

ALAPJOGOKÉRT
KÖZPONT

ÚJRA NAGGYÁ TESZIK MAGYARORSZÁGOT 2010-2020

ŐSZINTESÉG
EGY KORSZAK LEZÁRÁSA, EGY ÚJ KORSZAK KEZDETE

ŐSZINTESÉG

BÁTORSÁG

BÜSZKESÉG

2020. május 29.

Tartalom

1. A SZOCIALIZMUS HAGYATÉKA	5
1.1. NÉPESEDÉSI VÁLSÁG.....	5
1.2. ELADÓSODÓ ÁLLAM.....	7
2.1. ÉLETSZÍNVONAL-CSÖKKENÉS ÉS SZOCIÁLIS VÁLSÁG.....	9
1.4. NEMZETTUDAT ÉS NEMZETI KULTÚRA.....	13
2. A FÉLRESIKERÜLT RENDSZERVÁLTÁS ÖRÖKSÉGE	16
2.1. A TÁRGYALÁSOSOS ÁTMENET.....	17
2.2. ELITEK HÁBORÚJA	20
2.3. A SZOCIALISTA ELIT „SZAKÉRTŐI” MÍTOSZA.....	21
2.4. FELEMÁS IGAZSÁGTÉTEL, A LUSZTRÁCIÓ HIÁNYA.....	24
2.5. HATALOMÁTMENTÉS (GAZDASÁGI ÉS MÉDIAELIT).....	26
2.6. A RENDSZERVÁLTÁS RENDSZERE.....	30
3. A 2002 ÉS 2010 KÖZÖTTI BALLIBERÁLIS KORMÁNYOK ÖRÖKSÉGE	33
3.1. A RENDSZERVÁLTÁS RENDSZERE „ÚJRATÖLTVE”	33
3.2. ELADÓSODÁS ÉS LEMARADÁS.....	41
3.3. SZOCIÁLIS VÁLSÁG, A POLGÁROSODÁS MEGTÖRÉSE	46
3.4. JOGÁLLAMI VÁLSÁG, DEMOKRÁCIADEFICIT, KÖZBIZTONSÁGI PROBLÉMÁK.....	53
3.5. A PÁRTRENDSZER ÁTALAKULÁSA.....	58
4. Kormányváltás, főbb vállalások és a „kormány előtti kormányzás”	60
4.1. Az új többség és a centrális erőter létrejötte.....	60
4.2. Az Orbán-kormány főbb vállalásai	65
4.3. A kezdeti lépések, a „kormány előtti kormányzás”	70
4.4. Kormányalakítás, -program és nemzetközi környezet	72
4.5. Azonnali gazdasági válságkezelés.....	79
Irodalomjegyzék	85

BEVEZETÉS

Az Alapjogokért Központ „Újra naggyá teszik Magyarországot” című, az Orbán-kormány 2010-2020 közötti tízéves kormányzását vizsgáló első hosszabb kutatási anyaga az „Őszinteség” címet kapta. Ennek keretében azt a kezdő mérföldkövet jártuk körül, amelytől a kormányzás 2010 májusában elindult. Az akkori helyzet kulcsa a szembenézés, az őszinteség helyreállítása volt, amelyhez nemcsak az akkori állapotokról, hanem Magyarország évtizedes problémáiról, a szocializmus és a poszt-szocializmus örökségéről is leltárt kellett készíteni. Álláspontunk szerint ennek ismertetése azért is elkerülhetetlen, mert enélkül nem lehet megérteni az Orbán-kormány filozófiáját, stratégiáját és intézkedéseit. Ennek megfelelően a jelen kutatási anyag négy fontosabb részre osztható.

Az első fejezet a szocializmus hagyatékának négy legnagyobb, évtizedek múltán is tehertételként ránk nehezedő válságjelenségét tárgyalja. Mivel minden nemzet erejét, állapotát meghatározó tényező a népesség nagysága és összetétele, ezért a népesedési válság kialakulását mutatjuk be elsőként. Ezt követően áttérünk az állam eladósodására, hiszen a csökkenő lélekszám mellett a növekvő államadósság már a rendszerváltás elkerülhetetlen „transzformációs válsága” idejére komoly kihívás elé állította Magyarországot. Mindezek mellett egy kevésbé tárgyalt, de annál jelentősebb problémahalmazt jelentett a nyolcvanas évekre kulminálódó életszínvonal-csökkenés és szociális válság. A harminc évvel ezelőtt hivatalba lépett Antall-kormány ugyanis – egyesek állításaival ellentétben – egy olyan országot vett át, amelyben már milliók küzdöttek megélhetési gondokkal. Végül, de nem utolsósorban, a szocializmus örökségéből kiemeltük a nemzettudat és a nemzeti kultúra szisztematikus, internacionalista gyengítését, melynek következményei sajnos máig fellelhetőek.

2010-ben nem csak a korábbi balliberális kormányok hagyatékával, hanem 1990-nel és az azt követő évekkel, azaz a rendszerváltoztatás örökségével is őszintén szembe kellett nézni, ez a 2. fejezet témája. Miközben 89/90-ben kétségtelenül történelmi átalakulásról volt szó, amellyel Magyarország visszanyerte jogi értelemben vett szuverenitását és szabadságát, ugyanakkor a szocializmus bizonyos roppant káros jelenségei tovább éltek. Jelen tanulmányban ezek közül a tárgyalásos átmenet ellentmondásos eredményeit; a véleményformáló és döntéshozó elitek háborúját; a szocialista elit „szakértői” mítoszát; a felemás igazságtételt és a lusztráció hiányát; a gazdasági és médiaelit hatalomátmentését; valamint végül a „rendszerváltás rendszerének” zavaros működését ismertetjük.

A szocializmus, illetve a rendszerváltoztatás időszakának poszt-szocialista jelenségei után az Orbán-kormány 2010-es hivatalba lépését közvetlenül megelőző „elmúlt nyolc év”, azaz a balliberális kormányzás időszakát tekintettük át. A 3. fejezetben utánajártunk, hogy töltötték újra a „rendszerváltás rendszerét” 2002-től, majd hogyan került Medgyessy Péter helyére Gyurcsány Ferenc, s eközben milyen irányt vett Magyarország. Ekkoriban a szocializmus olyan válságjelenségei éledtek újjá, mint az eladósodás és a hitelből finanszírozott gazdasági növekedés kifulladás. Ennek egyenes következményeként pedig Magyarország a korábbi „társégi éllovas” szerepéből a sereghajtó pozícióba került. A bajokat fokozta, hogy a gazdasági válságot ismét szociális válság, a polgárosodás megtörése, majd súlyos jogállami válság, demokráciadeficit és közbiztonsági problémák követték. Mindezek a folyamatok szinte törvényszerűen maguk után vonták a pártrendszer átalakulását. Végzetesen meggyengült az SZDSZ, majd az MDF, középpárt lett az MSZP-ből és a feltörekvő Jobbikból, megjelent a Lehet Más a Politika. A Fidesz-KDNP pedig sikerrel járt egy új többség és a centrális erőter létrehozásában.

A választás kétharmados győzelmet hozott, az új kabinet pedig meghirdette a nemzeti ügyek mentén történő kormányzást. A 4. fejezetben az első, ennek jegyében született intézkedéseket tárgyaljuk. Orbán Viktor azonnali válságkezelésbe fogott a közbiztonság, a közteherviselés helyreállítása és a gazdaság strukturális bajainak orvoslása érdekében. Az őszinteség jegyében új alapokra helyezték a kormányzati átadás-átvétel ügyeit, teljesen új kormányzati szerkezetet és munkamegosztást alakítottak ki. Mindebben kulcsszerep jutott a kormánypárti frakcióknak, amelyek a „kormány nélküli kormányzás”, azaz az első pillanattól csúcsra járatott parlamenti törvényhozás motorjaként működtek. A parlament megalakulását követő első 56 napban nem kevesebb, mint 49 törvényt fogadott el az Országgyűlés. Történelmi jelentőségű pillanat volt, amikor jogszabályba iktatták a külhoni magyarok kedvezményes honosításának lehetőségét.

Az őszinteség jegyében éles cezúrát húztak az elmúlt időszak kormányzásával, mindezt pedig nemcsak az elszámoltatás szándéka mutatta, hanem az is, hogy kormányprogramként a Fidesz választási vállalásait terjesztették elő. Az első pillanattól egyértelművé tették, hogy az ország – részben az évtizedes bajok, részben a balliberális kormány kudarcai miatt – átszervezése őszinte szembenézést és azonnali cselekvést igényel. A 29 pontos gazdasági akcióterv már ebben a szellemben született. Elindult az ország köz- és pénzügyeinek tudatos rendbetétele.

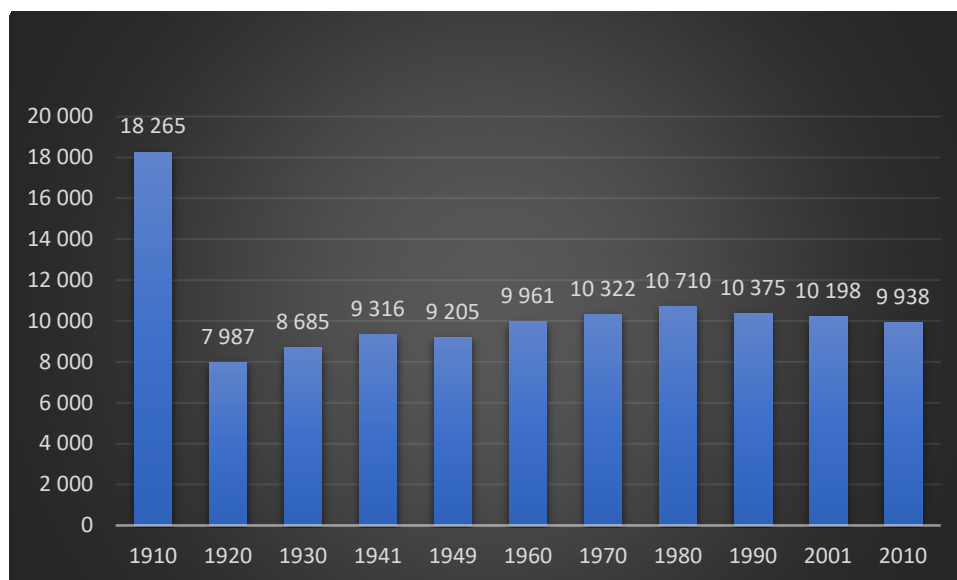

1. A SZOCIALIZMUS HAGYATÉKA

Ennek a tanulmánynak nem lehet célja, és nem is tárgya, hogy a magyarországi „létező szocializmus” összes, 2010-ben még fellelhető, évtizedes válságkövetkezményét összegyűjtse. Arra azonban kísérletet teszünk, hogy a legfontosabb tényezőket áttekintsük, leginkább csak felvillantva a szocializmus káros hagyatékának legfontosabb darabjait, amelyekkel őszintén szembe kellett nézni a 2010-es kormányváltáskor. Megközelítésünk fő szempontja az, hogy a 2010-es kormányváltáskor már évtizedek óta a magyarság vállát nyomó mázsás terhek legnagyobbjait összegyűjtjük, ezzel is kontextusba helyezve a 2010-től bekövetkezett változásokat.

1.1. NÉPESEDÉSI VÁLSÁG

Minden nemzet erejét, állapotát meghatározó tényező a népesség nagysága és összetétele, illetve a születések és a halálozások aránya. Magyarország népessége a XX. században több súlyos sokkot elszenvedett, mindenekelőtt a nemzet trianoni diktátummal történt szétszakítását, illetve a két világháború borzalmas polgári és katonai veszteségeit, illetve az 1956-os menekülthullámot kell itt megemlíteni. Mindezek ellenére, ahogy az az alábbi ábrán látható, hazánk népessége 1949 és 1980 között másfél millióval nőtt, 1981-től azonban csökkenni kezdett.

1. ábra: Magyarország népessége 1910-2010 (ezer fő)

(forrás: Gyarmati György: Magyarország története a XX. században; népszámlálások)

A magyarországi szocializmus utolsó évtizedére bekövetkezett negatív demográfiai fordulatnak számos oka és előzménye volt. Nagyjából ekkorra fejtették ki gőzerővel hatásaikat azok a

társadalmi átalakulások, amelyeket röviden a „szekularizáció-modernizáció-urbanizáció” hármásával foglalhatunk össze (Gallai 2019, 20). Ez részletesebben azt jelentette, hogy emberek százezrei költöztek be a városokba, általában kisebb méretű, legalábbis a vidéki otthonoknál szűkebb teret jelentő panellakásokba. Ennek eredményeként átalakult a hagyományos életmód, megváltozott az értékszemlélet, és a családfelfogás is, amely transzformációs folyamatokat csak fokozta a fogyasztás erősödése.

A magyarországi népességcsökkenés mögött mindemellett gazdasági tényezők is álltak, nyilvánvalóan nem véletlen az, hogy éppen az olajválság magyarországi begyűrűzésének éveitől, az addigi csekély, de stabil életszínvonal-emelkedés megszakadásától esett vissza rohamosan a házasságok és a gyermekvállalások száma. Sokatmondó adat, hogy 1978 és 1990 között, a reáljövedelmek 14 százalékkal estek vissza.

Még csak az sem igaz, hogy a szocialista vezetés számára ne lett volna valamelyest támogatott ügy a demográfia kérdése: 1966-tól már a kétgyermekes családok is megkapták a családi pótlékot, 1967-től pedig a gyermekgondozási segélyt vezették be, utóbbi 1969-től már a szülést követően 3 évig járt. 1973-tól ez a rendszer tovább is fejlesztették, és ennek is köszönhetően a születési arányszám 1975-ig emelkedett. Ettől az évtől még csak a teljes termékenységi arányszám csökkent, majd 1981-től már a népességszám is. Utóbbiban kulcsszerepet játszott a halálozási mutatók terén bekövetkezett – szintén negatív irányú – trendforduló. Sajnos ezen időszak máig tartó öröksége, hogy a 35 és 65 év közötti magyar férfiak halálozás tekintetében világviszonylatban is nagy rossz mutatókkal rendelkeznek (Romsics 2010, 469-470).

Mindez pedig gazdasági hatásokkal is járt, hiszen ezekkel a tendenciákkal az az addig – a nyugdíjrendszer fenntarthatósága szempontjából biztosan – kedvező társadalmi átalakulás is megtört, mely szerint egyre több aktív tartott el népességarányosan egyre kevesebb inaktív embert. A bajokra elsők közt hívta fel a figyelmet Fekete Gyula író, aki már a hatvanas évektől rendre beszámolt a demográfiai válságjelekről, de akkoriban ez még nem kapott elegendő közfigyelmet. Fekete 18 pontos „summázata” nagy erővel hat napjainkban is¹. Összefoglalva: a rendszerváltáskor tehát egy negatív demográfiai folyamatokkal, társadalmi

¹ Fekete Gyula 18 pontos demográfiai summázata, amelyet „Véreim, magyar kannibálok! Vádirat a jövő megrablásáról” című publicisztikai gyűjteménye részeként tett közzé 1992-ben, interneten is elérhető: <http://nepesedes.hu/drupal/book/export/html/67>

strukturális bajokkal, csökkenő születésszámmal és a hagyományos családmodell felbomlásával sújtott Magyarország kapott lehetőséget a változásra.

1.2. ELADÓSODÓ ÁLLAM

Valójában a demográfia és a szocializmus következő terhes öröksége, a magas államadósság kérdése több ponton is összefügg. Hiszen csökkenő lélekszám mellett később nehezebb visszafizetni a mai túlköltekezések árát, valamint az államadósság terhei – egyebek közt – éppen a családok közösségi támogatásának esélyét veszik el. Valójában a csökkenő lélekszám, valamint a növekvő államadósság már a rendszerváltás elkerülhetetlen „transzformációs válsága” idejére komoly kihívás elé állította Magyarországot.

A kádári államadósság története messzire nyúlik vissza. Ahogy azt a téma legismertebb monográfiájának szerzője, Mong Attila is bemutatta, valójában az 1956-os forradalom utáni kádári konszolidáció folyamatában érdemes keresni annak gyökereit. A diktatórikus rendszer alapját – a megszálló szovjet csapatok jelenléte mellett – egy sajátos alku jelentette, amely évről évre biztosította a társadalom széles rétegei számára az előrelépés lehetőségét. Az életszínvonal emeléséért és a közösségi szolgáltatások elérhetőségéért cserébe a magyarok – egy, a szó szoros értelmében is „hallgatólagos” alku keretében – kivonultak a közéletből, a tömegek nem gyakorolhatták politikai szabadságjogaikat, és ezt nem is tették szóvá.

Mindez akkor vált akut problémává, amikor a külpiaci konjunktúra gyengülése és a szocializmus versenyképtelensége egyszerre fenntarthatatlanná tették az életszínvonal-emelés addig megszokott rendjét. A hetvenes években két olajválság is megrázta a világot, 1973-ban és 1979-ben, amelynek köszönhetően nagyjából hat év alatt az olajár a korábbi érték nyolcszorosára emelkedett (Honvári 2006, 460). Mivel hazánk nagyarányú kőolajimportra szorult, és mindennek árát devizában kellett megfizetni, a szocialista vezetők előtt két lehetőség állt: vagy feladták az addigi életszínvonal-politikát, vagy külső forrásokat vettek fel, és eladósították az államot, hogy tudják fedezni az egyre dráguló behozatalt. A Kádár-rendszer politikai és jegybanki vezetői az utóbbi mellett döntöttek, ennek köszönhető, hogy GDP-arányosan az 1970-es 14 százalékról az évtized végére 60 százalékra nőtt a magyar állam adósságállománya, sőt, a rendszerváltás idejére elérte a 80 százalékos szintet (György 2017, 199-201). A bajokat fokozta, hogy külföldi

pénznemben és külföld felé állt fenn ennek az adósságállománynak a döntő része, sőt, erről az óriási teherről a rendszerváltásig a széles közvéleménynek szinte semmilyen tudása nem volt.²³

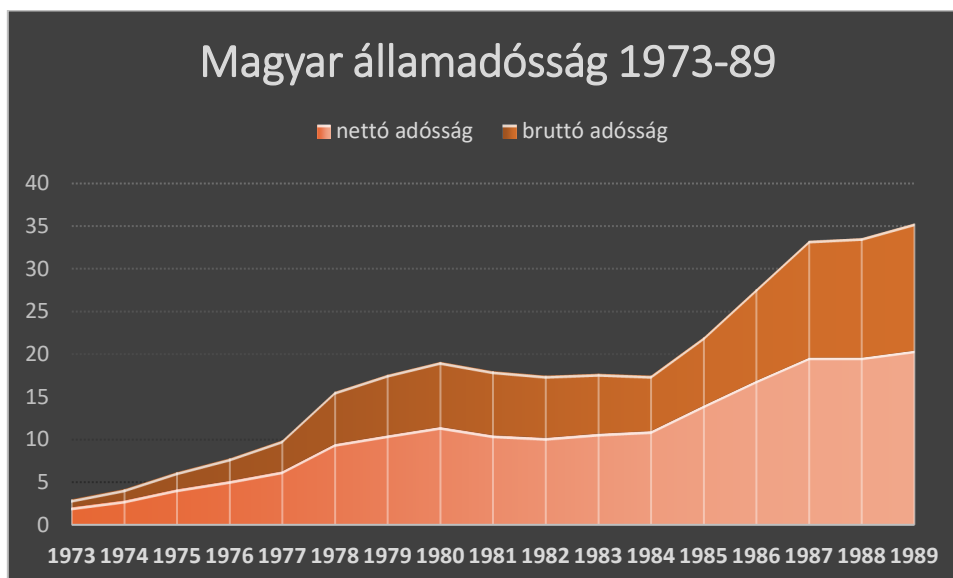
Ezek voltak a „kor devizahitelei”, melyek terheit aztán a következő magyar nemzedékeknek kellett és kell viselniük. Ráadásul – a gyakori tévhittel ellentétben – a bevont irtózatoss összeg nem túlfogyasztásra ment (Pogátsa 2016, 14). Előbb a felvett hitelek nagy részét az emelkedő importárak – és az ennek nyomán fellépő cserearányromlás – miatti hiány befoltozására használták, majd az immár adósságcsapdába került Magyarország a nyolcvanas években az emelkedő kamatterhekre és árfolyamvesztésre fecsérelte ezeket a pénzügyi erőforrásokat (György 2017, 199-201). Lóránt Károly számításai alapján egyenesen az volt a helyzet, hogy az 1978 és 1984 között ugyan visszafizettük a korábban felvett hiteleink ellenértékét, de az adósságcsapda eredményeként nem tudtuk megállítani az adósságspirált.⁴

Miközben pedig a Szovjetunió igényeinek megfelelően – a KGST-megállapodások szerint – alakították Magyarország ipari szerkezetét, a szovjet védőernyő eltűnt Magyarország fölül. Hiába csatlakozott hazánk 1981-ben, a lengyel szükségállapot idején a Nemzetközi Valutaalaphoz, az úgynevezett Volcker-sokk – az amerikai kamatemelések begyűrzése – egyre drágábbá tette a magyar adósságszolgálatot. A bajokat csak növelte, hogy a magyar gazdaság a nyolcvanas években már csak nagyon alacsony növekedést tudott felmutatni (Árvai-Rácz 2017, 48-52).

² A pártállam utolsó miniszterelnöke, Németh Miklós meglepő őszinteséggel emlékezett vissza 1988 novemberére, amikor elfoglalta posztját. „Mármost pontosan tudtam, hogy az egész rendszer hazugságra épül – ezt azzal együtt tudtam, hogy párttag, és éppen azért, mert 1988 májusa óta PB-tag (Politikai Bizottság – a szerk.) is voltam”. (Oplatka 2014, 17)

³ 1987-ben, az úgynevezett Társadalmi Szerződésben, amely a Beszélő nevű ellenzéki szamizdat lapban jelent meg, már követelték: „a kormány tájékoztatási kötelezettsége ki kell terjedjen az ország helyzetének közérdekű adataira (példa: az adósságállomány nagysága és szerkezete, az esedékes visszafizetések és kamattörlesztések összege)”. Internetes elérhetőség: <http://parevo.eu/1parevo/images/PDF/07.Tarsadalmi%20Szerzodes.pdf> (19. oldal)

⁴ Lásd részletesen: Lóránt Károly: A magyar gazdaság helyzete és perspektívái. 2009. Internetes elérhetőség: <http://www.mkt.hu/docs/2009-11-04-20-56-22-Melleklet-klorant2091117.pdf> (1. oldal)

2. ábra: Magyarország államadóssága 1973-89 (milliárd dollár)

(forrás: MNB)

Ha számszerűen akarjuk összefoglalni a gigantikus eladósodás mérlegét, azt mondhatjuk, hogy 1990-re hazánk adósságállománya durván 20 milliárd dollárt tett ki, ez évente 3,5-4 milliárd dolláros törlesztési kötelezettséggel járt, viszont mindössze 4 milliárd dollár jutott be ténylegesen a magyar gazdaságba, a fennmaradó összeg kizárólag adósságszolgálatra ment (Debreczeni 1998, 152).

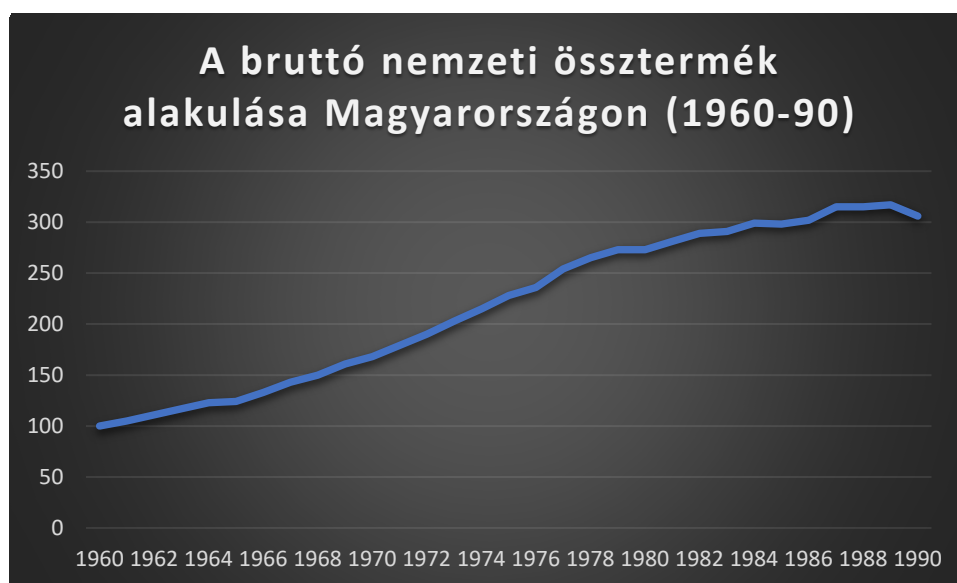
2.1. ÉLETSZÍNVONAL-CSÖKKENÉS ÉS SZOCIÁLIS VÁLSÁG

A magyarországi szocializmusnak erős megkülönböztető jegye volt 1956 után az úgynevezett kádári alku. Hazánkat éppen ezért a szovjet érdekszférán belül nevezték „gulyáskommunizmusnak”, vagy éppen „fridzsiderszocializmusnak” is. Mindez röviden azt jelentette, hogy egy második forradalom, 1956 megismétlődése elkerülése érdekében a magyar állam – a politikai és emberi jogi represszió mellett – igyekezett szélesebb rétegeknek szerény, de biztos anyagi előrelépést biztosítani.

Mindez az alku addig tudott működni, amíg erre a gazdasági bővülés megfelelő fedezetet teremtett. Viszont a korábban ismertett külpiazi változások, illetve a szocialista gazdaság fokozódó versenyképességi lemaradása miatt előbb az alku egyik, majd a társadalom rendszerből való gyors kiábrándulásával, illetve a magyarországi ellenzék formálódásával és megerősödésével a másik fele is felbomlott. Ezen folyamat abban az évtizedben, a rendszerválság évtizedében

(Bihari 2005, 302, 304) , a '80-as években tetőzött, amelynek végén – leginkább külső tényezők miatt – megbukott a szocialista rendszer is. Németh Miklós, az utolsó pártállami miniszterelnök bevallása szerint, az 1981-es lengyel szükségállapot idején Magyarország három-négynapos devizatartalékkal rendelkezett, és elég lett volna „egy titkárnői hiba” az utalásoknál ahhoz, hogy beálljon a fizetéképtelenség (Oplatka 2014, 112).

Míg a rendszer alapját sokáig a magyar gazdaság bővülése, addig logikus módon a változás, a rendszerből való kiábrándulás materiális alapját a bővülés gyengébb üteme adta. Mindez pedig korlátozta az államszocializmus lehetőségeit a reálbérek emelése terén is. Ezt jól mutatja, hogy 1978-ban az úgynevezett V. ötéves tervet még – az akkor szerénynek gondolt – 4,5 százalékos éves nemzeti jövedelem-emelkedéssel képzelték el, tekintettel az olajár-válságokra, a külső modernizációs forrásbevonás egyre nehezebbé válására. Végül ebből mindössze 1 százalékos éves átlagos bővülés lett (Bogár 2003, 330-331). Ezt követően a VI. ötéves terv (1981-85) időszakában a bruttó nemzeti össztermék (GDP) éves átlagos bővülése már nem érte el a 2 százalékos szintet, hogy aztán 1986 és 1990 között pedig csak fél százalékos ütemben emelkedjen.

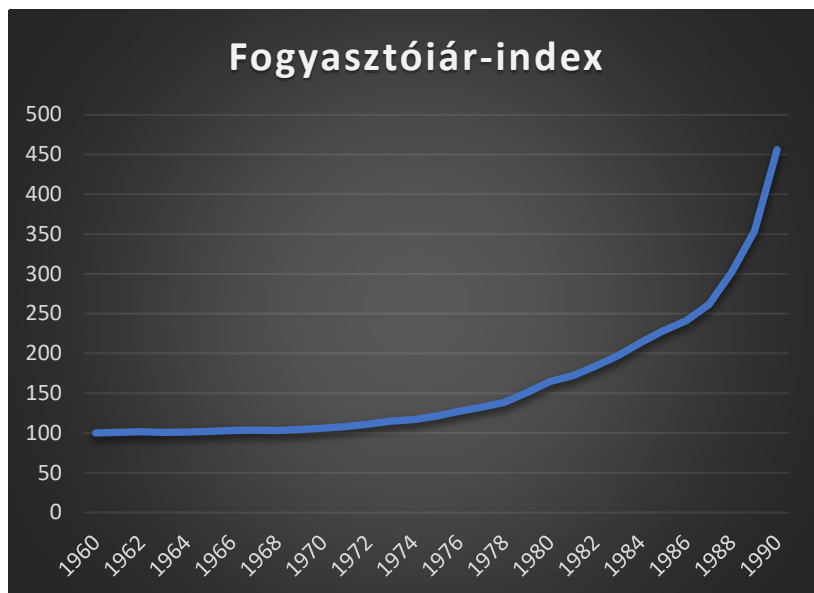

3. ábra: A bruttó nemzeti össztermék alakulása Magyarországon (1960-90)

(forrás: KSH)

Mindennek tetejébe, bármennyire is ígérték a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján az akkori pártvezetők, hogy „nem fognak begyűrűzni” a nemzetközi áremelések (Oplatka 2014, 107), begyűrűztek, és elszabadult az infláció. Korábban, a mindörökké „háromhatvanas kenyér” volt a szocializmus árstabilitásának szimbóluma, az infláció évenként néhány százalékos mértékű volt,

évtizedeken keresztül. Ehhez képest, a válságba került rendszer vezetői „ráengedték” az áremeléseket az emberekre, így 1980-ban 9,1 százalékkal nőtt a fogyasztói árindex, 1989-ben, a rendszer utolsó teljes évében pedig már egyenesen 17 százalékkal (Kornai 2014, 224).

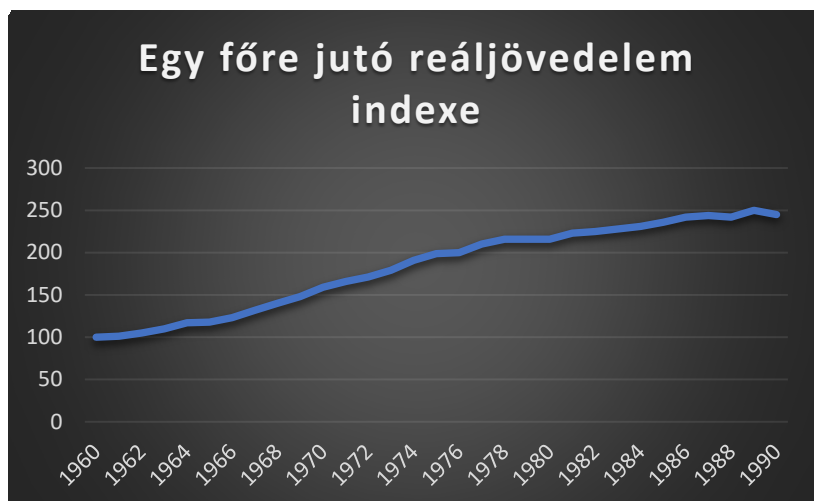

4. ábra: A fogyasztóiár-index alakulása Magyarországon (1960-90)

(forrás: KSH)

Mindez pedig értelemszerűen abban is megmutatkozott, hogy mennyit ért az emberek jövedelme. Míg a hatvanas-hetvenes években a reáljövedelmek emelkedése még 116 százalékos⁵ volt két évtized leforgása alatt, addig a nyolcvanas években már csak 16 százalékos. Tehát, míg 1960 és 1979 között éves átlagban még 5,8 százalékkal bővültek a reáljövedelmek, addig 1980 és 1989 között éves átlagban mindössze 1,6 százalékkal. A kevésbé dinamikus növekvő lakossági bevételekből értelemszerűen kevésbé dinamikus költségek következtek. Az egy főre jutó fogyasztás indexe 1960 és 1980 között több mint duplájára (108 százalékkal) emelkedett, 1980 és 1989 között már csak nagyjából 20 százalékkal. Végül pedig 1990-ben egyenesen 5 százalékos csökkenés következett.

⁵ Az adatok forrása inentől – ha külön más forrást nem tüntetünk fel – az 1.4. alfejezetig a KSH hosszú távú adatsora. Internetes elérhetőség: https://www.ksh.hu/stadat_hosszu

5. ábra: Az egy főre jutó reáljövedelem-index alakulása Magyarországon (1960-90)
(forrás: KSH)

Nem meglepő módon a fenti makrogazdasági folyamatok egyre szélesebb rétegek elszegényedéséhez vezettek, a szociális válságtünetek szintén egyre nagyobb tömegeket érintettek. A magyar férfiak világviszonylatban is kiemelkedő korai halálozási mutatóira már utaltunk, annak okaira ugyanakkor még nem. Fontos tényező volt ebben az önkiszákmányoló életmód, azaz, hogy sokan dolgoztak az úgynevezett második gazdaságban, vagy a háztáji gazdaságokban, családjuk megélhetése miatt, vagy éppen társadalmi előrelépés reményében. Ennek aránya a rendszer alkonyára, 1986-87-re már átlagosan közel napi 4 óra volt, azaz megközelítette a főállásban töltött munkaidő felét (Romsics 2010, 481). Ez a „jövedelmi kétlakiság” már a hatvanas évektől működött a mezőgazdaságban, a kisiparban vagy éppen a turizmusban és az értelmiségi szakmákban is. Egy becslés szerint keresőkkel és eltartottakkal a hetvenes évek közepén már 7 millió embert, azaz az ország lakosságának többségét érintette (Tellér 2006, 32-37.)

Szintén közrejátszott a negatív egészségügyi folyamatokban – egyáltalán, a szociális válságban – a súlyosbodó, és a létező szocializmus egyik „védjegyének” számító alkoholfogyasztás, illetve dohányzás. Új csúcra ért az öngyilkosságok, és a különböző lelki betegségekkel, depresszióval élők száma is (Romsics 2010, 494-496). Ráadásul a rendszer egyik alapját, a hazudott, de azért mindig ígért egyenlőség mítoszát egyre durvábban cáfolta a valóság: a legalsó és legfelső jövedelmi decilis közötti különbség néhány év leforgása alatt, 1982-től 1990-ig 3,8-szoros különbségről 6-szoros mértékű eltérésre nőtt (Romsics 2010, 488). Végül, de nem utolsósorban, az embert és környezetét nem kímélő szocialista iparosítás, az ennek nyomában fellépő légszennyezés és

természetkárosítás szintén komoly károkat okozott. Nem véletlen, hogy a rendszerváltás egyik fő vonulata, a legnagyobb civil szerveződések egyike éppen a bős-nagymarosi vízlépcső megvalósítása elleni küzdelem volt.

1.4. NEMZETTUDAT ÉS NEMZETI KULTÚRA

Kétségtelen tény, hogyha csak a statisztikai adatokat nézzük, a kultúra tömegfogyasztásában, a könyvkiadástól a színházlátogatásokon át a kiadott könyvcímek számáig, illetve a nyomott könyvek darabszámáig a szocializmus éveiben nagy előrelépés történt. Ugyanakkor van egy sor ok, ami miatt ennél alaposabban kell vizsgálnunk az 1990 előtti évtizedek kultúrpolitikáját és magyar nemzettel kapcsolatos elképzeléseit. Ugyanis a kezdetektől komoly negatív hatásokkal járt a szocializmus internacionalizmusa, amely a magyar nemzettudat addigi erős megélését sovinizmusnak és fasizmusnak minősítette, és üldözte. Szintén erős volt a diktatúra antiklerikális jellege, különösen a szocializmus első évtizedeiben kulcsfeladatnak tartották az ország legerősebb és legkiterjedtebb hálózatának, a keresztény egyházaknak az üldözését és megtörését. Mindemellett az önálló egzisztenciák és az organikusan létrejött helyi, polgár és paraszti közösségek lerombolásával olyan társadalmi szerveződések tűntek el, amelyek a nyugati civilizációban hagyományosan kulcsszerepet játszanak (Tellér 2006, 103-104).

A szocializmus természeténél és születésénél fogva nemzetközi eszmerendszer. Az eszme magyarországi gyakorlatba ültetése azonban nemcsak ezért, hanem a szovjet csapatok jelenléte által biztosított, a korábbi „revizionista-fasiszta” Magyar Királyság ellentéziseként is szükségszerűen internacionalista jellegű volt. A magyar nemzet megkapta a kommunistáktól a „bűnös” jelzöt, legfőképpen a II. világháborúban játszott szerepéért. Maguk a kommunisták pedig – Révai ihletésére – a szocialista hazafiság-proletár nemzetköziség párosában gondolkodtak (Gyurgyák 2007, 506), természetesen a Magyar Dolgozók Pártja, mint élcsapat vezetésével, a mindig előrébb járó Szovjetunió alávetettjeként létezhetett csak a tárgyalt évtizedekben. „Legveszélyesebb ellenségükként” pedig Rákosi Mátyás a nacionalizmust nevezte meg (Gyurgyák 2007, 508).

Mindéz szimbolikusan is megjelent, így került fel a vöröscsillag a Rákosi-címerre, illetve a magyar zászlóra, majd a Kádár-címerre is, méghozzá a magyar zászló fölé, központi helyre. Ugyancsak így került sor a magyar állam első kartális alkotmányának elfogadására, a sztálini alkotmány szolgálai

átültetéseként (1949. évi XX. törvény). Szintén odatarozik, hogy a magyar államiság nagy ünnepeit is megpróbálták új jelentéssel felruházni a szocialista mitológia szerint, így lett március 15. a „forradalmi ifjúsági napok” része, augusztus 20-át pedig az új kenyér és az alkotmány ünnepévé próbálták változtatni.

A szocializmus vezetői pedig ennek megfelelően viszonyultak a határon túli magyarsághoz is, amelyet gyakorlatilag „nem létezőnek” tekintettek. Ebben fontos szerepe volt annak is, hogy a többi szomszédos szocialista országgal ellentétben, amelyeknél a nacionalizmus meghatározó legitimációs tényező volt, a magyar szocialista vezetőknél ezt a szerepet a „kádári alkunak” megfelelően a fogyasztás és a jólét lassú, de biztos emelése töltötte be (Bárdi 2017, 143). Ezzel együtt a diktatúra utolsó évtizedére egyre jobban megszerveződő két fő ellenzéki csoport, az urbánus-emberi jogi vonulat (a későbbi SZDSZ) és a népi írók hagyományaira építő vonulat (a későbbi MDF) egyik fő egyetértési pontja éppen a határon túli magyarság iránti felelősség „újrafelfedezése” volt. Az erdélyi magyarsággal szembeni diktatórikus fellépés, a falurombolások elleni tiltakozás ily módon válhatott a rendszerváltás egyik legnagyobb tömegélményévé.

Szintén a nemzettudat lefojtását szolgálta, és hosszú távú károkat is okozott a szocializmus évtizedeiben elterjedt televízióban, valamint a rádióban és a lapokban, különösen az értelmiségi periodikákban gyakorolt, a pártállam bizalmi embereire bízott cenzúra. Ennek legfontosabb pontja az 1956-os forradalom valós eseményeinek elhallgatása-eltitkolása volt, de egyéb kiemelt tabutémák is léteztek, például ilyen volt a vallásosság, a szabadság, az európai demokráciák működése és a munkásosztály vezető szerepe. Ráadásul az 1945 előtti könyvek jó részét módszeresen bezúzták, egyes írókat gyakorlatilag megpróbálták kitörölni a magyar irodalomból (Horváth 2013, 82). Míg az állami televíziónak nem volt „ellenzéki vetélytársa”, addig a Szabad Európa Rádió, valamint a hetvenes évek végétől megjelenő samizdat kiadványok szűk körben, de tudtak ellenvéleményt kifejtetni. Utóbbiak aztán a rendszerellenes ellenzék szerveződését is elősegítették, mindenekelőtt az 1981-től megjelenő Beszélő, amely a későbbi Szabad Demokraták Szövetségének (SZDSZ) kulcsembereit tömörítette. Az értelmiségi nyilvánosságok létrejöttének része volt, hogy a nyolcvanas évek közepétől egyre több félnyilvános összejövetelre került sor. Ezek közül kiemelkedett az 1987-es lakitelki találkozó, amely a Magyar Demokrata Fórum (MDF) megszervezéséhez vezetett. Bár mind a Beszélőben, mind Lakiteleken sor került még párbeszédre a fő ellenzéki csoportok között, egyre inkább elkülönült a liberális-emberi jogi, azaz a XX. század fő magyar értelmiségi törésvonala szerint úgynevezett urbánus, valamint a jobboldali-nemzeti, azaz az említett törésvonal szerint „népi” irányvonalat követő tábor.

A nemzettudat, illetve a nemzeti kultúra tudatos rombolása, a fent leírt jelenségek szövődményei nemcsak 2010-ben, hanem még napjainkban is komolyan meghatározzák a magyar társadalom mindennapjait. Ugyanez a helyzet a korábban tárgyalt népesedési kérdésekkel, az eladósodással és a szociális válsággal – hiszen a nyolcvanas évek meg nem született gyermekei hiányoznak a mai magyarságból, a nyolcvanas évek felvett hiteleit – indirekt módon – még ma is törlesztjük, és a '80-as évek tömeges társadalmi vagy éppen környezetvédelmi problémáinak ma is fizetjük az árát. Ez önmagában is elég teher lett volna a rendszerváltás utánra, ugyanakkor erre jött további teherként, hogy az átmenet meglehetősen „féloldalasra” sikerült. A továbbiakban előbb röviden azt tárgyaljuk, hogy miben állt a rendszerváltás féloldalassága, majd azt, hogy ez milyen örökséget jelentett 2010 Magyarországon, hogy ezt követően a „rendszerváltás rendszerének” a 2002 utáni baloldali kormányok idején kiteljesedett csődjét is az előzmények ismeretében tekinthessük át.

2. A FÉLRESIKERÜLT RENDSZERVÁLTÁS ÖRÖKSÉGE

A magyarországi rendszerváltás – a térség számos más államával ellentétben – nem egy éles cezúrával és forradalmi átalakulásokkal, hanem elnyújtva, fokozatosan, tárgyalásos átmenetként valósult meg. A folyamat máig legnagyobb érdeme, hogy a változások vér nélkül – bár nem erőszakmentesen – valósultak meg. A pártállami represszió 1988-ban gyülekezések szétverésében és előállításokban, 1989-ben pedig az ellenzék titkosszolgálati eszközökkel történt módszeres megfigyelésében (Kiszely 2001, 287–288) merült ki. A nyolcvanas évek második felétől már az állampártban, az MSZMP-ben is jelen voltak úgynevezett reformkommunista erők, és szintén ebben az időszakban már számos rendszerváltó jellegű, az országot a pluralista demokráciához és a piacgazdasághoz közelebb vivő törvénymódosításra is sor került. Ezt a demokratizálási folyamatot erősítette az utolsó pártállami Országgyűlés tevékenysége: míg 1949–1985 között összesen csak 192 törvény született, 1985–1990 között 132 törvényt fogadtak el (Kukorelli 2006, 44). A növekedés legfontosabb oka az volt, hogy egy 1987-es alkotmánymódosítást követően az addigiakban *de facto* törvényhozó szervként működő Elnöki Tanács már nem járhatott el helyettesítő jelleggel a Parlament törvényalkotási tárgykörében.

Az MSZMP összeomlása szempontjából 1988 volt a döntő év: májusban leváltották Kádár Jánost főtitkári posztjáról, utódja Grósz Károly miniszterelnök lett. A reformerek párton belüli előretörése 1988 novemberében a főtitkári és a kormányfői poszt szétválasztásához vezetett, utóbbi poszton Grószt a technokrata Németh Miklós követte. Bár 1988 végén még úgy tűnt, hogy az ortodox kommunisták vezetésével akár egy erőszakos rendszerfordulatra is sor kerülhet, végül az állampártban 1989-ben a reformkommunisták kerekedtek felül. 1989 januárjában egy, az addig a népiekhez évek óta közeledő MSZMP-politikus, Pozsgay Imre az addig használt „ellenforradalom” kifejezés helyett „népfelkelésnek” minősítette az 1956-os eseményeket. Az új megfogalmazás MSZMP általi gyors elfogadása már az állampárt fokozódó identitásválságáról árulkodott, egyben az állampárt 1956-os (át)alakulásának hazugságát bizonyította. Végül 1989 októberében megszűnt az állampárt, és belőle azon nyomban létrejött a Magyar Szocialista Párt.

Mindezen események áttekintése tárgyunk szempontjából azért fontos, mert jól bizonyítják, hogy a rendszerváltás több fontos eseménye a reformkommunistákhoz volt köthető. Ily módon a posztiszocializmus, mint 2010-ben is meghatározó magyar válságtünet, paradox módon már a szocializmus utolsó éveiben kicsírázott. A kommunista funkcionáriusok ügyes „előremenekülése” olyan kompromisszumok sorát hozta magával, amelyek 2010-ben is éreztették hatásukat, és sok

szempontból egy „második”, erős népi legitimáción alapuló rendszerváltást tettek szükségessé. Fontos reformtörvényeket nem a rendszerváltók, hanem az utolsó pártállami parlament fogadott el. Így volt ez a Nemzeti Kerekasztal tárgyalások jogrendbe iktatásával is. 1956 értelmezésével kapcsolatban a legfontosabb megszólalás egy reformkommunistához kötődött. Az átmenet első miniszterelnöke – a valódi demokratikus legitimáció ellenére is – sokak számára a pártállam utolsó kormányfője, Németh Miklós. A vér nélküli átmenet ára pedig az volt, hogy 1990 után sok évvel is kommunista funkcionáriusok, cenzorok és káderek próbálhatták teljes nyugalommal leckéztetni az igazi demokrata hozzáállásról a magyarokat.

Mint később látni fogjuk, 1989-90 huszadik évfordulóján kísértetiesen hasonló jelenségek zajlottak le Magyarországon: magyar válság és a nemzetközi válság begyűrűzése, demokráciadeficit, szociális válság, technokrata miniszterelnök. Ezért szükséges mindenekelőtt áttekinteni, hogy melyek voltak 1989-90 több évtizedes hatású, sokszor megbéklyózó, rossz kompromisszumai.

2.1. A TÁRGYALÁSOSOS ÁTMENET

Az ellenzékiek vezető csoportjai közt 1988 végétől folytak informális egyeztetések annak érdekében, hogy közös fellépésük eredményeként az állampárttal kétoldalú tárgyalások induljanak. A cél az volt, hogy a különböző ellenzéki szervezeteket ne tudja kijátszani egymás ellen az állampárt, és ezt a célt ekkoriban még sikerült is megvalósítani. 1989. március 22-én nyolc szervezet megalakította az Ellenzéki Kerekasztalt (EKA). Az EKA tagjai 1989 áprilisában a következő alapvető kérdésekben javasoltak kétoldalú tárgyalást az MSZMP-nek: párttörvény, sajtótörvény, büntető törvénykönyv és büntető eljárásjogi törvény, választási törvény, népszavazási törvény, a demokratikus átmenetet akadályozó rendelkezések hatályon kívül helyezése és az erőszakos visszarendeződés elleni garanciák biztosítása. Az MSZMP és az EKA tárgyalásait előkészítő megbeszélések majdnem két hónapig tartottak (Bihari 2005, 367).

1989. június 13-án megkezdődtek az átmenetről szóló formális tárgyalások: az állampárt, az EKA és az úgynevezett „harmadik oldal” részvételével létrejött a Nemzeti Kerekasztal (NEKA). Az EKA a tárgyalások kezdetén a Nemzeti Kerekasztal mandátumát csak a fent említett témákra, a demokratikus átmenetet lehetővé tevő döntések meghozatalára kívánta korlátozni, és az új alkotmány ügyét a szabad választások utáni Országgyűlés feladatának tekintette. Az MSZMP ezzel szemben az „utolsó pártállami” Országgyűléssel fogadtatta volna el a NEKA által kialakított alkotmánymódosításokat. Furcsa módon, ezek a stratégiai célok, illetve az ezekből előállt,

kialkudott kompromisszumok bő két évtizeddel később is meghatározták a magyar alkotmányos rendet.

A tárgyalások menetét több külső tényező befolyásolta: 1. az 1989. július és augusztus között lezajlott időközi képviselő-választások, amelyek révén – általában MDF-es – ellenzéki közös jelöltek kerültek az Országgyűlésbe a visszahívott MSZMP-képviselők helyett; 2. a közvélemény-kutatások, amelyek alapján 1989 júliusában az MSZMP egy választáson még 37 százalékos eredményre számíthatott volna, viszont 1989 szeptemberére támogatottsága 23 százalékra mérséklődött; 3. Nagy Imre és társai 1989. június 16-i negyedmilliós tömeg részvételével zajlott újrateremtése és Kádár halála tömegeket készített politikai elképzeléseik felülvizsgálatára (Bokor 1990, 609); 4. a nemzetközi környezet alakulása, a részlegesen szabad lengyel választások eredménye alapján a magyar ellenzék döntő többsége arra az álláspontra jutott, hogy a szabad választások elérése érdekében érdemes kompromisszumot kötnie az MSZMP-vel (Tölgyessy 1999, 20). A közvetlen államfőválasztás időpontja kapcsán, lényegében Pozsgay Imre államfővé választásának komoly esélyei miatt az SZDSZ és a Fidesz nem írta alá a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokat lezáró politikai megállapodást, viszont nem is vétóztak. A két párt végül a választópolgárok szűk többségének segítségével, népszavazáson kényszerítette ki a köztársasági elnök megválasztásának elnapolását.

A NEKA-megállapodást 1989. október 16. és 20. között szinte változtatás nélkül ültette át törvényekbe az utolsó pártállami parlament. A megállapodás alapján hat sarkalatos törvény született: ezek az alkotmány átfogó módosításáról, az alkotmánybíróság felállításáról, a pártok működéséről és gazdálkodásáról, az országgyűlési képviselők választásáról, a büntető törvénykönyv módosításáról, valamint a büntetőeljárás törvény megváltoztatásáról rendelkeztek (Gallai 2005, 227). Az 1949-es kommunista alkotmány átfogó módosításának részeként a Magyar Népköztársaságot felváltotta a (harmadik) Magyar Köztársaság. E törvények 1989. október 23-án léptek hatályba, ugyanezen a napon Szűrös Mátyás házelnök ideiglenes államfőként kikiáltotta a Magyar Köztársaságot.

Azt, hogy az ellenzéki pártok önmagukban nem olyan alkotmányos átalakításokat hajtottak volna végre, amelyeket az MSZMP-vel kialakítottak, az is bizonyította, hogy az első szabad választásokat követően – szinte azonnal – több fontos ponton módosították az alkotmányt. A kormányozhatóság biztosítása érdekében 1990 április végén a vezető kormánypárt, az MDF és a legnagyobb ellenzéki párt, az SZDSZ alkotmánymódosításokban állapodott meg. Ezeket az Országgyűlés elfogadta, így szűkült a kétharmados törvények köre (kikerült e körből például a gazdaságirányítás területe, így

a költségvetési törvény is), az egyszerű bizalmatlansági indítványt felváltotta a konstruktív bizalmatlansági indítvány intézménye. A kormányozhatóság biztosításáért cserébe az SZDSZ jelölhette – a végül a parlament által megválasztott – köztársasági elnököt, továbbá a kormányfő jóváhagyta a közszolgálati rádió és televízió liberálisok által támogatott elnökjelöltjeit.

Összefoglalva, a tárgyalásos átmenet hozzájárult a békés változásokhoz, a korban – orosz csapatok magyarországi jelenléte mellett – komoly eredménynek számított, és lehetővé tette az 1990-es választásokat. A tárgyalásokban kulcsszereplő Kónya Imre, később MDF-frakcióvezető és belügyminiszter jól világítja meg a helyzetet, mikor arról ír, hogy nem voltak „egyenrangú felek”, és a legfontosabb szempontjuk akkoriban az volt, hogy „megnyílt az út szabad választásokhoz” (Kónya 2016, 156). Utóbbi jelentőségét csak emeli, hogy akkor már négy és fél évtized múlt el az utolsó szabályos, többpárti szavazás óta Magyarországon.

Ugyanakkor az is tény, hogy a megállapodást az egyre fogyatkozó állampolgári támogatottsággal bíró állampárt, valamint az egyre erősödő, de ekkor még – néhány időközi választást kivéve – valódi szavazói legitimáció híján tárgyaló ellenzéki erők kötötték. Az utókor könnyebb és igazságtalanabb pozíciójából az is megállapítható, hogy az átmenet tárgyalásos módja szintén nem segítette, hogy éles cezúra kerüljön a diktatórikus és a demokratikus rendszer közé. A kompromisszumoknak szükségszerűen korlátai is voltak (Kahler 2014, 20; 73-74).

Ráadásul az ellenzéki-reformkommunista megállapodás bizonyos mértékben legitimálta, azaz hallgatólagosan az új demokrácia legitim, a többiek által is elfogadott résztvevői közé emelte a diktatúra vezetőinek meghatározó részét. Értelemszerűen, a posztkommunista legitimáció forrásai a későbbiekben mindenekelőtt maguk a választópolgárok voltak, azonban maga a Nemzeti Kerekasztal megállapodás ténye, a reformkommunistáknak e folyamatban játszott partnersége is hozzájárulhatott ahhoz, hogy utóbb, sőt, egészen napjainkig, egykori MSZMP-vezetők és ideológusok sorolhatják magukat a rendszerváltás élharcosai közé.⁶ Nem tűnik túlzónak az az állítás, hogy a 2010-ben hivatalba lépő kormánynak fel kell rúgnia „a ’89-es értelmiségi

⁶ Erre a jelenségre egy friss példa Ágh Attila korábbi MSZMP-ideológus, aki 2020. január 3-án a Klubrádió „Szabadság elvtársak, avagy harmincéves a rendszerváltás” című műsorának elején a következőket mondta: „Manapság két narratíva van a ’89-ben kezdődő eseményekről, az egyik a hivatalos fideszes narratíva, hogy Orbán Viktor csinált mindent, a másik, és mindmáig domináns narratíva a demokratikus ellenzék narratívája, ami szerint volt egy nyugatos értelmiség és annak volt egy ellenzéki pályája. (...) Mind a két narratívában van a valóságnak valamilyen magja. Ezt azért mondtam el előre, mert amit én mondok, az ütközik mind a két elfogadott narratívával, vagy megszokott evidenciákkal. Mert azzal a nevetséges ötlettel állnék elő, hogy a döntő változást ’88-89-ben az MSZP, MSZMP-ben lévő reformkörök kezdeményezték, és az volt egy valódi tömegmozgalom, amelyik politikai innovációkat hozott felszínre, amiket azóta is használunk. De a múlt azé, aki megműveli.”

kompromisszum hazugsággá vált szerződését, a politikává emelt erkölcsi relativizmus hazugságrendszerét” (Lánczi 2006, 429-430).

2.2. ELITEK HÁBORÚJA

Amint azt már korábban is jeleztük, már a nyolcvanas évek második felében kialakult, illetve sokak szerint bűvópataként újra feltört egy régi magyar értelmiségi ellentét, a népi-urbánus vita. Ennek öröksége pedig nem csak 2010-ben, hanem még napjainkban is érezhető. A népi tábor meghatározó MDF 1988-ban alakult meg, és kétségtelenül, különösen az alapítást követő első évben kitüntetett viszonyt ápolt a nemzeti kérdések, így például a határon túli magyarság ügye iránt elkötelezett reformkommunistákkal. Éppen ezzel kapcsolatban érte a legtöbb kritika az urbánus tábor 1988-ban szintén mozgalommá-hálózattá, majd párttá szerveződő közössége, a Szabad Demokraták Szövetsége tagjai részéről. Utóbbiak viszont egyes vezetőik pártállami felmenőit, illetve a népiekkel szembeni nemzetközi sajtótámadások megszervezését kapták meg vádként. Antall József, az első szabadon választott miniszterelnök a vitákat úgy foglalta össze, hogy: „itt tanszéki ellentétek vannak, fakultás-viták. A szellemi élet – egyik oldalon szociológusok, filozófusok, akik utálják a másik oldalt, ahol írók, költők, történészek vannak, tele nemzeti emóciókkal – ez a két társaság egyszerűen utálja egymást. Úgy, ahogy két tanszék nem beszél egymással. És ez borzasztó nehézé teszi az én helyzetemet is” (Osskó 2013, 68).

A rendszerváltás hajnalán, így az 1985-ös monori találkozón még fennállt a két elitcsoport párbeszédképessége, amely később, 1989-ben, az Ellenzéki Kerekasztal munkájában is sokáig működőképes volt. Végül azonban 1989 augusztusában, a tárgyalások vége felé alapvető törésvonal alakult ki, méghozzá éppen a „radikális rendszerváltás” tárgyában az MDF és az SZDSZ között. Utóbbi párt végül a NEKA-megállapodást sem írta alá. Mindez elsősorban azzal a gyanújukkal volt magyarázható, miszerint Pozsgay és a felmérések alapján a leginkább támogatott MDF már megállapodtak a hatalommegosztásról, a közvetlen és a választások előtti elnökválasztásról. Az SZDSZ és a Fidesz ezért a megállapodás aláírásával egyidejűleg – élve az új törvényi szabályokkal – népszavazást kezdeményezett az elnökválasztás parlamenti választás utánra halasztása érdekében, és összegyűjtötték a kiíráshoz szükséges több mint százezer aláírást.

1989 novemberében sikerre is vitték a népszavazást, amelynek köszönhetően az SZDSZ – mint a legradikálisabb rendszerváltónak látszó párt – látványosan megerősödött, 1989 szeptemberéhez képest 1990 januárjára megháromszorozta támogatottságát. Az 1990 márciusi választásokon

második helyen végzett, az 1990 októberi önkormányzati választásokat pedig megnyerő szabad demokraták azonban a következő ciklusban élesen szembekerültek a kormánykoalícióval. A párt fokozatosan feladta radikalizmusát és kommunistaellenességét, ezzel együtt egyfajta „demokráciavédő”, az „autoriter” és „antiszemita” kormányzás ellen harcoló pozíciót vett fel.

A szabad demokraták részt vettek a Demokratikus Charta nevű mozgalomban, amely a liberális-emberi jogi demokratikus ellenzék értelmiségi hálózatára építve, de a posztkommunista elittel összefogva, a kilencvenes évek jobboldali kormányzása idején megteremtette az 1994-ben kezdődő, összességében – négy év megszakítással – 2010-ig tartó szociálliberális kormányzás alapjait. Ez az együttműködés pedig még 2018-ban is fennállt (Szalai 2018, 133). A munkamegosztás lényege pedig nem más volt, mint az értelmiségi-ideologikus behatás garantálása a kormányzásban, amellyel szemben szinte természetesen lépett fel a jobboldali tábor megszervező, a politika autonómiáját védő politikus (Lánczi 2006, 423).

2.3. A SZOCIALISTA ELIT „SZAKÉRTŐI” MÍTOSZA

A magyar rendszerváltásnak, illetve, az azt követő időszaknak egyaránt meghatározó jellemzője a „technokrácia”, a „szakértők kiemelt státusza”, a „szakértői kormányzás”⁷ mítosza. Mindez a szocializmus évtizedeiben gyökerezik, annak forrásvidéke talán leginkább az 1968-as „új gazdasági mechanizmus” bevezetésénél kereshető. Ebben az időben az állampárt reformpárti szárnya, szakértői imázst építve próbálta átalakítani és liberalizálni a diktatúra gazdasági rendszerét. Bár akkor rövid idő után háttérbe szorultak, azonban a nyolcvanas évektől az állampárt és a pártállam bürokratái újra egyre nagyobb szerepet kaptak az állam működtetésében. A „késő kádári technokrácia” tagjai természetesen szembekerültek a „kommunista nomenklatúrával” (Szalai 2018, 130). Előbbiek egyfajta „emberarcú szocializmust” képviseltek, szemben az ortodox, keményvonalas és ezért a közvélemény által jórészt megvetett idősebb, régivágású kommunistákkal.

⁷ „Szakértő kormánynak azt a kabinetet tartjuk, amelyet nem pártpolitikus vagy parlamenti képviselő vezet, és tagjainak jelentős része sem pártpolitikus, hanem a portfóliójának vagy kormányfő esetén az adott rendkívüli feladatnak megfelelő szakember. A szakértő kormány általában valamilyen rendkívüli helyzetben jön létre, rendkívüli, de politikailag és időben is korlátozott felhatalmazással bír” – fogalmazzák meg politológusok a fogalom lényegét. Meghatározásokról és az 1990 utáni kormányok szakértői jellegéről részletesen is beszámolnak (Körösényi-Hajdú-Ondré 2015, 44-45).

1988 novemberében Németh Miklós kormányfő választásával ért először a csúcsra ez az elitcsoport, amely először megvalósította a baloldal – később többször is megismételt – válságkezelő-szakértői jellegű, visszatérően megszorító jellegű kormányzását. Utóbbi kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a pénzügyi vágásokon kívül ekkor már nem is nagyon volt más lehetősége az államvezetésnek. Németh kormányában a később szociálliberális kabinetek több kulcsfigurája (Horn Gyula, Medgyessy Péter, Kovács László, Csehák Judit, Békesi László) is feltűnt, tehát ugyanez a szakértői elit kulcsszerepet kapott 2010-ig a szociálliberális kormányzásban. Ahogy azt Szalai Erzsébet megfogalmazta, „a késő kádári technokrácia a kapitalista rendszerváltás uralkodó és vezérlő erejévé, a demokratikus ellenzék pedig eme rendszerváltás ideológusa lesz” (Szalai 2018, 132).

Szintén komparatív előnye volt ennek a csoportnak, hogy tökéletesen beszélték a kor magyar politikai nyelvezetét, az úgynevezett „szociologizáló nyelvet”⁸. Tárgyunk szempontjából ez azért is fontos, mert – bár a kilencvenes évek második felétől éles kihívás érte – egészen 2010-ig, a szociálliberális kormány bukásáig ez a „szótár” jellemezte a magyar politikát. Ez volt az a „depolitizáló, „apolitikus” és „semleges”⁹, egyes döntéseket szükségszerűnek és alternatíva nélkülinek feltüntető technokrata alapú diskurzus, amely még a Bajnai-kormány önmeghatározásában is fellelhető volt (Szücs 2012, 147.). Ebben a politikai nyelvben a helyes, optimális megoldások ismerői az értelmiségiek, a politikusok csak a „politikai üzemet” működtetik, és a feladatuk a „reformok” megvalósítása.¹⁰ (Szücs 2012, 130-131). Mindezt nevezhetjük egy „reformpárti ideológiai kontinuumnak” is, amely még a politikatudomány világát is meghatározta (G. Fodor 2009, 6).

A szakértői kormány mítoszának kialakulásához nemcsak az járult hozzá, hogy az enyhülés és a békés átalakulás éveiben működtek (Oplatka 2014, 341-342), vagy hogy modernebb és képernyőképesebb figurák alkották, hanem az is, hogy felelősségüket egyre inkább megosztották az ellenzékkel. A súlyos eladósodás, illetve a térségbeli válságok (német menekültek, romániai

⁸ Szücs Zoltán Gábor megfogalmazásában ez azt takarja, hogy „a jó kormányzás mindenekelőtt szakmai hozzáértést követel, és az ország tulajdonképpen gondja, hogy a politikusok >>nem értenek eléggé<< a szakterületükhöz, hiányoznak a >>távlati elképzelések<<, és >>csak politizálnak<<, miközben mindig és örökké elmarad az >>államháztartás reformja<<, a jó politika alfája és omegája.” (Szücs 2006, 99)

⁹ Körösnéyi András jelzői, lásd részletesen: Szilvay Gergely: „Körösnéyi András: A Fidesznek nincs markáns ideológiája.” *Mandiner*. 2013.04.02. Internetes elérhetőség:

https://mandiner.hu/cikk/20130402_korosnyi_andras_a_fidesznek_nincs_markans_ideologiaja

¹⁰ Ilyen szempontból logikus, és már egy másik politikai nyelv létrehozására tett kísérletként, egy radikális eltérő politikakép megjelenéseként értékelhető, amint erre Szücs Zoltán Gábor is felhívta a figyelmet, a – korábbi drámaíró – Csurka István „a szakértelem csak bolsevista trükk” bonmotja. (Szücs 2012, 130).

forradalom) kezelése egy ponton túl a pártállami politikusokkal szembeni bizalomvesztés miatt már csak az ellenzékiek bevonásával volt megoldható. Ugyan az ellenzéki pártok formálisan nem léptek be a kormánykoalícióba, de egyre inkább ráláttak a kormányzásra. Ez pedig a többpárti demokrácia irányába indult, egyre inkább apolitikus kormányt a „konszenzusok mesterének” pozíciójába vitte (Osskó 2013, 94-96). Ezzel szemben a természetesen pluralizálódó ellenzéki pártok sokasodó konfliktusait kevés türelemmel viselte a közvélemény, különösen a tranzíciós válság élesedésével. Nem túlzás a rendszerváltás egyik kulcsszereplőjének hosszabb távon visszatekintő megállapítása, hogy a Németh-kormány „sokáig minden következő hatalom mércéjévé vált” (Tölgyessy 1999, 24).

2.4. FELEMÁS IGAZSÁGTÉTEL, A LUSZTRÁCIÓ HIÁNYA

A liberális és a posztkommunista elitok szövetségével összefüggő fontos kérdése volt a posztszocializmus évtizedeinek a kommunizmus bűneivel való egyenes és teljes szembenézés hiánya, az igazságtétel és a lusztráció elmaradása. Hazugság lenne ugyanakkor azt állítani, hogy erre nem történtek kísérletek. Az első szabadon választott parlament például mindenekelőtti, halaszthatatlan feladatának tartotta, hogy törvénybe foglalja az 1956. októberi forradalom és szabadságharc történelmi jelentőségét.¹¹ Emellett több semmisségi és kárpótlási törvényt is elfogadtak, ezeket nem kísérték komoly viták.¹²

Az átmenet tárgyalásos jellege, az utolsó pártállami vezetők relatív népszerűsége, a kádári „puha diktatúra” fokozatos „liberalizálódása” ugyanakkor az igazságtételt, különösen annak legitimitációját nagyban megnehezítette. Mindmáig nyitott kérdés, hogy a kerekasztal-tárgyalásokon született-e bármilyen, informális egyezség arról, hogy nem kerül sor számonkérésre a diktatúra működtetőivel szemben. Ilyen megállapodásról számolt be közismert tényként Tamás Gáspár Miklós szabad demokrata képviselő, ugyanakkor azóta sem sikerült dokumentálni egy ilyen paktum megtörténtét (Kahler 2014, 74-75).

Az igazságtétel nehézkessége az úgynevezett ügynökkérdés rendezését is jellemezte. Paradox módon, a térség keményebb diktatúráit elszenvető országok közül többen sor került lusztrációra, azaz személyek átvilágítására. Kelet-Németországban például az átmenetet gyors és radikális lusztrációs intézkedések követték (Stan 2009, 263). Lengyelország a büntetőjogi igazságtételt csak a nemzetközi jog talaján állva engedte megvalósítani, és a szándékos emberölésen túl a nemzetközi szerződésekben nevesített egyéb, emberiség elleni és háborús bűnökre terjesztette ki. Az akkor még létező Csehszlovákiában viszont széles személyi körre kiterjedő, szigorú szankciókat alkalmazó lusztrációs törvényt fogadtak el 1991-ben. Az ottani szabályozás a kommunista rendszer legfőbb kiszolgálóit 5 évre eltiltotta – a képviselőség kivételével – a közsféra valamennyi fontosabb pozíciójától (Nedelsky 2009, 45). A két ország különválását követően Szlovákiában praktikusán nem hajtották végre az ügynöktörvényt, Csehországban viszont többször meghosszabbították annak hatályát, és a még radikálisabb szembenézés mellett döntöttek.

¹¹ Szinte szó szerint idéztük az erről szóló 1990. évi XXXVIII. törvény első mondatát. Mindemellett ez a törvény tette nemzeti ünneppé október 23-át, amelyet egyúttal a Magyar Köztársaság 1989-es kikiáltásának napjaként is számon tart.

¹² Ilyen volt az 1989. évi XXXVI. törvény az 1956-os népfelkeléssel összefüggő elítélések orvoslásáról.

Magyarországon – az ügynöklisták egy részének megsemmisítése mellett – a lusztráció kapcsán komoly gondot jelentett, hogy a diktatúra ügynökeinek „főnökei”, a jelentések olvasói nagyon hamar újra kulcsposztokra kerültek. A rendszerváltás utáni első parlament képviselői között – az előkerült listák alapján – több tagja lehetett a titkosszolgálat III. Főcsoportfőnöksége képzeletbeli „frakciójának”, mint a posztkommunista utódpártnak (ez utóbbi 33 volt)¹³. A helyzetet az is nehezítette, hogy bár személyi és intézményi változások történtek, de lényegében nagy volt a személyi folytonosság (Tőkés 2015, 83-84), és nem került sor új titkosszolgálatok felállítására. Eközben az iratnyilvánosság azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy az áldozatokat újra meghurcolják, például a magánéletük titkainak napvilágra kerülésével. Végül csak részterületeket sikerült szabályozni, mindmáig vitatott eredményességgel, viszont időközben – részben nemzetközi mintára – 2013-ban sor került a kommunista múlt módszeres és tudományos igényességű feltárását végző Nemzeti Emlékezet Bizottsága felállítására.

A diktatúra legkegyetlenebb felelőseinek elszámoltatását, az úgynevezett büntető igazságszolgáltatás magyarországi megvalósulását a rendszerváltás után rögtön kialakult nagyon éles pártellentétek nagyban megnehezítették. Miközben a Szabad Demokraták Szövetsége az 1990-es választás előtt még azzal vádolta végül kormányt alakító Magyar Demokrata Fórumot, hogy nem híve a radikális rendszerváltásnak, addig 1990-94 között már éppen maga utasította el a radikális igazságtétel programját. Történt ez annak ellenére, hogy a szabad demokraták – igaz, kormányra kerülésük esetére – az „AZONNAL” című választási röpiratuk harmadik pontjában azt ígérte, hogy „AZONNAL kezdeményezi, hogy vonják felelősségre a múlt rendszer törvénysértésben elmarasztalható személyiségeit.” (Debreczeni 1998, 268). Persze, az egy másik kérdés, hogy szoros értelemben véve, a diktatúra joga szerint, nehéz volt számos, egyébként nyilvánvaló gyilkosságokban, 1956-ot követő megtorlásokban részes gonosztevő bűnösségét bebizonyítani.

Éppen ennek kapcsán, a rendszerváltás egyik legszimbolikusabb törvénye ügyében zajlott le a kor egyik legmeghatározóbb vitája. Mindenekelőtt az 1945 és 1963 között, leginkább az 1956-os forradalommal kapcsolatos megtorlások, emberölések, halált okozó testi sértések és hazaárulás elkövetőinek büntethetősége merült fel. Az ezt rendezni kívánó, a betérjesztő MDF-es

¹³ Hack Péter, büntetőjogász, volt SZDSZ-es parlamenti képviselő szerint „Ha a megjelent listák nagyjából igazak, azt a kijelentést is meg lehet kockáztatni, hogy 1990-ben a III-as főcsoportfőnökségnek nagyobb frakciója volt az Országgyűlésben, mint az MSZP-nek.” Lásd részletesen: Mihancsik Zsófia: *„Elképesztően sok mítoszt gyártottak” (Hack Péter az ügynökkérdésről).* Magyar Narancs (2005/13. szám). Internetes elérhetőség: http://magyarnarancs.hu/belpol/elkepesztotildeen_sok_mitoszt_gyartottak_hack_peter_az_ugynokkerdesrotiil_del-60319

képviselőkről Zétényi-Takács-törvényként közismert törvényjavaslat német mintára, az elkövetett, nemzetközi jogi értelemben vett bűncselekmények elévülésének nyugvásával oldott volna meg a nehéz jogi helyzetet. Ily módon 1990. május 2-vel, az első szabadon választott Országgyűlés megalakulásával újraindult volna ezen cselekmények elévülése. Államfői indítványra azonban az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek minősítette és megsemmisítette a Zétényi-Takács-törvényt. Az Alkotmánybíróság akkori elnöke szerint a testület „mindvégig a jogbiztonság, a jogfolytonosság, legalitás, a lezárt jogviszonyok főszabályként megváltoztathatlansága fogalmi körében maradt” (Sólyom 2001, 542). A határozat értelmében „a mindig részleges és szubjektív igazságosságnál a tárgyi és formális elvekre támaszkodó jogbiztonság előbbre való”.¹⁴

Ezt a döntést napjainkig komoly kritikák kísérik, hiszen súlyos erkölcsi kérdésekről van szó, az időmúlás pedig lehetetlenné teszi a tényleges felelősök elszámoltatását (Ablonczy 2011, 43-44). Később egy perújításokkal kapcsolatos törvénymódosítás, amely eljárási úton tette volna lehetővé az igazságtételt, szintén elbukott az Alkotmánybíróságon.¹⁵

Összefoglalva azt lehet elmondani, hogy az igazságtétel felemás megvalósulása sokak számára még két évtized múltán is erkölcsi háborgást okozott. Ezt bizonyítja, hogy a budai körúton százak álltak sorba 2010 júniusában, néhány héttel a 2. Orbán-kormány megalakulása után, amikor egy kis moziban bemutatták a pártállam egyik vezetőjéről, Biszku Béláról szóló, „Bűn és büntetlenség” című filmet.¹⁶

2.5. HATALOMÁTMENTÉS (GAZDASÁGI ÉS MÉDIAELIT)

„(...) egy olyan uralkodó osztályt alkotnak, amelyik úgy veszi, hogy kiesett a politikai hatalomból. Most a gazdasági pozíciókba szorult vissza, sőt szisztematikusan készítette elő ezt a – katonai nyelven szólva – >>mélységben tagozott védelmet<<, hogy még legyenek hátsó lövészárkok, ahová visszavonulnak. A politikai hatalomnak az első vonalától visszavonultak, a második vagy a harmadik vonalat és a gazdasági pozíciókat igyekezve szilárdan kézben tartani. Ehhez nagyban hozzájárult, hogy az utóbbi években már a nyugati üzleti körökkel szoros kapcsolataik voltak. (...) Ezek a fél párt-fél szakember miniszter-típusok vagy pártfunkcionáriusok, akik egymásról rossz

¹⁴ 11/1992. (III.5) AB határozat

¹⁵ 42/1993. (VI. 30.) AB határozat

¹⁶ Tömeg a Biszku-film vetítésén! *Mandiner*. 2010.06.16. Internetes elérhetőség: https://mandiner.hu/cikk/20100616_tomeg_a_biszku_film_vetitesen

véleménnyel voltak, ma egymást segítik. Egyik bekerül a nyugati vállalathoz, a másik ajánlja” – így foglalta össze a rendszerváltás miniszterelnöke, Antall József a kommunista hálózatok túlélését 1992-ben (Osskó 2013, 87-88). Valóban, a későbbiekben is¹⁷ számos szerző számos ponton dokumentálta, hogy létezett ilyen típusú hatalomátmentés, mindenekelőtt gazdasági¹⁸, a kulturális és a civilnek mondott világban. Azt a kapcsolati tőkét, amelyet ezek a szereplők a rendszerváltás előtt felhalmoztak, a rendszerváltás után is jól tudták kamatoztatni. Így működtek és éltek tovább a Kádár-kori „megalvadt struktúrák” (Tellér 2014, 366).

A hálózatok erejét jól lehet bizonyítani a rendszerváltás utáni baloldali kormányfők példáin, az egymást keresztező, időnként egyenesen egymásra épülő karrieren. Közülük az első, Horn Gyula a szocializmus éveiben külügyi vonalon érvényesült, és a nyolcvanas évektől építette magát Nyugat-Európában is. Medgyessy Péter, aki a technokrata elit fontos tagja volt a nyolcvanas években, pénzügyi szakemberként érvényesült különböző bankoknál, majd Horn Gyula kormányában lett pénzügyminiszter, hogy négy ellenzéki év újabb bankos kitérője után immár miniszterelnök-jelöltként újra politikai pályán térjen vissza. Medgyessy szoros baráti kapcsolatot ápolt Apró Piroskával, akinek lánya és veje, Gyurcsány Ferenc kulcsszerepet játszott 2002-es választási kampányában. 2004-ben éppen Gyurcsány váltotta Medgyessy Pétert a kormányfői székben. 2009-ben Gyurcsány utódja régi barátja és kollégája, a kormányában miniszteri pozíciót betöltő Bajnai Gordon lett. Jól látható tehát, hogy a posztoszocialista kormányfőknél egy megszakítás nélküli személyi láncolat is felfedezhető.

Mindez pedig az állami vagyon értékesítése, a privatizáció során különösen erősen érzékelhető volt. A magánosítás legnagyobb részét a 1994 és 1998 között működő balliberális kormány végezte, és ennek holdudvara kétségtelenül előnyöket élvezett a privatizáció során (Lánczi 2004, 16). Érdeemes egy volt kormányfő példáját áttekinteni. A jelenségről Gyurcsány Ferenc portréírója, pártjának későbbi alelnöke is hosszasan értekezett. Debreczeni József szerint „nem lehet kétséges az sem, hogy a korábbi jobboldali kormányzati időszakához képest a privatizációban és általában a gazdaság, és a társadalom és a közélet területén most felértékelődnek azok a kapcsolati hálók,

¹⁷ A jelenségről a kortársak, a döntéshozók is beszámoltak. Így például Kónya Imre, az MDF 1990 és 1993 közötti frakcióvezetője arról ír visszaemlékezéseiben, hogy a vidéki országgyűlési képviselők is szóvá tették ezt a hétfő délelőtti frakcióüléseken. „A képviselők nagyrészt osztották közvetlen környezetük elégedetlenségét és türelmetlenségét amiatt, hogy ugyanazok vannak előnyös pozícióban, akik a rendszerváltás előtt is voltak, és hogy a sajtóban alig jelenik meg az elmúlt rendszerrel és annak működtetőivel szembeni kritika.” (Kónya 2016. 427).

¹⁸ A Pesti Srácok internetes oldalon Mező Gábor történész immár több mint 80 részben dokumentálta a kommunista-posztkommunista hálózat működését. A cikkek internetes elérhetősége: <https://pestisracok.hu/tag/a-halozat/>

amelyeknek a szálai az előző rendszer idején szövődtek, vagy valami módon oda nyúlnak vissza”. Mindezt Debreczeni József Gyurcsányról szóló könyvének „a vagyon megsokszorozása” című fejezetében írta (Debreczeni 2006, 128). A műből az is kiderül, hogy Gyurcsány és a Kommunista Ifjúsági Szövetség több más, ekkoriban az állami szférában dolgozó tagja már az Antall-kormány idején kötöttek olyan üzleteket, ahol a nagyvállalkozó volt az egyik, korábbi elvtársai, későbbi céges és kormányzati munkatársai pedig a másik oldalon.¹⁹

Az ekkoriban nagyvállalkozóként építkező Gyurcsány több nagyvállalatot is magánosított, volt köztük alumíniumipari cég, pénzügyi oktató és kiadó vállalat, nyomdaipari vállalkozás. Amikor a volt kormányfő az alumíniumiparban működő Motim Rt.-t privatizálta, a hozzá való hitelt a Magyar Kereskedelmi és Hitelbank Rt. folyósította számára, amelynek igazgatótanácsi elnöke a saját anyósa, Horn Gyula korábbi miniszterelnöki kabinetfőnöke volt.²⁰ Mindemellett Gyurcsány az ország főterén, a Parlament mellett képviselői klubot is működtetett, mintegy szimbolikusan is kifejezve a politikai és a gazdasági elit összefonódását (Debreczeni 2006, 138-145).

A posztoszocializmus fenntartásában kulcsszerepet játszott egy sajátos módon privatizált és privilegizált szektor, a média. Az 1990-ig szinte száz százalékban állami tulajdonú média privatizációja több részletben és sok irányban történt meg. Az azonban közös szál, hogy a külföldi tulajdonosok, illetve a komoly médiatulajdonra szert tevő magyar nagyvállalkozók szinte egyöntetűen helyén hagyták a korábbi újságírókat, szerkesztőket és főszerkesztőket. Utóbbiak preferenciája már 1989-től a Szabad Demokraták Szövetsége volt (Debreczeni 1998, 281-282), de a kilencvenes évek elején jó viszonyt ápoltak a szintén ellenzéki fiatal demokratákkal és a szocialistákkal is²¹. Az MSZP közvetett módon médiatulajdonosként is működött, hiszen az egyik pártalapítványuk révén részük volt a legnagyobb napilapban, a többségében külföldi tulajdonos részére eladott Népszabadságban. Szintén kulcsfontosságú volt a helyben szinte egyeduralkodó megyei napilapok külföldi kézbe juttatása, amely azonban – egy sajátos informális alku részeként – szintén a régi, kommunista újságíróelit pozícióban hagyásával járt együtt (Debreczeni 1998, 285).

¹⁹ Erre példa Szilvásy György későbbi titokminiszter, vagy éppen Rákosi Ferenc, Szilvásy munkatársa. Gyurcsány megfogalmazásában ez így hangzik – 1991-es újbóli találkozásukról szólva – „Szilvásyt akkor ismerem meg újra. Az életünk szempontjából ez döntő.” (Debreczeni 2006, 158.)

²⁰ Többek egybehangzó állítása szerint Apró Piroška a hitelről való döntésnél nem volt jelen.

²¹ Egy ekkoriban készült felmérés szerint a Magyar Újságírók Szövetsége köreiben a Fidesz 38, az MSZP 13, az SZDSZ pedig 12 százalékos népszerűséggel bírt, míg a jobboldali MDF-et 6 százalék támogatta (Janke 2013, 266.). 2000-ben ezek az arányok úgy alakultak, hogy az MSZP-t 29, az SZDSZ-t 24, míg a jobboldali kormánypártokat (Fidesz, FKGP, MDF) összességében az újságírók 22 százaléka preferálta (Janke 2013, 270).

Összességében elmondható, hogy más térségbeli országokban, így például Lengyelországban összehasonlíthatatlanul komolyabb változások mentek végbe (Janke 2013, 263).

A Fidesz azonban 1992-től egyre inkább szembekerült a szabad demokratákkal, és ezzel együtt a médiaelittel is (Pokol 1995, 34). Ennek több látványos epizódja is volt, az akkori forrásokból jól rekonstruálható módon szabályos sajtóhadjárat indult a párt ellen. Mindeközben az első jobboldali kormány, különösen annak miniszterelnöke és a vezető kormánypárt mindvégig a fősodró sajtó célkeresztjében működött, miközben a jobboldali sajtó megerősítését célzó kísérleteik sikertelenek maradtak. Bár kormányzásuk vége felé igyekeztek határozott lépéseket tenni egyfajta médiaegyensúly kialakítására, ez azonban – utólag visszatekintve – csak arra volt jó, hogy egyfajta áldozati szerepbe taszítsa az ellenzéki sajtómunkásokat. A helyzeten sem a két nagy kereskedelmi csatorna – külföldiek tulajdonlásával történt – elindítása, sem pedig az internetes médiumok terjedése nem változtatott sokat. Mind a kereskedelmi tévéknél, mind az első, legnagyobbá vált internetes médiumoknál a liberális újságírók egy fiatalabb, de szintén egyoldalúan elkötelezett generációja kapott lehetőséget.²²

Ez a médiaelit később nehezen túlbecsülhető szerepet játszott a választási eredmények alakulásában is. 2006-ban, a hírhedt őszi beszédben az akkori balliberális kormányfő beszélt egyes médiumokkal ápolt bizalmi viszonyokról, mikor úgy fogalmazott, hogy „És egyszerre kell megpróbálni előre vinni ezeket az ügyeket, fenntartani közöttünk az együttműködést, a jóhiszeműséget, biztosítani a koalíciós partner támogatását, fölkészíteni a legbefolyásosabb lapok vezetőit, és vezető publicistáit, hogy mire számíthatnak. Bevonni őket ebbe a folyamatba. Megtanulni nem fölszisszeni minden pillanatban, és menni előre.”²³ Akkoriban és azóta sem kérdezték azon médiumok munkatársai, akiknek Gyurcsány hosszan értekezett a beszédről, hogy mely médiumokra gondolt. Mindenesetre tényként állapítható meg, hogy 2010-ig – bár időközben több fontos jobboldali médiaműhely is működni kezdett – érdemi változás a médiaegyensúly szempontjából nem történt. Az erőviszonyok évtizedes mozdulatlansága, az, hogy a balliberális média közvéleményre gyakorolt befolyása gyakran erősebb, mint a pártjaié, éppen a rendszerváltás időszakára visszavezethető posztszocialista jellegzetesség.

²² 2002 nyarán az ellenzékbe került jobboldalnak egy, a minőségi politikai napilapok piacán nagyjából egynegyedes piaci hányadot képviselő, 100 ezer példányban eladott napilapja (Magyar Nemzet), illetve két nagyobb hetilapja (Demokrata, Heti Válasz) volt, ekkoriban – egy a médiaviszonyokról szóló látványos vita után – indult az első konzervatív tévécsatorna, a Hír TV.

²³ A teljes balatonöszödi szöveg. *Népszabadság*, 2007.05.26., Internetes elérhetőség: <http://nol.hu/archivum/archiv-417593-228304>

2.6. A RENDSZERVÁLTÁS RENDSZERE

Ahogy Láncki András írta, „mivel az emberek többségének fogalma sem volt, hogyan működik egy modern többpárti demokrácia, mi az, hogy választási kampány, mit jelent a modern média hatalma (a kereskedelmi csatornák nem véletlenül a Horn-kormány alatt kezdték meg működésüket), a kialakuló demokrácia viszonyaira a reformkommunisták és a velük szövetséges szabad demokraták szocializálták az embereket” (Láncki 2002, 37). Az előzőekben bemutatuk, hogy a tárgyalásos átmenetnél milyen megállapodásokat sikerült megkötni, és hogyan kezdődött a szocialista rendszer ellenzékének szétbomlása. Ezzel párhuzamosan zajlott a szakértői elit nimbuszának felépítése, és miközben az igazságtétel erősen felemásra sikerült, a gazdasági és médiaelit hatalomátmentése gyakorlatilag zavartalanul zajlott. Ezek mind fontos fogaskerekék voltak a poszt-szocializmus gépezetében, de magát a rendszer teljességének működését, a „rendszerváltás rendszerének” gyakorlatát is meg kell vizsgálnunk ahhoz, hogy érthetővé váljanak a 2002 és 2010 között történtek, és a 2010-re kialakult, megváltoztatandó státuszviszonyok.

A Tellér Gyula által „erőjátéknak”²⁴ nevezett „rendszerváltás rendszere”²⁵ első kifejtésekor, 1994-ben egyaránt magában foglalta a szocializmusban gyökerező állami újraelosztást, az állami forrásokért való küzdelmet, ennek eredményeként a „gyengeségek konzerválását” a gazdaságban, valamint a szociális szféra igényeinek kielégítését, ily módon pedig a tőketulajdonosok gyengítését, ezáltal a gazdasági előrelépés lehetőségének nehezítését. Tellér megállapítása szerint a „kötelezettségeihez képest teljesítményhiányos”, hiszen a többlet teljesítményre képesektől történő jövedelemelvonásra épülő gazdasági és szociális szféra mellé – a demokratikus többpártrendszer logikájának megfelelő módon – csatlakozik a politikai szféra. A mindenkori ellenzék ugyanis abban érdekelt, hogy a „rendszerváltás rendszerén” változtatni kívánó, ezért választási ígéreteit teljesíteni képtelen kormányt e törekvéseiben opponálja, a megszerveződő gazdasági és szociális érdekcsoportok („falanxképződés”) mellé álljon. Ha pedig az ellenzék

²⁴ Tellér Gyula: A rendszer tíz év után. *Heti Válasz*, 2004.12.23. Internetes elérhetőség: <http://valasz.hu/itthon/a-rendszer-tiz-ev-utan-10774>

²⁵ Később a szerző úgy foglalta össze a fogalmat, hogy „Ezt a szocializmust felváltó, a rendszerváltásra irányuló birkózást megörökítő s immár húsz esztendeje működtető, a rendszerváltásra irányuló eredeti szándékok és vágyak szempontjából azonban kudarcos, „félúton megrekedt” rendszert, rossz „makroszociológiai összerakást”, mely formavilág követi a fejlett polgári demokráciákat, tartalmilag azonban gyökeresen eltér tőlük” (Tellér 2014. 351)

ígéretlicettel kormányra kerül, akkor csak a szerepek cserélődnek, a rendszerlogika azonban változatlan marad (Tellér 2006, 205-217).

Ráadásul, ahogy azt Tellér egy később írásában kifejtette, a rendszerváltás utáni évtizedekben ezt a felvázolt rendszert a befektetői érdekek is mozgatták, amelyek hitelnyújtással lehetővé tették a rendszer működését, ezzel egyes gazdasági és szociális támogatások megvalósítását, ugyanakkor később kamatostól fizettették ki ezek árát. Ez pedig ismét csak a kormányzat mozgásterét csökkentette. Csakúgy, mint az elvileg angol mintát követő, a valójában túl gyorsan, túl olcsón, és túl nagy társadalmi áldozatokkal megvalósított privatizáció, amely a kritikus infrastruktúrákra, az energetikai és közüzemi ágazatokra is kiterjedt, melyek ráadásul külföldi kézbe kerültek (György 2017, 136-143). Például a telekommunikációs szektorban a V4-ek más államaiban a privatizáció után is valamilyen mértékben megmaradt az állami résztulajdon, Lengyelországban 25, Csehországban 51, Szlovákiában 49 százalékban (Tóth-Baksay-Bilek-Czakó-Gáspár-Orbán 2003, 16).

Ezek a trendek nemcsak a mindenkori magyar államvezetést, az ország szuverenitását gyengítették, hanem ráadásul bizonyos külföldi befektetői köröket, és más államok magyarországi befolyását erősítették meg, tehát szinte „duplán káros” döntésnek bizonyultak.

Szintén fontos elem volt a „rendszerváltás rendszerében” az aktívak más országokhoz képest relatíve alacsony, ebből adódóan az inaktívak relatíve magas számaránya is. Ezen rétegek – sokszor jogos – választói igényeinek kiszolgálása ugyanakkor egyrészt tartósította a fennálló átmeneti poszt-szocializmust, másrészt viszont nehezen fenntartható ígéretlicthez vezetett. Ugyanakkor a nyugati demokráciákhoz képest az elosztható állami források szűkösek, ami ismét csak az eladósodás felé terelte a döntéshozókat. A birkózó politikai oldalak harca így állandósult, pénzügyi függésben tartva az országot (Tellér 2014, 346-351).

Mindez a logika pedig a választásokon is érvényesült. 1994-től a „társadalomba beágyazott párt” (Tótkés 2015, 98), sőt, a „nem is párt, hanem egy életérzés” (Lánczi 2002, 58), azaz a szocialisták hagyományosan és biztosan maguk mögött tudhatták a nagyvárosi szavazók meghatározó részét, általában véve az inaktívak (nyugdíjasok, járadékosok), az állami alkalmazottak, a Fidesz-kormányral több alkalommal ütköző szakszervezetek többségét (utóbbiakkal választási szövetségeket is kötöttek), valamint a rendszerváltás során gazdasági pozíciókat szerző technokrata elitet. A liberális SZDSZ e szavazótábor tudta kiegészíteni a fővárosi és nagyvárosi értelmiség körében relatíve magas népszerűségével, továbbá a – hazai és külföldi –

véleményformáló médiaelit soraiban döntő mértékű befolyásával. Ennek a szövetségi rendszernek a „fénykora” a 2000-es évek első felére, az uniós csatlakozás időszakára esett, és részben éppen ezen szövetségi struktúra felbomlása tette lehetővé a rendszerváltás rendszerének 2010-től kezdődő meghaladását.

3. A 2002 ÉS 2010 KÖZÖTTI BALLIBERÁLIS KORMÁNYOK ÖRÖKSÉGE

Ha nagyon leegyszerűsítve szeretnénk megfogalmazni, hogy miért van szükség a 2010-es év, vagyis az Orbán-kormány értékelése előtt a 2002-2010 közötti előzmények bemutatására, akkor elmondhatjuk: az őszinte szembenézés része volt, hogy az új kormány felmérje a károkat, szembenézzon a baj nagyságával, és tanuljon elődjei hibájából. Az „előző részek tartalma” nélkül a viszonyítási alap, a nulla kilométerkő, a viszonyrendszer veszne el a kormányzás vizsgálatából.

Természetesen nem lehet azt állítani, hogy a 2002 és 2010 között esztendőik Magyarországon minden rosszul ment, kétségtelen, hogy a balliberális kormányok hagyatékában nemcsak – szó szerint és átvitt értelemben vett – tartozások, hiányok és adósságok voltak. Akadtak bizonyos kormányzati és nemzeti teljesítmények is, amelyet az akkori kormányzatok szószólói mindenekelőtt „modernizációs”, illetve kulturális keretben tárgyaltak apologetikájukban (Gréczy 2010). Ezzel együtt nehéz lenne vitatni, hogy 2010-ben a voksolást megelőzően az ország egy sor nagyon lényeges mutatót tekintve, illetve mindenekelőtt lélektani szempontból, az emberek jövőbe vetett hitét illetően²⁶ rosszabbul állt, mint 2002-ben. Nyilván az sem véletlen, hogy a távozó szocialista kormánypárt miniszterelnök-jelöltje nem a nyolcéves kormányzati időszak három kormányfőjének valamelyike, hanem egy új jelölt, Mesterházy Attila volt.

3.1. A RENDSZERVÁLTÁS RENDSZERE „ÚJRATÖLTVE”

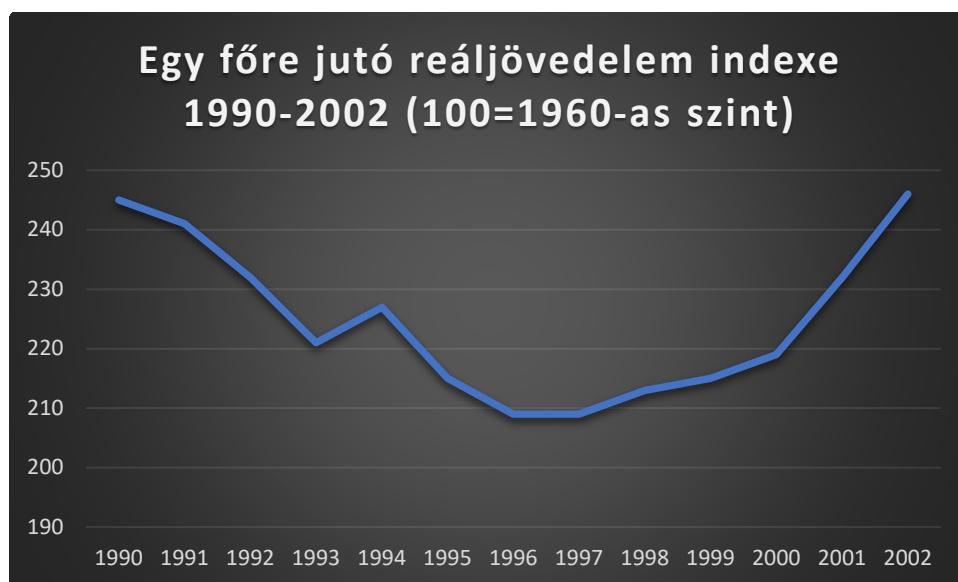
Bár a 2002-2010-es időszakból sok évet lehetne változatos szempontok szerint kulcsévnek tekinteni, a magyar demokrácia évkönyvei hosszabb távon valószínűleg a 2002-es és a 2010-es esztendőknél szentelnek majd nagyobb figyelmet. A két választási év történései jól szimbolizálták a következő esztendőket is, 2002-ben már ott volt 2003-2006, miként 2006-ban is 2007-10. Míg 2002-ben lett a „rendszerváltás rendszere >>újrátöltve<<”, addig 2006-ban ért ez a hatalmi berendezkedés a csúcsára, majd kezdett gyors mélyrepülésbe.

A 2002-es választásokat az addigi jobbközép, Orbán Viktor vezette kormány jobb esélyekkel várhatta, mint bármely addigi kormánypárt. A vezető kormányerő, a polgári Fidesz és a

²⁶ 2010 januárjában például a Medián közvéleménykutató intézet szerint csak az emberek 10 százaléka várt javulást saját háztartásának anyagi helyzetében és az ország gazdasági állapotában, és ez 2008 októbere óta a legoptimistább eredmény volt. Internetes elérhetőség: <https://infostart.hu/belfold/2010/01/22/median-ha-valtozatlan-marad-a-valasztasi-kedv-meglesz-a-fidesz-ketharmada-328831>

rendszerváltás jobboldali pártja, az MDF választási szövetséget kötötték, így a 40 százalékot is meghaladta támogatottságuk.

Ami a négyéves jobboldali kormányzást illeti, az életszínvonal tempósan, összességében az 1998-as szinthez képest 15 százalékkal emelkedett, és ezen időszak utolsó évére elérte az 1990-es szintet. A gazdaság pozitív folyamatait a nagy ellenfél, a szocialisták miniszterelnök-jelöltje, az utolsó pártállami kormányban, illetve 1996-tól a Horn Gyula vezette szocialista kabinetben egyaránt kormánytag közgazdász, Medgyessy Péter sem vonta kétségbe (Csizmadia 2004, 108–109). Az MSZP ehelyett egy elosztási típusú kampányt folytatott, amelynek lényegi üzenete az volt, hogy hiába volna rá lehetőség, a jobboldali kormány nem ad elég pénzt az embereknek.

6. ábra: Az egy főre jutó reáljövedelem indexe Magyarországon 1990-2002
(100=1960-as szint, forrás: KSH)

Utólag már tudható, és jól dokumentált tény, hogy a baloldal a diktatúra időszakának jól bevált kádári alkujára, illetve az azzal kapcsolatos nosztalgiára próbált építeni 2002-ben. Választási logikájukat a polgári bázisra alapozó Fidesszel szemben alapvetően az állami alkalmazottak és az inaktívok megszólítására építették, ugyanakkor az aktív dolgozók bizonyos rétegeit is igyekeztek maguk mellé állítani. Az úgynevezett jóléti rendszerváltást ígérő programjukban egy sor ígéretet fogalmaztak meg, a közalkalmazottaknak 50 százalékos béremelést, a minimálbéreseknek adómentességet, a nyugdíjasoknak egyszeri, illetve rendszeres többletjuttatásokat (13. havi nyugdíj fokozatos bevezetése), a családoknak emelt összegű, illetve 13. havi családi pótlékot, a diákoknak pedig magasabb felsőoktatási ösztöndíjakat kínáltak. Az eredetileg visszafogottabb

programot a választási ígéretlicit részeként, gyakorlatilag totális improvizációval írták meg, félretéve az általuk is látott gazdasági kockázatokat. Ráadásul, némileg szokatlan módon, a vállalások döntő többségét a kormányzati ciklus első száz napjára időzítették.²⁷

Mindemellett szintén fontos tényező lehetett a 2002-es parlamenti választás végkimenetelében, hogy az MSZP – korábbi döntésével szembemenve – ellenezni kezdte a határon túli magyarok magyarországi munkavállalását segítő státustörvényt, 23 millió román beözönlésével riogatva. A választás utolsó heteiben pedig egy kiforgatott felvétellel, akasztási szándékkal vádolták meg a Fidesz egyik rendszerváltó politikusát, Kövér Lászlót. Mindkét politikai akció a korábban már említett milliárdos üzletember Gyurcsány Ferenc nevéhez fűződött, aki ekkoriban az MSZP kampány egyik főszervezője volt. A politikai megosztottság a választás két fordulója között ért csúcspontra, amikor a Fidesz is felvette a kesztyűt, és hatékony, de végül elégtelen negatív kampányba kezdett. A kormánypárt melletti tömegtüntetéseken rengeteg fiatal vett részt, ezzel egyfajta lassú, de biztos erózió kezdődött, és a következő években az MSZP egy újabb fontos választói bázis többségét fordította maga ellen²⁸. Összességében, akár a gazdasági, akár az erkölcsi szempontokat nézzük, a szocialisták lényegében egy rövid távú cél, a választások megnyerése érdekében hosszabb távon az ország, és a saját pártjuk jövőjét tették kockára.

A balliberálisok választási győzelmét követően Medgyessy Péter alakított kormányt, és végrehajtotta az első száznapos programot, sőt, a helyhatósági választás előtti hetekben bejelentettek egy másodikat is.²⁹ 2002 őszére az MSZP történelmi zenitjére ért, és a liberálisokkal szövetségben megnyerték az önkormányzati választásokat is³⁰. A balliberális kormány ekkor már biztos lehetett benne, hogy ők fogják teljesíteni a rendszerváltás egyik fő célkitűzését, az ő kormányzásuk idején fog csatlakozni Magyarország az Európai Unióhoz, erre végül 2004. május elsejével került sor. Az uniós csatlakozás – a komoly presztízsen kívül – középtávon komoly

²⁷ Minderről lásd részletesen: *Pethő András: Így tették lejtőre Magyarországot I. rész - Az ígéretözön és előzményei.* *Origo*, 2009.07.20. Internetes elérhetőség: <https://www.origo.hu/itthon/20090717-igy-tettek-lejtore-magyarorszagot-i-resz-a-szaznapos-program.html>

²⁸ A négyévente elvégzett ifjúságkutatás szerint 2000-ben a 35 év alatti pártválasztók 49, 2004-ben 59, 2008-ban pedig 66 százaléka volt fideszes. Ez egyértelműen szembement a nyugat-európai trendekkel, ahol a fiatalok általában a liberális pártokra voksolnak (Kmetty 2019, 146).

²⁹ Ennek részeként megemelték az otthonteremtési célú szociálpolitikai kedvezményeket, illetve segítséget nyújtottak a rászoruló településeknek, gazdáknak. Lásd részletesen: 65 milliárdba kerül a második 100 napos program. *Origo*. 2002.09.30. <https://www.origo.hu/gazdasag/hirek/2002092765milliardba.html>

³⁰ Budapesten Demszky Gábor főpolgármestert újraválasztották – bár szocialista ellenfele is volt. A kerületekben balliberális siker született (23-ból 17 kerületben győztek polgármesterjelöltjeik). Vidéken 19 megyéből 17-ben a balliberális pártok győztek, a 22 megyei jogú városból pedig 17-ben lett szocialista vagy szabaddemokrata polgármester.

többletforrásokat is jelentett az ország és a Medgyessy-, majd a Gyurcsány-kormány számára, ráadásul még inkább megerősítette a balliberális oldal külföldi kapcsolatrendszerét. A „brüsszeli lecsatlakozás” ténye nem tette idejétmülttá, sőt, inkább csak kiteljesítette a szocialisták hagyományos, külföldi hatalmi központok irányába tanúsított megfelelési kényszerét. Ekkoriban vált teljesen nyilvánvalóvá a magyar politika azon törésvonala, amely elválasztja egymástól a Brüsszellel szemben kritikátlan balliberális oldalt és a szuverenista, a csatlakozás negatív hatásaival is számoló, de tagságpárti – azaz eurorealista – Fideszt.³¹

Ugyanakkor az is gyorsan világossá vált, hogy a szocialista kormányfő nem uralja kellő mértékben pártját. Az MSZP 1990 óta szervezetenként úgynevezett platformok alapján működött, azaz a párt rendszerváltáskori megosztottsága a későbbiekben – jellemzően egy-egy erős politikus körüli táborként – megcsontosodott. A nehézségeket fokozta, hogy Medgyessyről már a kormányzása kezdetén kiderült ügynökmúltja (D-209-es ügy)³², amely megviselte a korábbi megfigyelték által alapított SZDSZ-szel való kapcsolatát.

2003-tól jelentkeztek az első komoly gazdasági válságjelek, melyeket a következő években gyakorlatilag a szocializmus csődjének gyorsított lejátszása követett. 2003-ban a koalíció komoly gazdasági problémákkal szembesült. A 2002-es államháztartási deficit majdnem tízszázalékos lett, amely miatt az államadósság növekedése is fokozódni kezdett. 2003-ban összességében három támadás érte a forintot, ami szintén jelezte a gazdaság sebezhetőségét (Csizmadia 2004, 149-150). Mindez együttvéve azonnal veszélybe sodorta az euró 2006-ra tervezett bevezetését. A Medgyessy-kormány a korrekcióhoz szükséges megszorító lépések előkészítését titokban megkezdte ugyan, de az EU-csatlakozásról rendezett 2003 tavaszi népszavazás kampánya miatt ekkor még nem jelentették be a szükséges lépéseket. Éles szakmai és politikai vita alakult ki azonban a baloldali kormány és a független pénzügyi intézmények – korábbi kormányfő által kinevezett – vezetői, a jegybankelnök, valamint a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (PSZÁF) között (Gazsó-Giró-Szász-Stumpf 2003, 33). A Központi Statisztikai Hivatal elnökét és a PSZÁF elnökét is leváltották. Az eurócsatlakozási céldátumot a kormány előbb 2008-ra, majd 2004-ben 2009-re halasztotta.

³¹ Erről a jelenségről a szuverenitással kapcsolatban lásd egy korábbi tanulmányunkat: A magyar alkotmányos szuverenitás alakulása 1990 óta, magyar válaszok a szuverenitást fenyegető veszélyekre. *Alapjogokért Központ*. Internetes elérhetőség: <http://alapjogokert.hu/2019/12/16/a-magyar-alkotmanyos-szuverenitas-alakulasa/>

³² Torkos Matild: „Titkos ügynök a kormány élén” *Magyar Nemzet*, 2002.06.18. 1. oldal

A szocialisták 2003-as párton belüli küzdelmei egyszerre idézték a múltat, és vetítették előre a jövőt, a későbbi pártszakadásokat. A párt nehézségeit ugyanis fokozta, hogy a régi típusú szocialista vezetők bürokratikus vezetési működésmódja egyre gyakrabban ütközött a feltörekvő fiatalok „reformista” elképzeléseivel. Mindezt tetézték a kormányfő és a pártelit közötti összetűzések. Ekkoriban egyre gyakoribbá vált az MSZP-n belüli viták nyilvánosság elé vitele (Tóth-Török 2015, 69-71), és a kormányfő korábban már említett főtanácsadója, a 2003-ban gyermek-, ifjúsági és sportminiszterré kinevezett Gyurcsány Ferenc egyre nyilvánvalóbbá tette trónkövetelői programját, és kritizálta Medgyessy gazdaságpolitikáját (Debreczeni 2006, 262-263).

2004 legelején ugyanis a kormányfő leváltotta pénzügyminiszterét, és az utód, Draskovics Tibor azonnal megszorításokba kezdett, miközben megemelte az éves hiánycélt. A lépések értelemszerűen kevésbé érinthették a szocialista szavazóbázist, ezért ismét az aktív, teherviselő rétegek kerültek a célkeresztbe. Továbbra is irdatlan összegeket fordítottak ugyanakkor a kormány modernizációs szimbólumainak, az autópályáknak a megépítésére.³³

Medgyessy Péter és kormányának népszerűsége 2003-ra korábban egyik kormány által sem tapasztalt mértékűre nőtt, azonban amilyen magas szintre emelkedett a kabinet támogatottsága, olyan illékonyan bizonyult (Gaszó-Giró-Szász-Stump 2003, 25). A Fidesz 2003 tavaszán sikeresen szervezte újra magát, és Orbán Viktor megerősödve került az immár Szövetségként működő, felduzzadt taglétszámú és hierarchikusabb működésre váltott ellenzéki párt élére. Már ezekben az években kiütközött az, hogy a baloldal nem tudta meghozni a reformista-szociáldemokrata és a társadalmi értelemben konzervatív, hagyományos szocialista irányvonal közötti alapvető döntést. Emiatt, valamint Medgyessy személyisége miatt rengeteg programot hirdettek meg, de ezek közül a legtöbbet nem sikerült megvalósítani (i.m. 30). Mindez a jelenség Gyurcsány Ferenc második kormányzati ciklusban még élesebben került elő, amelyet részletesebben is tárgyalni fogunk, hiszen részben ez a feloldatlan stratégiai dilemma vezetett el a balliberális kormány 2009-re totálissá váló csődjéhez. Ugyanakkor ezen a ponton is érdemes górcső alá venni ezt a jelenséget, mert Medgyessy Péter bukásában is kulcsszerepet játszott.

Mindenekelőtt azonban érdemes áttekinteni, hogyan került sor a ciklus közepén kormányfőváltásra. Miközben a koncepciótlan Medgyessy Péter egyre inkább defenzívába került a közvéleménykutatásokban élre törő Fidesszel szemben, Gyurcsány Ferenc szembefordult

³³ Ugyanakkor a 2002-es választási kampányban beígért 800 kilométer új autópályát, sőt, még a vállalt hossz felét sem sikerült megépíteniük 2006-ra. Erről lásd: Dudás Gergely: Autópálya-kilométerek: se 800, se 600, se 400. *Index*. 2005.07.14. Internetes elérhetőség: <https://index.hu/gazdasag/magyar/sztrada05071/>

főnökével, és belső fórumokon, valamint országjárásokon is Medgyessy alternatívájaként lépett fel. A „nemzeti közép” ideológiájával, és „árokbetemetéssel” próbálkozó kormányfővel szemben Gyurcsány retorikájában kulcsszerepet kapott az ellenzékkel való tervezett és tudatos konfliktusvállalás, például az általa „fideszes árnyékállamnak” nevezett jelenséggel való küzdelem (Debreczeni 2006, 248-249). Tartalmilag a szocialisták SZDSZ-hez közelebb álló, reformszárnyát képviselő Gyurcsány különösen a szerinte nem elég „esélyteremtő” szociálpolitikája, és a nagy ellátórendszerek reformjának elmaradása miatt kritizálta Medgyessyt (i.m., 248–252).

A 2004 júniusában Magyarországon első ízben megrendezett európai parlamenti választásokat a Fidesz nyerte, 13 százalékkal megelőzve a szocialistákat. Utóbbiak táborában mindez pánikhoz vezetett, hiszen joggal tartottak attól, hogy egy olyan trend vette kezdetét, amely a többségi jellegű magyar választási rendszerben akár kétharmados győzelmet is hozhat az egyre egységesebb jobboldalnak. Egyre nőtt az igény Medgyessy leváltására, és a nyári kormányválságot végül casus belliként a kormányfő által korrupciós vádakkal illetett liberális gazdasági miniszter leváltásának ügye váltotta ki. Alig két nap alatt világossá vált, hogy nem az SZDSZ által delegált miniszter maradása a valódi tét, hanem Medgyessy Péter meggyengülése miatt a miniszterelnökcsere. Bár a szocialista pártelit szándéka szerint Kiss Péter, a hagyományos szocialistákat képviselő miniszter lett volna Medgyessy Péter utódja, de végül az erről döntő kongresszusi pártszavazást nagy fölényrel nyerte Gyurcsány Ferenc. Utóbbi személye a szabad demokraták számára is elfogadható volt, így 2004 szeptemberében kormányt alakíthatott.

Az új miniszterelnök előtt nehéz döntés állt, hiszen a ciklus közepén hatalomra kerülve, az elődje által halogatott átalakítások és költségvetési korrekciók sorát kellett volna elvégeznie, amivel nyilvánvalóan 2006-os újraválasztási esélyeit rontotta volna. Gyurcsány ezen dilemmájáról utólag feltáró jelleggel számolt be 2006 nyári, elhíresült őszi beszédében. Végül az ország érdekében álló kormányzati intézkedések helyett az önérdek győzedelmeskedett, és az új kormány az ellenzékkel szembeni konfrontációra építette fel a választásokig hátralévő bő másfél évet.

7. ábra: GDP-arányos költségvetési hiány alakulása Magyarországon (%) 2000-2010

(Forrás: KSH)

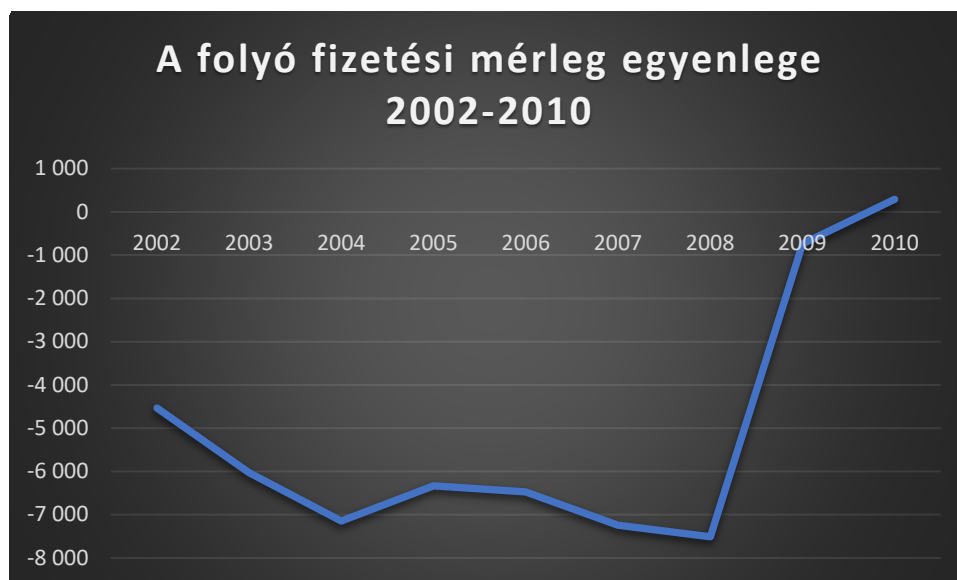
Gyurcsány mindenekelőtt karakteres ideológiai arculatot próbált adni a technokrata jellegű szocialistáknak. Ennek érdekében megpróbálta magyar gyakorlatba ültetni az általa ekkor már sok éve példaképnek tekintett blairi szociáldemokráciát, az úgynevezett harmadik utat. Mindez Magyarországon azért tűnt furcsa irányválasztásnak, mert a két ország viszonyai, történelme és társadalmi rétegzettsége nagyon eltérő volt. Voltak ugyanakkor olyan harmadikutas sorminták, amelyek könnyen beépültek az MSZP kormányzásába. Így például az állami tulajdon helyett a magántulajdon preferálásának gondolatát a privatizációban – általában a baloldali pártokhoz képest szokatlan módon – élenjáró szocialisták könnyen a magukévá tették.

Az MSZP – de az SZDSZ-ben is – sokáig sikeresnek bizonyult az a konfrontációra épülő politika, amely Gyurcsányt jellemezte. A kormányfő végül saját bevallása szerint is „a könnyen érthetőségre kihegyezett érvrendszerrel” (Debreczeni 2006, 325) ment szembe a 2004. december 5-én egy népszavazáson a külföldi magyarok kettős állampolgárságának – sok tekintetben liberális³⁴ – elképzelésével. Ráadásul a kampány során az MSZP és a kormány olyan szociális demagógiát

³⁴ A globalista liberális *The Economist* című brit hetilap például több ízben is kiállt a kettős állampolgárság lehetősége mellett. Lásd például: Dutchmen grounded. *The Economist*. 2012.01.07. Internetes elérhetőség: <https://www.economist.com/international/2012/01/07/dutchmen-grounded>

alkalmazott, amelyért egy későbbi pártelnöknek, Mesterházy Attilának Erdélyben bocsánatot is kellett kérnie³⁵.

Szintén kulcsfontosságú volt az ország jövőjét illetően, hogy Gyurcsány Medgyessy mintájára új típusú osztogatásba kezdett. A széleskörű jóléti csomag egy részét még a 2006-os választás előtt végrehajtották, részben Medgyessy programjának kiteljesítéseként. A költségvetési lyukak egy részét fontos állami vagyonelemek kiárulásával, egy másik részét hitelfelvétellel fedezték. Mindkét stratégiai döntés Magyarország külföldiekkel szembeni kiszolgáltatottságát erősítette. Szintúgy minvégig egyre erősödő problémát jelentett a folyó fizetési mérleg felborulása. Ez azt jelentette, hogy a magyar gazdaságban megtermelt jövedelmet 2008-ig, a válság kitöréséig folyamatosan és fokozódó mértékben meghaladta a belföldi felhasználásunk. A magyar állam és gazdaság finanszírozása tehát a 2008-as válság előtti években egyre sebezhetőbbé vált.

8. ábra: Magyarország folyó fizetési mérlegének egyenlege, millió euró 2002-2010
(forrás: KSH³⁶)

Ezzel együtt kétségtelen, hogy az osztogató-kiköltekező politika rövid távon eredményesnek bizonyult. Gyurcsány egyszemélyes kommunikációs hadjárata szinte az első pillanattól

³⁵ Ezt Gyurcsány Ferenc máig nem tette meg, sőt, pártja azóta többször is kampányt indított a külhoni magyarokkal szemben. Mesterházy Attila bocsánatkérését lásd: Mesterházy bocsánatot kért a határon túli magyaroktól. *Mandiner*. 2013.01.16.

https://mandiner.hu/cikk/20130116_mesterhazy_bocsanatot_kert_a_hataron_tuli_magyaroktol

³⁶ https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_int041a.html

eredményeket hozott³⁷, és visszahozta az MSZP 2006-os választási esélyeit. Bár 2005-ben egy időre ismét leszakadtak a Fidesztől, az év végére behozták lemaradásukat, majd a 2006 eleji osztogatással meg is nyerték a választásokat. A 2002-es voksolás eredményeihez hasonló mandátumarányok születtek, sőt, a szocialisták összességében valamelyest meg is erősödtek. A rendszerváltás óta először sikerült egy kormánynak újrázni, és egyes elemzők már egy évtizedes szocialista kormányzás esélyeit latolgatták. Az ország költségvetési állapota, és az azzal kapcsolatos hazugságok napvilágra kerülése azonban hosszú távon teljesen megváltoztatták az események irányát. Ezek bemutatása előtt azonban röviden érdemes kitérni a 2002-2010 közötti évek néhány olyan jellemzőjére, amelyek nagyban meghatározták a 2010-ben hivatalba lépő kormány mozgásterét.

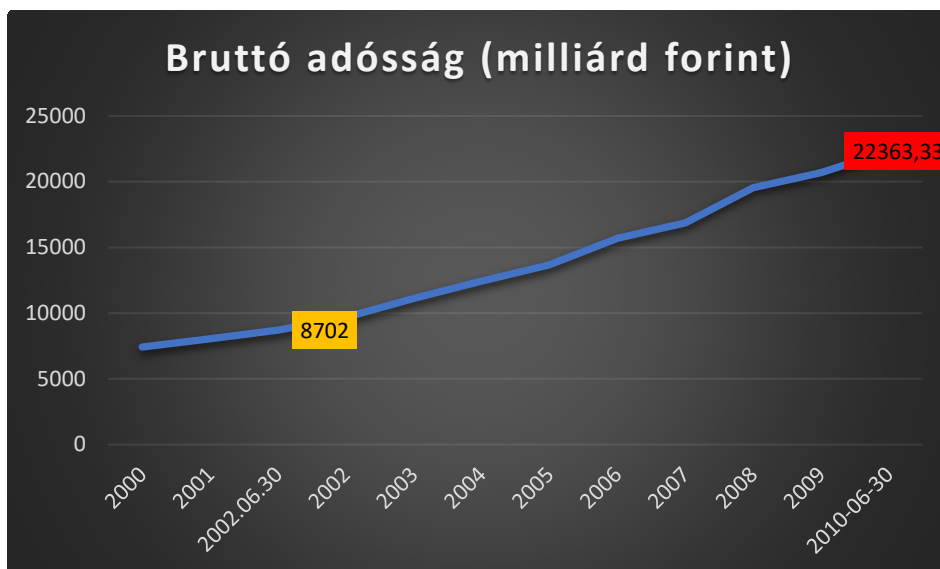
3.2. ELADÓSODÁS ÉS LEMARADÁS

Amint azt korábban már jeleztük, a szocializmus egyik, ha nem a legkártékonyabb öröksége az ország eladósodottsága volt. A rendszerváltást követően, a kilencvenes évek közepétől felpörgetett privatizáció révén 1998-ra a bruttó nemzeti össztermék 58 százalékára, majd 2002-re annak 53 százalékára sikerült csökkenteni a magyar államadósságot. Bár közgazdászok szerint bizonyos negatív folyamatok már 2001 második felétől – részben a 2001. szeptember 11-ei merénylet hatására – beindultak, de azt senki sem vitatta, hogy az eurócsatlakozás maastrichti kritériumai közé sorolt, legfeljebb 60 százalékos GDP-arányos adósságszint teljesíthető.

2002-től azonban a balliberális kormány fokozatosan felmondta a korábbi két miniszterelnök, Horn Gyula és Orbán Viktor által következesen képviselt alapelvet, miszerint folyó jóléti kiadásokra a magyar állam nem vesz fel hitelt, különösen külföldi hitelt. A ki nem mondott „alku” félredobása rövid távon politikai sikereket, középtávon viszont már gazdasági nehézségeket okozott. Utóbbiak pedig értelemszerűen nemcsak a kormányzati politikusokat, hanem az egész országot sújtották. 2006-ig azonban a „világ gazdaság pénzébősége” – Gyurcsány Ferenc kifejezése – lehetővé tette a növekvő magyar adósságállomány finanszírozását.

Összességében, a 2002-es féleves adósságértékhez képest nominálértéken a magyar állam bruttó adóssága több, mint két és félszeresére emelkedett 2010. első félévének végére.

³⁷ Gyurcsány népszerűsége a Szonda Ipsos mérései szerint a 2003 októberi 25 százalékról 2004 szeptemberére 43, majd 2006 márciusára 53 pontra emelkedett. Az év végére négy kutatónál a Fidesz előnye az MSZP-vel szemben a biztos szavazó pártválasztók körében 17-27 pontról 4-9 pontra csökkent (Debreczeni 2006, 321).

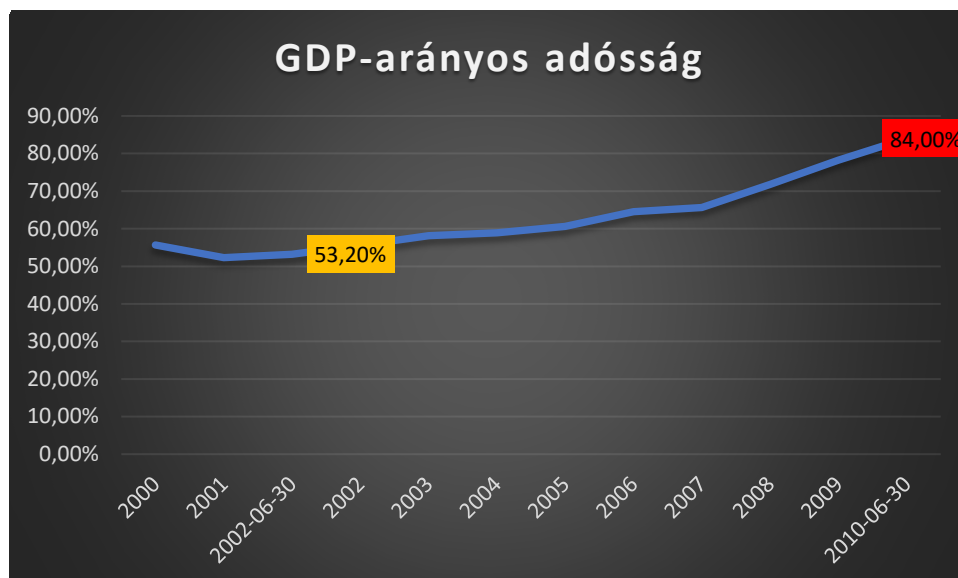

9. ábra: Magyarország bruttó államadóssága, milliárd forint (2000-2010)

(forrás: ÁKK, az adatok év végiek, kivéve 2002 és 2010 féléves adatait)

Érdeemes természetesen megjegyezni, hogy az adósság értéke önmagában kevesebb információt hordoz, ezért a közgazdaságtanban szokásosan a gazdaság összteljesítményéhez, azaz az éves bruttó nemzeti össztermékhez szokták mérni az adósság összegét. GDP-arányosan a növekedés nem tűnik annyira súlyosnak, mint nominálértéken, de így is kritikus szintet ért el. Különösen, hogyha hozzátesszük, hogy pénzügyi kötelezettségeink többsége – 56 százaléka³⁸ – a külföld felé, és közel fele – a 2002-es 25 helyett 48 százaléka – devizában állt fenn (György 2017, 210-211). Ráadásul, 2001 és 2008 között, tehát a válságot megelőző – kis túlzással – hét bő esztendőben a GDP arányos emelkedés 21 százalékpont volt (52-ről 73-ra), és ez negatív értelemben véve rekord volt az EU-tagállamai körében. Szinte az összes többi ország jelentősen csökkenteni tudta az eladósodottságát a jelzett időszakban (Palócz 2013, 55).

³⁸ 2010. III. negyedév végéről származó adat. Forrás: Nemzetgazdasági Minisztérium. Internetes elérhetőség: <https://2010-2014.kormany.hu/download/9/91/20000/%C3%81llamad%C3%B3ss%C3%A1gunk%20t%C3%B6rt%C3%A9nete.pdf>

10. ábra: Magyarország GDP-arányos államadóssága (2000-2010)
(forrás: ÁKK, az adatok év végiek, kivéve 2002 és 2010 féléves adatait)

Ráadásul nemcsak az állami eladósodás volt jellemző, hanem az állam sajátos finanszírozási logikája más területeken is érvényesült. Egyrészt, a magyar állam visszavonult onnan, ahol fontos lett volna a jelenléte. Az Orbán-kormány lakástámogatási politikáját a balliberális kormány túlzottan nagyvonalúnak értékelte, ezért gyakorlatilag leállt a forintalapú lakáshitelezés széleskörű támogatásával. Ez az állam számára rövid távon megtakarítást eredményezett, hosszabb távon viszont károkat. Az emberek ugyanis egy toxikus termék, a külföldi tulajdonú bankok által elterjesztett, elsősorban svájci frank-alapú devizahitelezés felé fordultak, nem törődve a hitelekbe rejtett árfolyamkockázattal. A devizahitelezés néhány év alatt sok ezermilliárdos nagyságúra nőtt. 2008-tól ennek árát keservesen megfizette az ország.

Másrészt, az állam az önkormányzatok finanszírozásából is hátrébb vonult, miközben többletterheket tett rájuk, mint például a közalkalmazotti béremelések fedezetének kigazdálkodását. A kétezres évek közepétől itt is teret nyert az eladósodás, mindenekeelőtt devizaalapú kötvények kibocsátásával, és ezek a terheket is 2010 után kellett konszolidálni.

Harmadrészt, a vállalati hitelpiacok területén az állam – közvetett módon – nem visszavonult, hanem versenytársként lépett fel. Azzal ugyanis, hogy a magyar államnak egyre nagyobb összegeket kellett felvennie, egyre magasabb kamatok mellett, a vállalati piacon is megdrágult a hitelezés. A magyarországi, különösen a magyar tulajdonú cégek tehát csak nehezebben, magasabb fedezet mellett, emelkedő kamatokkal jutottak forrásokhoz. Ráadásul a közszférában

történt béremelések húzták maguk után a versenyszféra béreit, de ezzel együtt az időszak jellemzője maradt, hogy a cégek nem tudták utolérni ebben a tekintetben a közsféra munkaadóit, a versenyszféra bérei alacsonyabbak maradtak. Mindez szintén az évtized vége felé, az eldurvuló gazdasági válság idején ütött vissza igazán.

Az eladósodás mellett a 2002-2010-es időszak másik súlyos gazdasági öröksége a térségbeli versenytársaktól, különösen a V4-ek többi tagjától való fokozatos lemaradás. Jellemző módon, amikor Szlovákia és Lengyelország gazdasági növekedése csúcspontot ért el, aközben Magyarország stagnált, hiszen ekkoriban már – piaci nyomásra – az előző évek kiköltekezései miatt súlyos költségvetési megszorításokra volt szükség.

11. ábra: GDP változása Magyarországon 2000-2010 (%)

(Forrás: KSH)

2001-ben, az Orbán-kormány utolsó teljes évében még Magyarországon volt a legmagasabb a bruttó nemzeti össztermék növekedése. Visszatekintve a 2002-2006-os időszak növekedési átlaga sem tűnik rossznak, azonban ezt érdemes két tényezővel kontextusba helyezni. Egyrészt, a növekedés ekkoriban súlyos eladósodással járt. Másrészt pedig, a környező országok növekedési átlagához képest Magyarország már ekkoriban is gyengébben teljesített.

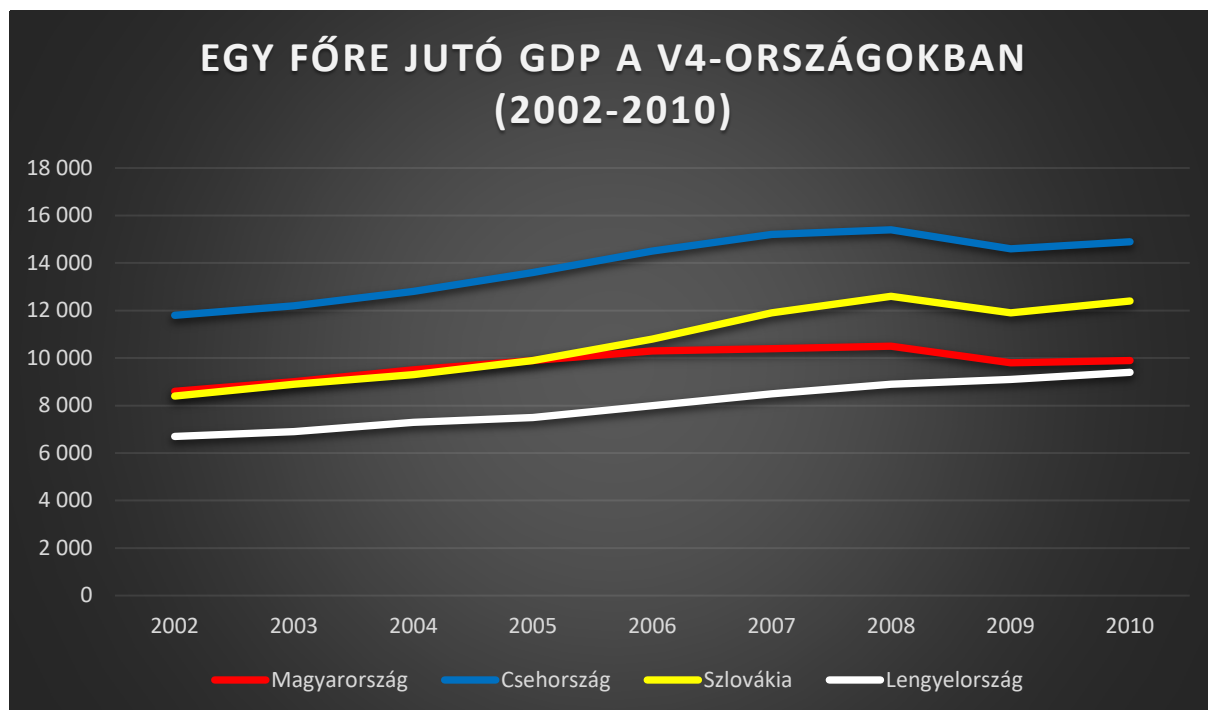
Tehát hiába hozta meg a gazdasági vezetés azt a döntést, hogy nem a belső motorokra, így a fogyasztásra és a magyar tulajdonú vállalkozások erősítésére alapozza gazdaságpolitikáját, hanem

külföldi nagyvállalatok bevonására, és azok növekvő exportteljesítményére. 2006-ra ugyanis a magyar gazdaság növekedési tartalékai kimerültek, és a külföldi hitelfelvétel sem jelentett már megoldást. Gyurcsány Ferenc a választás megnyerése és újabb kormányalakítása után szinte azonnal megszorítócsomaggal állt elő. Az „Új Egyensúly Programnak” nevezett elvonási terv egy sor adóemelést tartalmazott, a teljesség igénye nélkül: magánszemélyek és cégek részére is bevezettek egy szolidaritásnak nevezett különadót; megemelték a munkavállalói és az egészségbiztosítási járulékot, bevezettek egy minimum-járulékalapot, visszaemelték a nemrég 20 százalékra csökkentett általános áfakulcsot 25 százalékra; kamat- és tőzsdei árfolyamnyereségadót vezettek be; emelték a gépjárműadót³⁹; a nyugdíjak megadóztatása; a jövedéki adó háromlépcsős emelése; Eho és eva nevű speciális adók felemelése, illetékemelés; csökkenő energiaár-támogatások.

A fő cél, az államháztartás egyensúlyának helyreállítása ugyan nagyrészt megvalósult, viszont ezzel együtt sok tekintetben csökkent az aktivitás, elsősorban a vállalkozások roppantak meg az adóterhek alatt, amely magával hozta a középosztály helyzetének nehezédését, valamint a munkanélküliség és a feketegazdaság bővülését, miközben az infláció emelkedni kezdett. Abban az időben, amikor mind a világgazdaság, mind az Európai Unió gyarapodó békeéveket élt, illetve térségünk országai, a V4-ek gazdaságai gyors élénkülést mutattak, Magyarország teljes erővel a fékre lépett (Kitta 2010, 63-68). Magyarország ezzel az erőteljesen befékezett gazdasággal, növekvő eladósodással érkezett meg a világválság előestéjéhez

³⁹ Az autókra kivetett, nem túl jelentős bevételt hozó adóemelések a gyurcsányi kormányzás szimbólumai lettek, a magyar háztartásokban ekkoriban nőtt meg a szlovák rendszámú autók száma. Mint ahogy ekkoriban húzott el hazánk mellett a gazdasági fejlettséget és számos más mutatót tekintve Szlovákia.

12. ábra: Egy főre jutó GDP a V4-országokban (2002-2010)

(forrás: KSH, úgynevezett láncindex-soros adatok, 2010⁴⁰)

3.3. SZOCIÁLIS VÁLSÁG, A POLGÁROSODÁS MEGTÖRÉSE

Ha úgy vesszük, Gyurcsány Ferenc a fent ismertetett intézkedésekkel valójában a saját kormányzásuk által előidézett kényszerhelyzetben a saját politikai és ideológiai érdekeit tekintve relatíve konzekvensen járt el. Ahogy azt ugyanis említettük, a rendszerváltás rendszerét, valamint annak 2002 után „újrátöltött” verzióját is kevésbé az aktív, adófizető munkavállalók és vállalkozók, mint inkább az inaktív státuszban, fokozottabb állami függésben élőkre alapozták a hatalomgyakorlók. Ilyen értelemben tehát „logikus” lépésnek tűnhetett, hogy a terhek oroslánrészét a középosztály, a polgári rétegek vállára helyezzék, lehetőleg vigyázva a szocialista törzsbázis, így különösen a nyugdíjasok érdekeinek megvédésére.

Persze, az egyensúlyi bajok 2006-ban már olyan mértékűek voltak, hogy ezt a kimondatlan, de jól azonosítható célt sem sikerülhetett teljes mértékben megvalósítani. Így például az ismertetett, 2006 nyarától megkezdett adóemelések közül a nyugdíjak melletti foglalkoztatás terheinek emelése, vagy az áfaemelés, illetve részben a csökkenő energiaár-támogatások is érzékenyen

⁴⁰ Lásd részletesen: https://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tabl/tsdec100.html

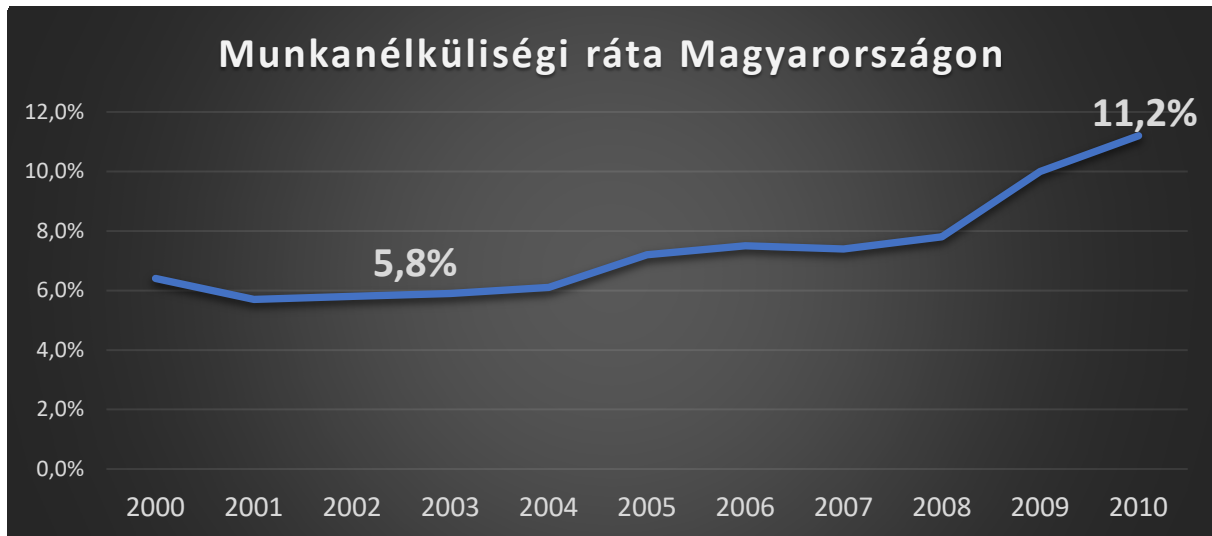

érintették a rászoruló rétegek egy részét. Ráadásul, a bajok eredője nem változott, az inaktívak egy részének élethelyzetét továbbra is a munkahelyek hiánya határozta meg, amelyet a megszorító lépések hatása csak fokozott.

Ami a foglalkoztatottságot illeti, a 2006-10-es időszak kiteljesítette a rendszerváltás munkaerőpiaci válságát. Magyarországon a kilencvenes évek elején megszűnt hozzávetőleg másfél millió munkahely, amelyből csak félmilliót sikerült visszaépíteni, ráadásul ezeket is elsodorta a 2008-09-es válság. Fontos tény, hogy közvetlen térségünkben Magyarországon a munkahelyek 30, Lengyelországban 20, Csehországban mindössze 10 százaléka veszett oda a rendszerváltáskor. A bajokat csak fokozta a kiépült duális gazdasági szerkezet, ahol a tőkeerős, alacsony adóztatás mellett működő multinacionális vállalatok mellé a magyar kkv-k adóterhe 2010-re 57,5 százalékra nőtt (György 2007, 207-212). Mindez értelemszerűen szintén visszavetette a vállalkozások foglalkoztatási potenciálját, így útjában állt a munkaalapú gazdaság létrejöttének.

2009 tavaszán egy befolyásos szocialista politikus, Szücs Erika Ajkán egy vállalatvezetői fórumon gyakorlatilag „tényfeltáró vallomást” tett a rendszerváltás rendszerének összeomlásáról. Egy erről született beszámoló⁴¹ szerint a miniszter elmondta, hogy a rendszerváltás legnagyobb adóssága a társadalommal szemben a foglalkoztatás területén van, itt két évtized alatt nem történt lényegi elmozdulás. Hozzátette, hogy Magyarország a foglalkoztatás kérdésével azóta sem alaposan, sem eléggé differenciáltan nem foglalkozott. Azt is részletesen kifejtette, hogy az aktív, munkavállalói korban lévők közül különböző jogcímenek körülbelül egymillióan részesülnek szociális ellátásban, s közülük 210 ezren rendszeres szociális segélyezettek, a legtöbben pedig, 460 ezren 62 év alatti rokkantnyugdíjasok. Megjegyezte: az egymillió ember legalább felének azért van szociális ellátása, mert az a foglalkoztatását pótolja. Azt már csak mi tesszük hozzá, hogy abban az időben 560 ezer volt „efelett” az álláskeresők száma.

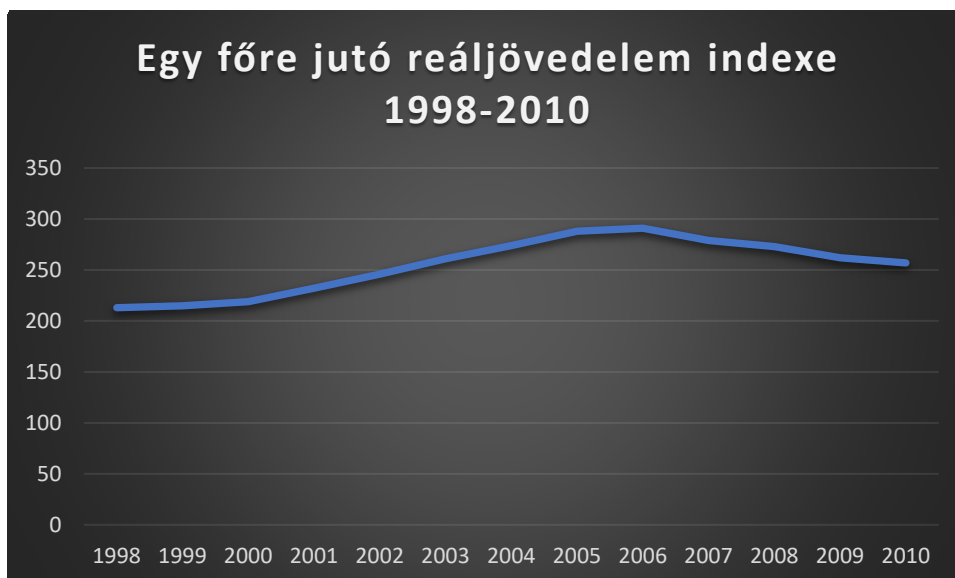
⁴¹ *Egymillió munkahely hiányzik a rendszerváltás óta.* 2009.04.09. mfor.hu. Internetes elérhetőség: https://mfor.hu/cikkek/vallalatok/Egymillio_munkahely_hianyzik_a_rendszervaltas_ota.html

13. ábra: Munkanélküliség Magyarországon 2000-2010 (%)

(Forrás: KSH)

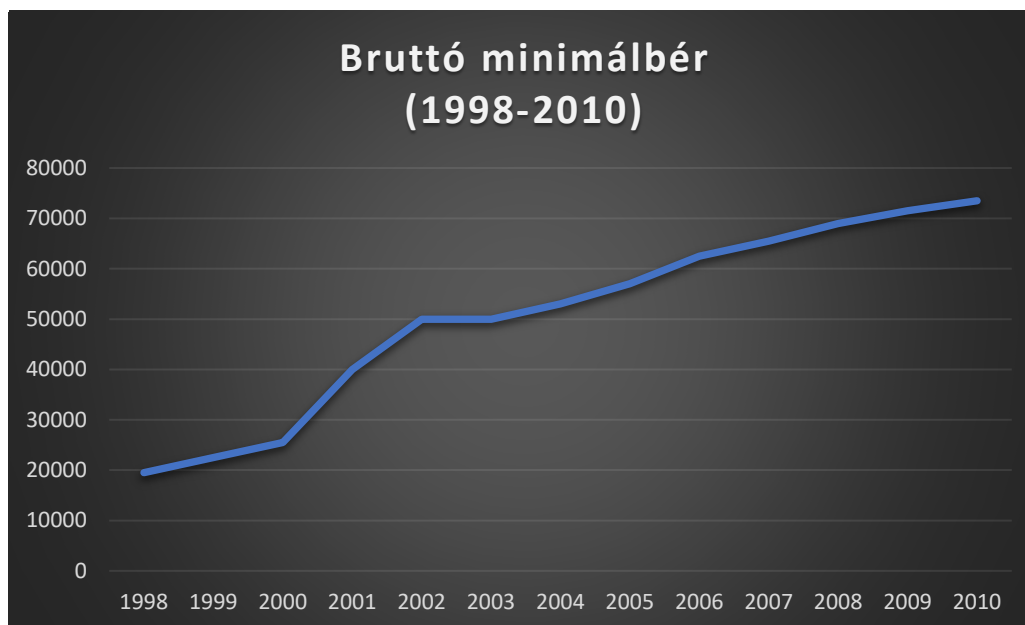
A munkahelyek megléte utáni következő alapkérdés a munkavégzés elismerése, azaz a bérezés ügye. Mindezzel 2006-ig is voltak gondok Magyarországon, de legalább növekedésről lehetett beszámolni. A 2007-2010-es időszak ezen a téren is törést, illetőleg a bérek, illetve a jövedelmek emelkedését illetően megállást hozott magával. Az egy főre jutó reáljövedelem indexének alakulása 1998 és 2010 között (lásd a 8. ábrát) nagyon is árulkodó. Az 1960-as bázisévhez képest 1998 és 2002 között 33 pontos emelkedés volt megfigyelhető, majd 2003 és 2006 között 45 pontos emelkedés, 2006 és 2010 között viszont 34 pontos csökkenés. Azaz, a reáljövedelmek – az említett bázis mellett – a balliberális kormányzás 8 éve alatt 11 pontot évente átlagosan mindössze 1,38 ponttal növekedtek, szemben a polgári kormányzás 8 pontot meghaladó éves növekedési átlagával.

14. ábra: Egy főre jutó reáljövedelem indexe (1998-2010)

(forrás: KSH, bázis: 1960)

Mindebben szerepe lehetett egy olyan tényezőnek, amely az egész magyar gazdaság működésére nagy kihatással volt. Ez pedig a minimálbér, illetve a garantált bérminimum, azaz a szakmai minimálbér alakulása. Itt filozófiai különbség is megfigyelhető volt a két nagy politikai oldal gondolkodása között. A Fidesz kormányzása során jelentősen emelte a minimálbért, ugyanakkor 2002-től az addig adómentesség helyett 12 százalékos személyi jövedelemadót vetett ki rá. Ezt a szocialisták eltörölték, ugyanakkor az adómentességgel megnövelték a minimálbérré való bejelentkezésben való érdekeltséget, tehát emelték a foglalkoztatás szűrkezőnás részét. Nyilvánvaló, hogy a minimálbér adómentessé tétele vállalkozók és munkavállalók alkalmi szövetségét kényszerítette ki, amivel a valójában magasabb bér egy részét adómentesen rendezték, egy másik részét pedig „zsebbe adták”. Szakértői becslések szerint ebben az időben a minimálbéresek nagyjából felének további munkajövedelme is volt, amely nemzetközi összehasonlításban kiemelkedő arányt jelentett (Balog 2014, 16).

15. ábra: Bruttó minimálbér (1998-2010, forintban)

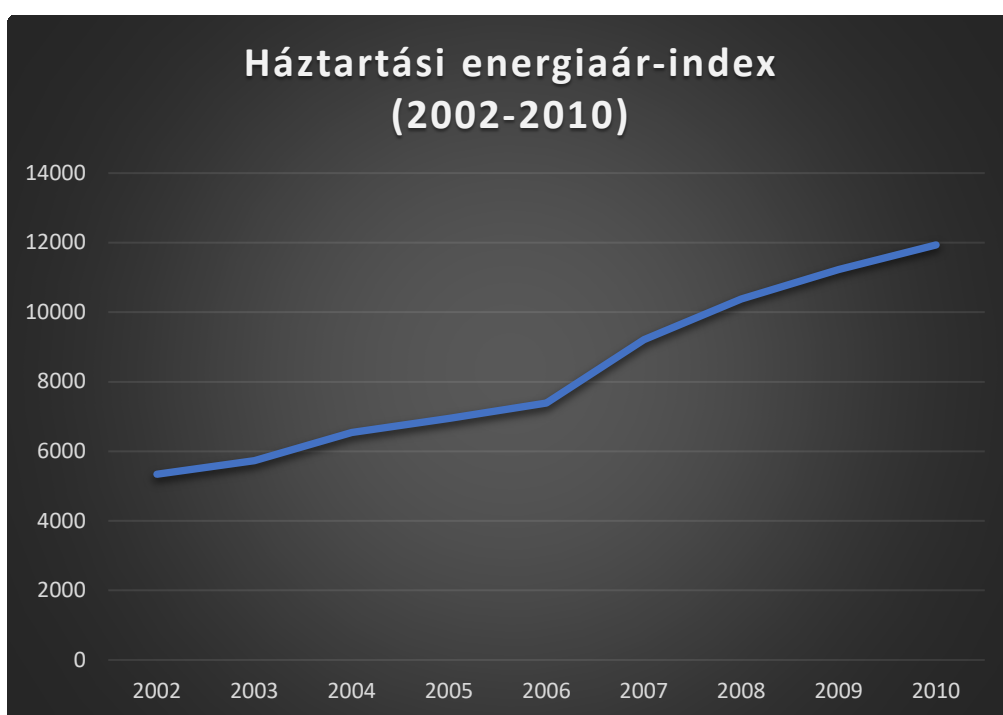
(forrás: KSH)

Az adóelkerülés természetesen valójában az adókat rendszeresen és tisztán fizető munkavállalók és vállalkozók terheit növelte. Mindenekelőtt a középosztály derékhadának terheit, hiszen míg a minimálbéresek, illetve általában az alacsonyabb jövedelmi kategóriákba tartozók sokszor kényszerhelyzetből döntöttek az adóelkerülés mellett, addig az elit számára számtalan, számukra megfizethető adóoptimalizációs technika állt rendelkezésre. A fentebb írt jelenségek is a középosztályt érintették a legsúlyosabban, a devizahitelezéstől kezdve a megszorító intézkedésekig, a jövedelemcsökkenéstől a foglalkoztatottsági problémákig. Általában véve jellemző volt, hogy a szociálliberális kormányok preferenciaválasztásai, a rászorultsági elv fokozott érvényesítése miatt szintén a középrétegek kerültek nehezebb helyzetbe. Míg Medgyessy Péter előbb univerzalista elveket juttatott érvényre, a családi pótlék emelésével, a polgári kormány lakástámogatásainak rászorultsági elvre helyezése, majd Gyurcsány Ferenc részéről az egy- és kétgyermekesek családi adókedvezményének eltörlése már egyértelmű politikai preferenciákat jelzett.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a középosztályoktól való elvonások révén a szociálliberális kormány képes lett volna erős védőernyőt tartani a válságidőszakban a leginkább rászorulóknak feje fölé. Ezt több vizsgálat is kimutatta, ugyanakkor természetesen érdemes a teljes időszakot egyben vizsgálni. Eszerint míg 2001-ben a 38 százaléknyi szegény háztartásban az emberek 41 százaléka élt, addig 2008-ra ez 37, 44-re, míg 2010-re 42, 49-re módosult” (Vastagh 2012, 285). Úgyszintén,

míg a 2001 és 2010 között a 20 év alattiak száma 2,4-ről 2 millióra csökkent, addig körükben az öt szegénységi mutatóból (komfort, felszereltség, számlaelmaradás, zsúfoltság, létminimum alattiak) legalább kettőben érintettek száma 114 ezer fővel emelkedett (i.m. 285).

A szegénység fennmaradásában, illetve súlyosbodásában számos, korábban említett tényező mellett döntő szerepet játszhatott a rezsiköltségek drasztikus emelkedése is. A gázár a 2002-es 3,88 euró/gigajoule-ról 2010-re 11,9 euró/gigajoule-ra, azaz háromszorosára emelkedett a közepes méretű háztartások esetében, a KSH adatai szerint. A villamosenergia ára ugyanebben az időszakban 0,072 euró/kWh-ról 0,13 euró/kWh-ra nőtt, tehát megduplázódott.

16. ábra: Háztartási energiaár-index (2002-2010)

(forrás: KSH, 1960=100)

Ezeket az adatokat látva nem meglepő, hogy a balliberális kormánykoalíció szétesését közvetlenül egy olyan népszavazás idézte elő, amely szintén megélhetési kérdésekről szólt. 2008. március 9-én jóval több, mint 3,3 millióan mondtak nemet – a Fidesz-KDNP kezdeményezésére – a vizitdíjra, a kórházi napidíjra, illetve a tandíjra, és ez a népszavazások magyarországi történetében kimagasló részvételt jelentett (Stumpf 2008, 39-40). Valójában a szocialisták fokozatosan, részben a válság hatására, részben saját neoliberális ideológiájukat követve, a saját törzsszavazói bázisuk egy részével fordultak szembe. Mindezt jól jelezte, hogy a teljes népesség 40 százalékát is meghaladta

a szociális népszavazáson a velük szembe forduló szavazók aránya, ennyien pedig sem azelőtt, sem azután nem szavaztak soha a Fidesz-KDNP-re országgyűlési választáson.

Korábban részletes gazdasági adatsorokkal is alátámasztottuk, hogy a világgazdasági válság 2008 őszi kitörése Magyarországot rossz állapotban találta: az államadósság térségbeli államokhoz képest magas aránya és nehéz finanszírozhatósága, valamint a politikai instabilitás jelei miatt a spekulánsok különösen sebezhetőnek ítélték az országot.⁴² Logikus lépés volt részükről, hogy megtámadták a budapesti tőzsdét, illetve a legnagyobb magyar bankot, az OTP-t. A helyzetet nehezítette, hogy akkoriban a jegybank nem rendelkezett elegendő devizatartalékkal.

Néhány óra leforgása alatt a Gyurcsány-kormány a piaci finanszírozás lehetetlenségét belátva a Nemzetközi Valutaalaphoz és az Európai Unióhoz fordult segítségért. Az IMF, az EU, a Világbank és a magyar kormány két hét alatt megállapodott, és Magyarország a szigorú hitelfeltételekért cserébe 20 milliárd eurós hitelkeretet kapott (Bod Péter 2011, 196-202). A megállapodás részeként a Gyurcsány-kormány újabb kemény megszorításokat vállalt a hitelezők felé (Bohle-Greskovits 2012, 242). Többek között azt, hogy a következő években tovább csökkenti a hiányt, megerősíti a bankok stabilitását, továbbá lépéseket tesz a nyugdíjrendszer fenntarthatósága irányába. A hitel törlesztésére a felek a 2010-2014 közötti időszakot határozták meg, azaz a visszafizetés terhe szinte kizárólag a következő kormányzati ciklusra maradt.

⁴² Bajnai Gordon, akkori nemzeti fejlesztési és gazdasági miniszter így nyilatkozott arról, ahogy akkoriban az egyik legnagyobb hedge fund menedzserét nézte a televízióban: "úgy kezdődik az interjú, hogy azt kérdezi a riporter: milyen hozamot ért el szeptemberben? Azt válaszolta, a szeptember már történelem, de a mai napon a magyar barátaim három százalékot tettek a zsebembe. És aztán hosszasan mondta a magáét, amire az embernek elsősre kinyílik a zsebében a bicska, másrészt meg azon bosszankodik, végül is miért nem csináltuk jobban az elmúlt 18 vagy 8 vagy 6 vagy 4 évet, miért adtunk alkalmat a spekulációs támadásra." – Lásd részletesen: „>>A harctéri szanitéc nem finomkodik<< – Bajnai Gordon nemzeti fejlesztési és gazdasági miniszterrel beszélget Farkas Zoltán” *Mozgó Világ*, 2008. december. Internetes elérhetőség: https://epa.oszk.hu/01300/01326/00106/MV_2008_12_02.htm

Ami a társadalompolitikát illeti, a szocialistáknak fel kellett rúgniuk eredeti terveiket, hiszen 2008 szeptemberében a 2009-es költségvetést még 3 százalékos növekedésre alapozták. Választási szempontból döntő fontosságú volt, hogy míg korábban a kiadások ötödét szánták volna a szocialisták törzsbázisának számító nyugdíjasok járadékaira, most ehhez is hozzá kellett nyúlniuk, és vállalták a 13. havi nyugdíjak csökkentését. Mindemellert a kormány az IMF-hitelszerződés⁴³ kapcsán ígéretet tett bizonyos szociális juttatások és a közszféra béreinek befagyasztására is.

Mindezt 2009. március 30-án, immár az új miniszterelnök-jelölt, Bajnai Gordon részéről, újabb bejelentések követték. Az 1200 milliárdos forintos további megszorító intézkedéseket az öt év leforgása alatti harmadik szocialista kormányfő az emlékezetes „fájni fog” - mondattal vezette fel. Ekkor került sor egyebek közt a 13. havi nyugdíj megszüntetésére, a közszféra 13. havi béreinek elvételére, számos állami intézményben a kiadások csökkentésére, de olyan, kisebb megtakarítást jelentő, viszont nagyon rossz szimbolikájú intézkedésekre is, mint például, hogy két évre rögzítik a családi pótlék összegét vagy, hogy 2010. május elsejétől a gyés és gyed együttesen három helyett csak két évig járt volna (Lakner-Pungor-Szabó-Faragó 2019, 80-81).

3.4. JOGÁLLAMI VÁLSÁG, DEMOKRÁCIADEFICIT, KÖZBIZTONSÁGI PROBLÉMÁK

A korábban már említett őszödi beszéd jogállami válságot idézett elő Magyarországon. Gyurcsány Ferenc szavaiból ugyanis kiviláglott, hogy a valós gazdasági és pénzügyi helyzet nemcsak radikálisan eltér az országgyűlési választások előtt felmutatott pozitív képtől, hanem az igazság megismerésének lehetőségétől is tudatosan megfosztották a szavazópolgárokat. Az önkormányzati voksolás végül a kormányzati pozícióban lévő MSZP-SZDSZ-koalíció bukását és a Fidesz győzelmét hozta⁴⁴. Ráadásul, mindez azt is jelentette, hogy a balliberális koalíció helyi káderei ezrével veszítették el tisztségeiket, miközben a jobbközép ellenzék nagyon erős helyhatósági építkezésbe tudott kezdeni. A választási vereségen is túlmutató, struktúrájában mélyebb és erősebb károkat azonban az őszödi beszéd nyomán kialakuló bizalmi válság okozta.

⁴³ A legnagyobb hitelező szervezet után így került be a közbeszédbe a megállapodás.

⁴⁴ Az önkormányzati választásokat a balliberális oldal elvesztette. Budapest kivételnek számított: Demszky Gábort kis többséggel ismét megválasztották, a fővárosi közgyűlésben egyfős többséget szerzett a balliberális oldal, 23-ból 13 fővárosi kerületben maradt MSZP-s vagy liberális polgármester. Vidéken viszont a baloldali jelöltek általában vereséget szenvedtek. A Fidesz két kivétellel az összes megyei közgyűlésben abszolút többséget szerzett és a 23 megyei jogú városból 16-ban győztek polgármester-jelöltjei.

Ha a 2006-os választás legalitását nem is, de a kormány legitimitását kétségbe vonta a parlamenti ellenzék döntő része. A felemás magyar alkotmányos átmenetnek egyik velejárója volt az erősen liberális, intézményközpontú szabályozás, amely azonban a 2006-os őszi tüntetések, az azokon résztvevőkkel szembeni tömeges hatósági fellépés, illetve túlkapások idején kapitulált.

2006. október 23-án a Fidesz-KDNP több százezres részvétellel ünnepi nagygyűlést tartott. Az ünnepnap előtti éjszakán a rendőrség kiürítette a Kossuth teret és az ott állandó jelleggel tüntető személyeket – hatósági erővel fellépve, gumibotozással az éjszaka közepén – eltávolították a tér közeléből.⁴⁵ Az ünnepnapon több ezres tömeg próbált átjutni a rendőrsorfalon az állami ünnepek miatt elzárt Parlament környékére, azonban ezt a rendőrség véres tömegoszlatással akadályozta meg. A radikálisabban fellépő tüntetőket üldöző rendőrök a menekülőket a Fidesz mindvégig békés nagygyűlése felé szorították, és a két tömeg találkozásánál gumilövedékekkel és gumibotokkal okoztak testi sérülést⁴⁶ emberek tucatjainak, többek közt egy éppen ott tartózkodó országgyűlési képviselőnek is. Gyurcsány Ferenc úgy nyilatkozott, hogy a rendőrség példásan lépett fel, és 2006. október 23-án⁴⁷ mindvégig kapcsolatban volt a rendőrség vezetőjével.

A kormányzással kapcsolatos democráciadeficitet 2008 elején a szociális népszavazás, majd a 2006-ban közösen kampányoló koalíció szétesése, később a világgazdasági válság hatásai, illetve a 2009-es, választás nélküli kormányfőcsere egyaránt fokozták. Nem véletlen, hogy a 2006-2010-es ciklus során mindvégig napirenden volt az előrehozott választás lehetősége, hiszen időközben három országos választáson is veszített a kormánykoalíció, mégsem oszlatták fel az Országgyűlést 2010 tavaszáig.

A magyar jogállamiságot ugyanakkor más, gyakran évtizedes bajok is sújtották. 2009 szeptemberéig – a hiányzó minősített többség, illetve a politikai oldalak megosztottsága miatt – 21 mulasztásos alkotmánysértés gyűlt össze az Országgyűlés rovására. Ezek közül 18 esetben a mulasztás pótlására előírt határidő is lejárt. Így például a kisebbségek parlamenti képviseletéről szóló szabályozás 1992 óta késett, a II. világháború alatt megkárosított egyes állampolgárok kártérítése 1997 óta nem történt meg, csakúgy, mint a Csehszlovákiából áttelepített magyar nemzetiségű személyek 50 hektárnál kisebb földterülete után járó kártalanítása (a határidő ez

⁴⁵ 2010-ben a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy már önmagában a tér kiürítése is jogellenes volt.

⁴⁶ Az Országos Mentőszolgálat jelentése 141 civil sérültről szólt, 16 főnek okozott súlyos sérülést gumilövedék, őket többek között mellkasi, nyaki nyílt seb, hasfali lőtt seb, kézujj traumás amputációja, szemgolyóba hatoló idegen test és koponyaboltozati törés miatt kellett ellátni.

⁴⁷ Az Európai Unió szemet hunyt a történetek felett, a magyar állam 2010 júniusában kért bocsánatot állampolgáraitól, a 33/2010. Országgyűlési Határozatban.

esetben 2004. június 30. volt). Továbbá a frakcióalakítás szabályaival kapcsolatos, hárszabályt érintő mulasztásos alkotmányértés 1999 óta állt fenn, a parlamenti vizsgálóbizottságok jogállásának rendezésére 2004 márciusában járt le a határidő. Napjainkban is „slágertéma” a közérdekű adatok megismerésének kérdésköre, amellyel kapcsolatban szintén hosszan sértette az állampolgárok jogait egy mulasztásos alkotmányértés.

Mindemellett a rendszerváltástól kezdve működött az államigazgatással szemben nagyobb önállósághoz jutó önkormányzati szektor törvényességi ellenőrzése. 1994-től a kormány megyei és fővárosi közigazgatási hivatalokat hozott létre, melyek államigazgatási feladatokat is elláttak. A baloldali kormányok által erősen szorgalmazott regionalizáció legfontosabb lépése e megyei önkormányzatok regionális szintre telepítése és államigazgatási jogköreik megerősítése volt. Az önkormányzatok felett gyakorolt törvényességi ellenőrzési jog szabályozásához azonban kétharmados többségre lett volna szükség. Bár 2006-tól ennek hiányában is megindult a regionális átalakítás, a kormánynak mégsem sikerült végigvinnie az elképzelését, egyebek mellett a változtatás alkotmányellenességét megállapító alkotmánybírósági határozatok miatt⁴⁸. Ezzel 2009. január elsejétől az önkormányzatok felett gyakorlatilag megszűnt a törvényességi felügyelet, az Alkotmánybíróság alkotmányossági kontrollját kivéve (Kovács 2010, 283-285), és mindez a 2010-es kormányváltásig így is maradt.

Egy másik fontos, hosszú időn át fennálló alkotmányos mulasztást jelentett a választókerületi beosztás szabályozásának kérdése. Még 2005-ben kimondta az Alkotmánybíróság⁴⁹, hogy a törvényhozásnak arányosabbá kell tennie a választókerületi rendszert 2007. június 30-ig.

A testület döntésében:

- kimondta a választójog horizontális egyenlőségének sérelmét, mivel jelentősen eltért az egyes egyéni választókerületekben leadott szavazatok súlya -> tehát: a törvényhozás mulasztásának következtében nem valósul meg a választójog egyenlőségének elve
- jelezte, hogy a rendszerváltás előtt meghúzott választókerületi határok alkalmazása jelentős aránytalanságokhoz vezetett (pl. Gödöllőn 67 ezer emberre jutott egy választókerület, míg Veszprémben 27 ezer szavazó dönthetett egy mandátum sorsáról

⁴⁸ A kormány jogi trükközéseit előbb a 90/2007. (XI. 14.) AB határozat, majd a 131/2008. (XI.3.) AB-határozat semmisítette meg.

⁴⁹ Lásd a 22/2005. (VI. 17.) AB határozatot.

- az AB egyébként jelentősen leszűkítette a törvényhozás mozgásterét, mivel rögzítette, hogy a legnagyobb és legkisebb lélekszámú szavazókerület között nem lehet kétszeres a különbség. Ezzel az volt a cél, hogy az egyéni választókerületek egymástól a lehető legkisebb mértékben térjenek el.

Mivel az ügyben 2010-ig nem történt változás, a kétharmados többség egyfajta „jogalkotási kényszerhelyzetbe került.”⁵⁰

Miután ismertettük a 2006-tól fokozódó jogállami válságjelenségeket, ezzel együtt érdemes néhány szóval kitérni az állam válságára is. Mindez tárgyunk szempontjából azért fontos, hogy legalább körvonalazni tudjuk: a 2010-ben hivatalba lépő kormány részére nem állt rendelkezésre egy rendezett és optimális, a feladatszabásokat gyorsan és pontosan végrehajtani képes államgépezet. Ennek talán legerősebb illusztrációjaként érdemes megjegyeznünk, hogy 2006-tól nem működött belügyi tárca, amely sikertelen döntésnek bizonyult (Sárközy 2012, 339-340). Mindemellett a közigazgatás átalakulása jegyében kommunikációs eszközökkel kiélezték a politika, illetve a bürokrácia közötti feszültséget. A politika részéről kialakult egyfajta elégedetlenség a közigazgatással szemben, a 2006. augusztus 20-i, öt halálos áldozattal járó tűzijáték kapcsán pedig kifejezett felelősségvárásra is sor került (Müller 2008, 85-91). Bár a 2006-ban megkezdődött közigazgatási átalakításoknak voltak kifejezett eredményei a takarékoság területén, különösen, ami a háttérintézményeket illeti, maga az államreform – nem függetlenül a fent vázolt politikai és gazdasági válságtól – meghiúsult (Sárközy 2012, 329-362).

Ráadásul az egész állammal kapcsolatos felfogást a neoliberalizmus, a „rossz állam” ideája, a kiszervezések gyakorlata határozta meg. Ezt szolgálta az 1994 és 1998 között kisebb léptékben, de folytatódó privatizáció (pl. Budapest Airport), amely már a megmaradt legnagyobb állami (rész)tulajdonú cégeket fenyegette, tehát nemzetstratégiai kockázatokkal is járt (pl. MOL-OMW-ügylet, az MVM eladására utaló szándékok). Az államreform nemcsak a közigazgatás, de az egészségügy terén is félbemaradt, a végül be nem vezetett biztosítási reform elvette a szaktárca erejét a szükséges intézkedések meghozatalától is. Sőt, a szakterület a megszorítások célpontjává vált, ezért 2003 és 2010 között az OECD országai között hazánkban történt az egészségügyi szektorokat összehasonlítva a legnagyobb forráskivonás. Mindez különösen súlyosan érintette az

⁵⁰ Lásd erről részletesen: „199 fős Országgyűlés Az új parlamenti létszám megfelel az európai trendeknek és az alkotmányos követelményeknek”. Alapjogokért Központ, 2013. <http://alapjogokert.hu/wp-content/uploads/2013/12/199-f%C5%91s-Orsz%C3%A1lgy%C5%B1l%C3%A9s-%C3%BAj.pdf>

egészségügyi dolgozók egzisztenciáját, kórházakat zártak be, leépült az infrastruktúra és az alapellátás (Giró-Szász 2019, 25).

Ami a külügyeket illeti, az egyre gyengülő ország nem lépett fel határozottan érdekeiért, és ez kívülről is nyilvánvalóvá vált, amelynek szomorú betetőzése volt az államfő, Sólyom László Szlovákia általi, 2009. augusztus 20-ai, Szent István-napi visszafordítása Révkomáromból. A kétoldalú kapcsolataink nemcsak északi szomszédunkkal váltak konfliktusossá, hanem régi, évszázados stratégiai szövetségeseinkkel, Lengyelországgal is (Magyarics 2010, 385-388). Ráadásul, mivel a 2011 első félévben Magyarország volt az EU soros elnöke, a 2010-ben hivatalba lépő kormány számára roppantul terhes, „tűzoltásra” szoruló örökséget jelentett, hogy az apparátust a külügyi vezetés nem készítette fel megfelelően az ezzel járó komoly feladatok elvégzésére.

Az állam leépítése, a Belügyminisztérium hiánya leginkább a kistelepüléseken okozott gondot, ahol 2006-tól, az úgynevezett olaszliszka lincseléses bűncselekménytől kezdve egyre sokasodtak a cigány-magyar együttélési problémák, különösen az ország keleti, északkeleti megyéiben. A vidék egy része számára kifejezetten sokkoló üzenete volt az állam „kivonulásának”, a vasúti szárnyvonalak, a kisposták, a kisiskolák bezárásának, a járatritkításoknak, és a rendőri körzetek létszámhiányos működésének. Hamarosan meg is jelent az a politikai erő, amely kifejezetten rájátszott ezekre a jelenségekre.

A Magyar Gárda Hagyományőrző és Kulturális Egyesületet 2007 nyarán jegyezték be, és ez az egyesület indította el a Magyar Gárda Mozgalmat. A deklarált cél „a magyarság fizikai, lelki és szellemi önvédelme” volt, de valójában a Jobbik és akkori háttérpártja politikai célokkal, a média- és az állampolgári figyelem felkeltésének, tehát a közbeszéd tematizálásának szándékával hozta létre a röviden csak „Gárdaként” ismert szervezetet. Ezt jelezte az is, hogy az egyesület elnöke Vona Gábor volt. A Gárda, bár alapszabálya szerint nem volt fegyveres testület, de hangsúlyozott célja volt egy későbbi „Nemzetőrség” felállítása, és erőteljesen paramilitáris jelleggel (fekete-fehér egyenruha, Árpád-sávok) tűnt fel.

2007-2008-ban a Gárda sorozatosan felvonulásokat tartott a „cigánybűnözés” ellen, és a helyzet pattanásig feszült. Az állam totális válságát jelezte az, hogy nem tudott érvényt szerezni a Gárdát feloszlató 2009-es bírósági ítéletnek, miközben ez a félkatonai szervezet gyakorlatilag az állami erőszakmonopóliumot, azaz a magyar szuverenitást fenyegette (Lánczi 2012, 7). Az eddig leírtaktól nehéz elválasztani azt a cigányellenes sorozatgyilkosságot, amelyet 2008 júliusa és 2009

augusztusa között következtek el, és amelynek tíz támadás során hat halálos áldozata volt. Az egyik elkövetőt a Nemzetbiztonsági Hivatal egy nem hivatalos dokumentum szerint valamilyen oknál fogva csak 2008 májusáig figyelte meg.

3.5. A PÁRTRENDSZER ÁTALAKULÁSA

A kormányfő nemcsak az ország, de a párt minden erőforrását is a 2006-os győzelem céljának rendelte alá. Miután 2004-ben Kovács László pártelnök uniós biztos lett, a Gyurcsányhoz akkoriban közel álló Hiller Istvánt választották elnöknek. A szocialistákat azonban a választási kampányban ténylegesen már maga Gyurcsány irányította (Debreczeni 2006, 317), aki a győzelem után némileg háttérbe tudta tolni a párt hagyományosan megosztott erőcsoportjait. 2007 elején Gyurcsány átvette a párt vezetését is, a kormányfő és a párt sorsa ezzel még erősebben összefonódott.

A miniszterelnök kétéves pártelnöksége három területen is hosszú távú nehézségeket okozott az MSZP-nek. Egyrészt, a párt – különösen szociális és egészségügyi kérdésekben – ideológiájában és politikájában is szembefordult hagyományos szavazóbázisával. Másrészt, részben az előző fordulatnak „köszönhetően”, lelepleződött a szocialisták kormányzóképesége körüli évtizedes mítosz, és sok korábbi szavazójuk a státuszbiztonságát érezte veszélyben a kudarcos kormányzati teljesítmény miatt. Harmadrészt, a rendszerváltás óta a leggazdagabb politikai erőnek számító MSZP felélte vagyonát, eladósodott, és meggyengültek médiapozíciói is. 1992 óta ciklusfelezőkor kormánypárt még nem volt annyira népszerűtlen, mint a szocialista párt.⁵¹ Bár a világválság 2008 őszi kitörését követően átmenetileg nőtt a kormányfő és az MSZP népszerűsége, de ez tiszavirág-életűnek bizonyult. A hatástalan és elégtelen válságkezelés még mélyebbre taszította a kormány elfogadottsági indexét, és a helyzet tarthatatlanságát felismerve az egy évig – „papíron” – kisebbségi kormányt vezető miniszterelnök maga távozott.

2009-ben, Gyurcsány Ferenc lemondását követően igyekezett ugyan megőrizni pártelnöki posztját, de a miniszterelnök-csere totális válságba fordulása miatt ezt is fel kellett adnia. A párt erőviszonyait elnézve nem számított meglepetésnek, hogy a kormányfői posztot elfoglaló korábbi miniszter, Bajnai Gordon csak egyetlen évre vállalta el a posztot, és akkoriban még nem pályázott

⁵¹ Lásd részletesen Projektünk egy másik elemzését: „A kormány felidőben: tíz év után is kimagasló a kormánypártok támogatottsága, de küzdelmes két év várható 2022-ig.” Alapjogokért Központ, 2020.05.10. Internetes elérhetőség: http://alapjogokert.hu/wp-content/uploads/2020/05/10_eves_a_kormanyzas_a_kormany_felidoben_elemzes.pdf

a baloldal vezetésére. Az MSZP ezt követően már nem tudta visszaszerezni szavazóit. A „rendszer váltás rendszerének” meghatározó pártja 2010-re tehát több szempontból is meggyengült, népszerűségét tekintve pedig középpárttá degradálódott.

Ami a pártrendszert illeti, az MSZP hitelességi válsága e tekintetben is meghatározó változásokat hozott. Riválisként megjelent az egykori szocialista miniszter, Bokros Lajos által meghatározott MDF a baloldali mezőben, különösen 2009 tavaszától. Szintén a baloldali szavazók megszerzését célozta egy zöldpárt létrehozása, a Lehet Más a Politika már a 2009-es európai parlamenti választásokon meglepően jó eredményt ért el, és 2010 tavaszára a csalódott fővárosi, nagyvárosi értelmiségi szavazók természetes opciója lett, az SZDSZ, az MSZP, sőt, egyfajta új középpártként az identitásválságba került MDF helyett.

Mindennél nagyobb változást hozott viszont a Jobbik Magyarországért Mozgalom megerősödése. A 2004-ben alapított párt 2006-ban még alig több, mint két százalékot ért el a MIÉP-pel közösen indulva. A korábban említett Magyar Gárda révén, az állam bizonyos térségeiben bekövetkezett elképesztő mértékű meggyengülését, és a társadalmi együttélés nehézségeit kihasználva azonban a Jobbik jócskán megerősödött. Mindebben fontos szerepe volt az egyre nagyobb médiafigyelem mellett Gyurcsány Ferenc szélsőségekkel riogató, a Fideszt a Jobbikkal összemosni próbáló politikájának is. Emellett nem szabad elfeledni, hogy a 2008 őszi kitört világgazdasági válság sok helyen, így Magyarországon is elitellenes, anti-establishment érzelmeket táplált az addig kormányzó politikai osztállyal szemben, mely jelenséget a Jobbik sikerrel használt ki. Végül, de nem utolsósorban, a baloldal hitelességi válságát követően a radikális jobboldal Északkelet-Magyarországon számos helyen sikerrel hódította el a hagyományos szocialista szavazók egy részét. A párt 2009-es EP-választási eredményei, majd 2010 tavaszi kampánya ezzel együtt azt mutatta, hogy a Jobbik képes lehet(ett volna) arra, hogy egy sikertelen jobboldali kormány ellenzékeként a nemzeti-konzervatív szavazók egy részét is átállítsa maga mellé.

4. Kormányváltás, főbb vállalások és a „kormány előtti kormányzás”

2010. április 11-én, az országgyűlési választások első fordulójában a Fidesz–KDNP pártszövetség listán a szavazatok 52,7 százalékát szerezte meg. Szintén lényeges fejlemény volt, hogy a jobbközép erő már az első fordulóban megnyert 176-ból 119 egyéni választókerületet, így második fordulóra csak 57 választókerületben került sor. A második helyen a Magyar Szocialista Párt végzett (19,3 százalék), az 1990-es parlamenti választások óta a leggyengébb eredményével. A 2009-es EP-választások sikerét követően a „cigánybűnözés” mellett elsősorban a „politikusbűnözés” témájával kampányoló Jobbik Magyarorszáért Mozgalom 16,7 százalékos listás eredményével csak azért nem ért el egyértelmű sikert, mert a kampányban túl magasra emelte a tétet. Első próbálkozásra bekerült az Országgyűlésbe a Lehet Más a Politika (LMP) nevű ökoszociális párt, 7,5 százalékos eredménnyel, viszont együtt indulva sem érte el az ötszázalékos küszöböt a rendszerváltás két nagy pártja, az MDF és az SZDSZ (2,7 százalék).

A szocialisták a két választási forduló között a Fidesz várható kétharmados többsége ellen kampányoltak, és megkíséreltek egy sajátos összefogást kialakítani a visszalépésektől akkoriban még konzekvensen elzárkózó LMP-vel. A 2010. április 25-ei második fordulóban – az elsőhöz képest jóval alacsonyabb részvétel mellett – a még nyitott 57-ből 54 választókerületben győzött a Fidesz–KDNP, ezzel 263 mandátumot, a parlamenti helyek 68 százalékát szerezte meg. Az MSZP 59, a Jobbik 47, a Lehet Más a Politika 16 tagú frakciót alakíthatott.

4.1. Az új többség és a centrális erőter létrejötte

Érdemes röviden bemutatni a választásokon győztes miniszterelnök többségalapú gondolkodásának főbb építőkockáit az ellenzéki évekből, ezek ugyanis segítenek megérteni a 2010-től folytatott kormányzati politikát. A 2006-10-es kormányzati ciklust, ahogy azt részletesen is ismertettük, az egyre romló gazdasági teljesítménnyel párosuló bizalmi válság határozta meg, amelyet Orbán Viktor felhatalmazás nélküli kormányzásként írt le. Az országot irányító pártszövetség hatalomgyakorlása – mint fogalmazott – „törvényes, tehát legális, de illegitim, mert senkinek a támogatását nem élvezzi”. A bizalomvesztés nyelvi kifejeződését pedig a régi többség - új többség dichotómiájában találta meg. Erre a nyelvi leleményre alapozva a 2007-től 2010-ig tartó határhelyzetet – hiszen a 2006-os önkormányzati választást követő „szociális népszavazás” és a 2009-es EP-választás eredményei egyértelműen előre jelezték a következő országgyűlési választás

várható végkimenetelét – arra az intellektuális elő- és felkészítő folyamatra használta fel, amely 2010 után majd lehetővé teszi a megszülető, és az önmagát szakadatlanul újrafogalmazó új többség számára a jövő megteremtését – egy sajátosan magyar államrendszer keretein belül.

Orbán Viktor abból a deskriptív gondolatból indítja az új többség eredettörténetét, hogy a régi többség „az MSZP-SZDSZ koalíció mögé sorakozott fel a parlamenti választáskor”. A régi többség szervező erejének mélyén azonban hazugság lapult, amely fékezetlen erővel tört felszínre az őszi beszédben. A hazugság a hatalom megragadásának pillanatából közelítve győzelmet eredményezett ugyan, ámde az igazság hiányának lelepleződése szétroncsolta a többség szövetét. A kiindulás azonban nemcsak arra irányítja rá a figyelmet, hogy a többséget szoros szálak fűzik össze az igazsággal, hanem egyben fel is tárja a többség komplex rendszerének alapképletét, amelynek olyan erőteljesen morális töltetű fogalmak a pillérei, mint az igazság, a harmónia és a béke. Ezek közül pedig az igazság sérülése, kibillentése dominóhatást elindítva dönti le a többség felépítményének erkölcsi fundamentumait.⁵²

Az igazság hiányából táplálkozik továbbá az a bizalomvesztés is, amely aztán az ellenállás különböző alakzatainak kidolgozását vonja magával. A politikai hatalom birtokosainak békeidőben is nélkülözhetetlen a felhatalmazásuk alapját képező bizalom, a 2006 tavaszát követően egyre mélyülő gazdasági és pénzügyi válságban pedig eminens érdekük fűződött volna a többség elillanó támogatásának visszaszerzéséhez. „A pénzügyi válság kezelése – mutatott rá Orbán – nem szakmai kérdés, csak másodrendűen az. Elsőrendűen politikai kérdés. Vagyis bíznak-e az emberek azokban, akik vállalkoznak a pénzügyi válság kezelésére”.⁵³ Ha pedig nincs meg a bizalom, akkor eleve nem lehet sikeres a válságkezelés, mert az emberek minden őket érő kihívásra az ellenállás eszközével válaszolnak. A kellő bizalom hiányában tehát a polgárok az ellenállás gyakorlatának legkülönbözőbb stratégiáit alkalmazzák, amely magatartás – a válságkezelés kudarca mellett – szükségszerűen kizárja a többség helyreállításának lehetőségét is.

Az őszinteség, az igazság és a bizalom hiányát pedig szinte végérvényesen megerősítette a régi többség szavazóinak azon felismerése, hogy a 2006-os országgyűlési választásokon hatalmat szerzők ugyan a régi baloldal ígéretével léptek fel, ám valójában már az új arisztokrácia jegyeit

⁵² „Fel a mélyből, aki magyar!” Orbán Viktor összegző beszéde a budapesti Marcibányi Téri Művelődési Központban, a Jövők vitasorozat első zárókonferenciáján. 2007.01.27. Internetes elérhetőség:

http://2010-2015.miniszterelnok.hu/beszed/fel_a_melyb_337_l_aki_magyar

⁵³ „Szabadság és jólét kell Magyarországnak” - Orbán Viktor a Fidesz vitasorozatának életminőségről szóló zárókonferenciáján. 2007.03.03. Internetes elérhetőség:

http://2010-2015.miniszterelnok.hu/beszed/szabadsag_es_jolet_kell_magyarorszagnak

viselték magukon. A régi többség híveinek ugyan a jól ismert forma (MSZP) illúzióját kínálták fel, a régi baloldal értékeit teljesen felülíró tartalomváltást azonban Orbán szerint éppen az új arisztokrácia gátlástalansága, erőszakossága és kapzsisága leplezte le. Az új arisztokrácia valódi természetét felmutató őszödi beszéd következtében elhatalmasodó becsapottság és kiábrándultság érzete sokak közös negatív alapélményévé vált, amely magában hordozta annak a lehetőségét, hogy a régi többség romjain valami új szülessen. Ennek fényében korántsem meglepő, hogy Orbán az új többség meghirdetésekor a születő közösség ideológiákon átívelő természetét, valamint a fogalom inkluzivitását emelte ki.⁵⁴

A régi többség romjain születő új konstrukciót alapvetően a kölcsönösség határozza meg, amelyben a polgári oldal nem az új többség birtokosaként, hanem reményeinek, vágyainak és céljainak beteljesítőjeként tétéleződik. Az új többség tehát a jövő és a remény törékeny fogalmi köré szerveződik. Ha azonban a politika nem képes az új többséggel közösen megfogalmazott ajánlatát valósággá váltani, azzal érvényét veszti az új többség ígérete, és megszűnik a társadalommal kötött szövetség is. Az új többség szerkezete továbbá ellenáll az „egyneműsítési” törekvéseknek, ezért a politika elsődleges feladata megfogalmazni azokat a megállapításokat, „amelyek az új többséget majd képesek lesznek összefogni, cselekvő közösséggé alakítani”.⁵⁵

Ebből a leírásból egyértelműen kiolvasható, hogy az új többség a Fidesz elnöke nézőpontjából nem statikus csoport, hanem a folyamatos átalakulás jellemzi, hiszen a hétköznapi valóságot érő, örökösön változó kihívások rendjét követve újraszervezi önmagát. A rugalmasságnak ez a foka nem a különböző utópiák földi megvalósítását célul kitűző társadalommérnöki magatartást várja el az új többség jövőjének képviselőire bejelentkező polgári oldaltól.

A régi többség támogatását elvesztő új arisztokrácia az állam rossz gazda liberális axiómájának elfogadásából kiindulva hozzálátott a kivonulás totálissá tételéhez. Terve szerint a kilépés aktusa következtében üresen maradó területeken az állam helyét, szerepét a profitérdekeltség gyakorlatát követő üzletelésnek és piacosításnak kell átvennie. Orbán azonban rámutat, hogy a liberális axióma igazsága korántsem valamifajta eleve elrendelésen alapul, hanem azt csakis az

⁵⁴ Tisztelt baloldali honfitársaim (...) azt üzenjük önöknek: a hazugságok, a manipuláció, a cinizmus és a szélhámosság mellé nem érdemes odaállni, nem érdemes ott maradni, akkor sem, ha az baloldali ruhába bújnak. Érdemes azonban keresni az ösvényt, amely mindenkit elvezethet az új többség változtatni akaró világába.” „*Fizessenek a hazugok!*” - Orbán Viktor hagyományos évtértelítő beszéde a Millenáris Parkban. 2007.02.16. Internetes elérhetőség: http://2010-2015.miniszterelnok.hu/beszed/fizessenek_a_hazugok

⁵⁵ „Fel a mélyből, aki magyar!” Orbán Viktor összegző beszéde a budapesti Marcibányi Téri Művelődési Központban, a Jövők vitasorozat első zárókonferenciáján. 2007.01.27. Internetes elérhetőség: http://2010-2015.miniszterelnok.hu/beszed/fel_a_melyb_337_l_aki_magyar

államot működtetők elhibázott praxisai igazolják, azaz kizárólag a „rosszul szervezett állam szükségszerűen rossz”. Meglátása szerint a „jól szervezett állam azonban sokkal jobb ezeken a területeken, minthogy a profitérdekeknek szolgáltatnánk ki, és piaci alapokra helyeznénk az egészséget, a kultúrát és a gyermeknevelést”.⁵⁶

A piaci alapú megközelítés homlokterében a nyereség kizárólagossággént tételeződik, az igazságosság, harmónia és béke morális pilléreire épülő többség azonban a profittermelés totalitását felülíró, a gondoskodás, az esélyteremtés és a nemzet továbbélésének fogalmi köré szerveződő távlatibb célok elvárásával fordul az állam felé. Orbán ennek a felismerésnek a birtokában beszélhetett már 2007-ben arról, hogy az államnak a fellépő demográfiai problémák kezelése érdekében nem az olcsóbbnak és egyszerűbbnek tűnő betelepítési programok megszervezését kell magára vállalnia, hanem a drágább és bonyolultabb családtámogatási rendszer felépítésével kell válaszolni a népesedési kihívásokra.⁵⁷ Általánosságban pedig kijelenthető, hogy az állam szerepének eltérő értelmezéséből következik az is, hogy a liberális axióma struktúrára épülő állam tetszőleges elemét vizsgálva az új többség kizárólag igazságtalanságot talál, annak mélyén ugyanis nem saját célelvárásaira, hanem az új arisztokrácia nyereségvágyára bukkan.

„Mintha az elmúlt tízegynéhány évben – mondja Orbán – az élet megírt volna egy szerepet, amit úgy hívunk, hogy a magyar állam. De nincs szerző, aki vállalná, hogy ezt (...) megírja, és megfogalmazza mindannyiunk számára”.⁵⁸ Az új többség tehát arra a szerzőre vár, aki képes az új arisztokrácia kiváltságainak és profitzözpontúságának lebontásával megfogalmazni azt a sajátosságosan magyar gazdasági és államrendszert, amely esélyt teremt az önmagában lappangó értékeinek kiteljesítésére és céljainak elérésére.

Orbán ezért a liberális axióma helyébe a „kölcsonös felelősségvállalás” axiómáját állítja, amely a munkaalapú társadalom keretrendszerén belül az állam szerepét elsősorban a munkalehetőség és a vállalkozási lehetőség biztosításában jelöli meg. Második lépcsőben pedig az önmaguk

⁵⁶ „Szabadság és jólét kell Magyarországnak” - Orbán Viktor a Fidesz vitasorozatának életminőségről szóló zárókonferenciáján. 2007.03.03. Internetes elérhetőség: http://2010-2015.miniszterelnok.hu/beszed/szabadsag_es_joyet_kell_magyarorszagnak

⁵⁷ „Szabadság és jólét kell Magyarországnak” - Orbán Viktor a Fidesz vitasorozatának életminőségről szóló zárókonferenciáján. 2007.03.03. Internetes elérhetőség: http://2010-2015.miniszterelnok.hu/beszed/szabadsag_es_joyet_kell_magyarorszagnak

⁵⁸ „A mai állam egy butikos állam” - Orbán Viktor beszéde a Fidesz Jövők című vitasorozatának Köszolgáltatásokról szóló konferenciáján. 2007.03.31. http://2010-2015.miniszterelnok.hu/beszed/a_mai_allam_egy_butikos_allam

felzárkóztatásának képességétől megfosztott rétegek felé a szolidaritás és segítségnyújtás gesztusával fordul, hogy ők is „bekerülhessenek a boldogulni képes emberek körébe”.⁵⁹ Szakítani kíván továbbá azzal az új arisztokrácia kiváltságosait védelmező rossz gyakorlattal is, amely válsághelyzetben minden terhet kizárólag az adófizető polgárokra hárít, ezzel ugyanis szintén sérül az új többség felemelkedésének esélye. Erre az alapelve a 2010-es kormányváltás után szintén újra és újra rá lehet bukkanni a cselekvési mező vizsgálatakor.

A megfogalmazás körvonalalaival már rendelkező magyar állammodell tehát a következő transzparens működési mechanizmust kínálja fel: az új többség jövője kiteljesedésének szolgálatába állított kölcsönös felelősségvállalás axiómájában az állampolgár megbízóként lép fel, akinek megbízását az állam hűségesen végrehajtja.⁶⁰ Az új államrendszer belső életén belüli konszenzust és az új többség felemelkedésének programját pedig a nemzetközi térben is védelmezi. Ebben a konstrukcióban tehát az új többség letéteményeseként tételeződő polgár a felszínre hozott és elfogadott közös érdekek érvényesítését láthatja visszatükröződni az állami működés nemzeti és nemzetközi színterein egyaránt.

Az új többség ideájának és filozófiájának bemutatását követően pedig érdemes röviden felvázolni a centrális erőter gondolatrendszerét is. Ha összességében akarjuk értékelni a 2010-es parlamenti választásokon történeteket, elmondhatjuk, hogy a voksolás földcsuszamlásszerű változást hozott a pártrendszerben. Megvalósult Orbán Viktor centrális erőterről szóló elképzelése, a középben elhelyezkedő Fidesztől balra és jobbra oszlottak meg az ellenzéki erők. Mindezt a következő évtizedben annyiszor idézték a sajtóban, tanulmányokban, Magyarországon és világszerte, hogy indokoltnak látjuk szó szerint ideidézni:

„A legutóbbi időkhöz valóban ez a duális erőter jellemezte a magyar politikai viszonyokat. Napjainkra azonban megszűnni látszik a rendszer dualitása, s egy centrális politikai erőter van kialakulóban, ami egyrészt a jobboldali konjunktúrának, másrészt a mi megerősödésünknek köszönhető. Hogy így néz-e majd ki ez a politikai erőter a választásokat követően is, azt nem tudom, csak szeretném, ha így nézne ki. Annyi azonban bizonyos: megvan a reális lehetősége annak, hogy a magyar politika következő tizenöt-husz évét ne a duális erőter határozza meg, amely állandó értékvitákkal,

⁵⁹ „Fel a mélyből, aki magyar!” Orbán Viktor összegző beszéde a budapesti Marcibányi Téri Művelődési Központban, a Jövők vitasorozat első zárókonferenciáján. 2007.01.27. Internetes elérhetőség: http://2010-2015.miniszterelnok.hu/beszed/fel_a_melyb_337_l_aki_magyar

⁶⁰ „A mai állam egy butikos állam”- Orbán Viktor beszéde a Fidesz Jövők című vitasorozatának Közszolgáltatásokról szóló konferenciáján. 2007.03.31. http://2010-2015.miniszterelnok.hu/beszed/a_mai_allam_egy_butikos_allam

megosztó, kicsinyes és fölösleges társadalmi következményeket generál. Ehelyett huzamosan létrejön egy nagy kormányzó párt, egy centrális politikai erőter, amely képes lesz arra, hogy a nemzeti ügyeket megfogalmazza – és ezt nem állandó vitában teszi, hanem a maga természetességével képviseli.” („Megőrizni a létezés magyar minőségét” - Orbán Viktor 2009. szeptember 5-i kötcsei beszédének szerkesztett változata. Nagyítás, 2010. február 16.)⁶¹

Ami a politológiai értékelést illeti, elmondhatjuk, hogy domináns pártként kétharmados többséget szerzett a Fidesz-KDNP pártszövetség, ezzel párhuzamosan a korábbi kétblokkos rendszer másik nagypártja, a 2006-os szavazói majdnem háromötödét elvesztő MSZP vezető szerepe a saját pólusán megkérdőjeleződött. Ami a magyar pártrendszer amúgy is magas polarizáltságát illeti, a jobbközép centrum felduzzadása következtében az ideológiai polarizáltság mindenképpen enyhült, a baloldal és a jobboldal pártjai ugyanakkor nem közeledtek egymáshoz (Enyedi–Benoit 2011, 26-27). Az új pártrendszerrel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy ahogyan a versengő kétblokkos mintázat 1998-as intézményesülésekor, úgy 2010-ben, a domináns pártot kiemelő választás esetében is alacsony, 65 százalék alatti volt a választási részvétel. Azaz a nagyobb átrendeződéseket inkább az elbizonytalanodás, semmint a lelkesedés okozza, ami e mintázatok hosszú távú tartósságát is gyengítheti. (i.m., 40).

4.2. Az Orbán-kormány főbb vállalásai

Nem annyira jelképes jelentőséggel, mint inkább a bajok nagyságához való igazodást jelentő gesztussal, Orbán Viktor már a választás másnapján nemzetközi sajtótájékoztatón vázolta fel a kormányzás főbb irányait. A győztes pártszövetség elnöke rögtön tájékoztatója elején leszögezte, hogy szükségesnek látják egy kormányzati átadás-átvételi törvény elfogadását, nem függetlenül a kialakult és örökölt helyzettől. Az éles cezúra meghúzása és az őszinte szembenézés mellett mindez azért is volt fontos, mert egészen addig az átadás-átvétel eljárásait csak a politikai szokások, azaz egyfajta szokásjog alakították, és nem volt erre vonatkozó pontos és szabatos, írott jogi eljárásrend. Orbán Viktor azt is világossá tette, hogy „ez rögtön mutatja is, hogy a következő kormány elsősorban arra törekszik, hogy minden egyes kormányzati lépés értelme, célja világos és követhető legyen a magyar választópolgárok számára. Beleértve az átadás-átvétel végeredményét

⁶¹ Internetes elérhetőség: http://2010-2015.miniszterelnok.hu/cikk/megorizni_a_letezes_magyar_minoseget

is, pontosan milyen helyzetben van az ország, mit fog átvenni az új kormány.”⁶² Végül a szabályozás a Magyar Köztársaság minisztériumainak felsorolásáról szóló 2010. évi LXII. törvény részeként került be a jogrendbe, egyben ez a jogszabály lett az új parlamenti ciklus első elfogadott törvénye.

A kormányfő a választást „történelmi fordulópontként”, az ország „európai uniós elkötelezettségének megerősítéseként” értelmezte, utóbbi a Jobbik kilépéspárti programjával összefüggésben. Az eredmény értékeléseként leszögezte, hogy „rendszerváltásértékűnek” tekinti a választást, amelyen szerinte a választók „levonták az elmúlt húsz év tanulságát is”. Utóbbi szerinte az, hogy a rendszerváltás követő átmeneti korszakot zárták le 2010 áprilisában a magyarok, „rendszert váltani nem lehet”, csak „rendszert dönteni”, és „helyette egy másikat alapítani”.

A leendő kormányfő akár 1-2 éves feladatként jelezte előre az új Országgyűlés és a kormány számára a megalapított új rendszer, a Nemzeti Együttműködés Rendszerének felépítését. Utóbbiba pedig a határon túli magyarok is beletartoznak. Részükre az állampolgárság biztosítására vonatkozó vállalás korábban már többször is elhangzott a jövőbeli kormánypartoktól. Orbán Viktor a nemzetpolitika kapcsán arról is nyíltan beszélt, hogy a példátlan felhatalmazás adta erőt „kellő tapintattal, de határozottan” fogja felhasználni ezen a területen, és „érvényt fogunk szerezni a kölcsönös tisztelet politikájának”.

A kormányfő a feladatok sorrendjeként a következőket határozta meg: „először gazdaság és közbiztonság, utána minden más”. Végül pedig arról biztosított mindenkit, hogy az általa ellenzékben már működtetett nemzeti konzultációk módszerét a kormányzás részévé fogják tenni. A Fidesz-KDNP választási programjának kiemelt témáiban, azaz úgynevezett nemzeti ügyekben (a rend helyreállítása, a gazdaság talpraállítása, az egészségügy megmentése, a szociális biztonság helyreállítása és a demokratikus normák visszaállítása) kapcsán nemzeti konzultációkat hirdetett meg. A kormányfő ezen a nemzetközi sajtótájékoztatón jelentette be azt is, hogy Lázár Jánost kéri fel a Fidesz-frakció vezetésére. Egy nappal később Semjén Zsolt, a pártszövetség másik pártja, a Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP) elnöke Harrach Pétert kérte fel képviselőcsoportjuk vezetőjének.

Az országban, különösen Északkelet-Magyarországon kialakult közbiztonsági helyzetnek az őszinteség jegyében történő kezelése az első pillanattól az új, kétharmados többség fontos

⁶² A sajtótájékoztató internetes elérhetősége: <https://www.youtube.com/watch?v=Fx90Of7N9GA>

feladatává vált. Orbán Viktor – szintén első nemzetközi sajtótájékoztatóján – bejelentette, hogy az ügyben „semmilyen halasztást nem tűrünk el”, ezért ezt jelölte meg az első témaként a nemzeti konzultációk sorában. A változások alapvető irányait is felvázolta, így például azt, hogy az elszaporodott kisebb vagyoni értékű bűnesetekre tekintettel érvényesítik „a kis bűncselekmény is bűncselekmény” elvét. A cél elérésre érdekében pedig a kis értékre elkövetett vagyon elleni bűncselekmények elleni fellépés kötelezettsége a jegyzőktől a rendőrséghez került.

Azt, hogy a leendő kormányfő komplex, szociális jegyeket is tartalmazó megoldásokkal kezelné a kialakult helyzetet, igazolta, hogy nemcsak büntetésekkel, hanem munkalehetőségek teremtésével is akart küzdeni a sokak által csak „megélhetési bűnözésként” emlegetett jelenség ellen. Ennek eszközéül a közmunka bővítését és új munkahelyek teremtését jelölte meg az ugrásszerűen megnőtt munkanélküliség ellensúlyozására. A már a kampányban világossá tett, a szigorú büntetések és bűnfelderítés mellett az esélyteremtésre építő stratégiát a Fidesz elnöke úgy fogalmazta meg, hogy „csak az a kormány kérheti a törvények betartását és a munkabarát életmódot a hazai cigányságtól, amely kormány ezzel egy időben képes munkalehetőségeket is kínálni. Mi erre képesek leszünk. Részben közmunka lehetőségeket fogunk kínálni, részben pedig megindítjuk a gazdasági növekedést, és így a piac is kínál majd munkalehetőségeket.”⁶³

Mindemellett általánosságban leszögezte, hogy az új kormány védelmet fog biztosítani a becsületes munkával szerzett tulajdonnak, amelynek eszközeként „a biztonság az embereknek, a rendőrség megerősítésével” - alapgondolatra kívánta építeni a kormányzást. Ennek érdekében már a kampányban megfogalmazták azt a vállalást, hogy a rendőrség létszámát mintegy háromezer fővel emelik, a törvény által meghatározott minimumra. Mindezt pedig elsősorban úgy érik el, hogy kiterjesztik a körzeti megbízottak – akkoriban meglehetősen foghíjas – rendszerét. Szintén komoly változást hozó ígéret volt a 2006-ban megszüntetett Belügyminisztérium visszaállítása, rögtön erős mandátummal. A leendő kormányfő a második választási forduló estéjén arról beszélt, hogy „(...) onnantól kezdve már a kijelölt miniszterek elkezdik a munkájukat, és azt várom el a leendő belügyminisztertől, hogy már másnap irány Észak-Magyarország, járja végig azokat a helyeket, ahol én is jártam, konzultáljon az ottani rendőri vezetőkkel, önkormányzati vezetőkkel, és mire hivatalba lép, addigra egy kész akcióterve legyen arra nézve, hogy valóban néhány héten, ha kell két héten belül, milyen lépéseket fogunk Észak-

⁶³ Lásd bővebben: „Többkulcsos adórendszerre van szükség” - A TV2 Tények Este című műsorában Azurák Csaba beszélgetett Orbán Viktorral. 2010.02.09., TV2. Az interjú leiratának internetes elérhetősége: http://2010-2015.miniszterelnok.hu/interju/tobbkulcsos_adorendszerre_van_szukseg

Magyarországon megtenni annak érdekében, hogy mindenki megértse, hogy Magyarországon a törvény és a rend az úr, és az mindenkire vonatkozik: cigányra, magyarra, szegényre, gazdagra, északon vagy délen, mindenkire vonatkozik.”⁶⁴

Döntő fontosságú kérdés volt, hogy mi lesz a Nemzetközi Valutaalappal és az Európai Bizottsággal, mint Magyarország kiemelt hitelezőivel való viszony. A kormányfő az április 26-ai nemzetközi sajtótájékoztatóján vázolta fel az ezekkel a pénzügyi szereplőkkel fenntartott kapcsolatra vonatkozó tervét. Világossá tette, hogy tárgyalni fog az IMF-fel és a Bizottsággal, egyebek közt a hiánycélról is, de nem tekinti őket a főnökének. A deficit mértékéről komoly vita alakult ki ekkoriban, azt senki nem vitatta, hogy a tervezett, GDP-arányosan 3,8 százalékos államháztartási hiány 2010-ben elérhetetlen cél. Az álláspontok csak abban tértek el egymástól, hogy mennyivel lesz magasabb a hiány, ebben pedig Orbán az első naptól fogva a gazdasági tényfeltáró bizottságuk jelentésére hivatkozott, amely ugyanakkor ekkoriban még értelemszerűen nem készült el. Szintén a programhirdetés gazdasági részének lényegi pontja volt a leendő miniszterelnök részéről, hogy a pénzügyi intézmények (Magyar Nemzeti Bank, Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete) átalakítása várható, még hozzá elsősorban a hitelfelvevők és a bankok között az utóbbiak javára kialakult erőfölény miatt.

A kormányfő ugyanakkor a kialakult gazdasági válsághelyzetre tekintettel már a kampány során több alapvető vállalást határozott meg győzelmük esetére. Ilyen volt a „tíz év alatt egymillió munkahely” teremtésére vonatkozó terv meghirdetése, vagy éppen a családi adózásra való áttérés. A polgári pártszövetség emellett komoly könnyítéseket, az adóterhek, az adóeljárások és a bürokrácia csökkentését ígerte nemcsak a vállalkozások, de a munkavállalók számára is. Már a választás előtt meghirdették a családi adózás – 1998 és 2002 között más formában már bevezetett – gyakorlatának mielőbbi törvénybe iktatását is, az ország lehetőségeihez mért léptékben. Orbán Viktor mindemellett szintén kiemelt ügyként jelölte meg a csődközelbe került önkormányzatok feladatainak és finanszírozásának mielőbbi összehangolását, különösen a megyék és a főváros által fenntartott kórházak és iskolák zökkenőmentes működése érdekében.

Végül, de nem utolsósorban, ugyan a feladatlistán talán nem az első helyen álltak ezek a teendők, de egyaránt fontos vállalások hangzottak el a kampányban a Fidesz-KDNP részéről a politikai elit

⁶⁴ „Igazi, a közéletet gyökereiben megváltoztató vasárnap estére számítok” - A HírTV Péntek8 című műsorában Rákay Philip és Csermely Péter beszélgetett Orbán Viktorral. 2010.04.23. Hír TV. Az interjú leiratának internetes elérhetősége: http://2010-2015.miniszterelnok.hu/interju/igazi_a_kozeletet_gyokereiben_megvaltoztato_vasarnap_estere

csökkentése, illetve az előző elit elszámoltatása, korrupciós ügyeik feltárása kapcsán. Jó néhány büntetőügy ekkoriban ért a közérdeklődés csúcsára, mindenekelőtt a BKV-botrányok, különösen a főpolgármester-helyettes, Hagyó Miklós szerepe a fővárosi közlekedési vállalat korrupciós történetei körül. Ami a hivatalban lévő politikusok számának csökkentését illeti, ott konkrét vállalásként az önkormányzati képviselők számának felére csökkentése mellett a parlamenti képviselők számának hasonló, 200 fős létszám alá történő mérséklése is elhangzott a választási kampány során. Szintén ilyen témájú vállalás volt, hogy a közszférában a túlzott mértékű végkielégítések gyakorlatának véget vetnek, illetve azokat „visszaveszik”.⁶⁵

Mindezek azért is voltak kulcsfontosságú ügyek, mert a Jobbik Magyarországért Mozgalom, a cigányellenesség mellett fontos protest témaként határozta meg kampányában a bankok és a politikus elszámoltatását, illetve általában a politikai elittel szembeni fellépést is. Értelemszerű volt, hogy a középről szavazókat megszólítani kívánó jobbközép pártok nem hagyhatják „védtelenül” a jobboldalukat sem, a vidéken hatékony és hatásos szervezetrendszer építő, „grassroots-alapokon” működő, rendezvények ezreivel kampányoló Jobbikkal szemben.⁶⁶ A Jobbik szavazóbázisának jellemzői ebben az időszakban, empirikus adatok szerint: „fiatal, férfi, elitellenesség, nacionalizmus, cigányellenesség, antiszemizmus”, a párt 2009-es népszerűség-növekedésének legerősebb magyarázóelvé pedig a „cigányellenesség napirendi kiemelkedése” volt. Ugyanakkor az is látszott, hogy a Jobbik szavazóinak egyik fele korábban fideszes volt (Karácsony-Róna 2010, 41-55). Mindez pedig világossá tette, hogy a kormánypártoknak őszinte, versengő és jobb választ kell adniuk a Jobbik által megszólított szavazói igényekre, hogy az ország radikalizálódását, a szélsőséges párt erősödését megállítsák. Ennek jegyében Orbán Viktor már 2009-ben józan, de határozott politizálást ígért⁶⁷, ezt követően vált egyre gyakoribbá – a szélsőséges Jobbikkal szembeni kontrasztként – a józan észre való hivatkozás.

⁶⁵ „Kétharmad: amekkora lehetőség, akkora felelősség. – Dorogi Gabriella riportja.” TV2, 2010.04.18. https://tv2.hu/tv2klasszikusok/44902_ketharmad_amekkora_lehetoseg_akkora_felelosseg.html

⁶⁶ A téma vezető kutatója szerint a Jobbik 3000 választási fórumot tartott a 2010-es kampányban, miközben országosan 11 000 párttagja, és 800 helyi alapszervezete volt, tehát kétségtelenül országos elérésű párttá vált (Róna 2014, 88).

⁶⁷ „Készülődés” – Dorogi Gabriella riportja. TV2, 2009.10.11. Internetes elérhetőség: https://tv2.hu/tv2klasszikusok/45031_keszulodes.html

4.3. A kezdeti lépések, a „kormány előtti kormányzás”

A fentebb részletesen ismertetett gazdasági, társadalmi és közbiztonsági válsághelyzet egyértelművé tette, hogy a jobbközép erőknek nem lesz idejük megvárni a kormányalakítás megtörténtét, a minisztériumok létrejöttét, és ezzel együtt a kormányzati intézményrendszer átvételét. A helyzet az őszinte szembenézést követően azonnali cselekvésért kiáltott, éppen ezért a kormányfő már az első napokban stratégiai és „nyugtató jellegű” üzeneteket helyezett el a nyilvánosságban, és igyekeztek konkrét menetrendet felvázolni a választásokat követő hatalomátvétel időszakára.

A választás utáni héten kiderült, hogy az új parlament 2010. május 14-ével alakulhat meg. Mindez azért volt fontos, hogy a hatékony kormányzati cselekvéshez szükséges gondolat, és a meglévő, választáson megadott, „informális” erő „formálissá” váljon – hogy Giró-Szász András kormányzást bemutató könyvének címét („Gondolat és erő”) idézzük. Május 14-éig értelemszerűen csak bejelentéseket tudott tenni az új kormányerő, akkortól fogva viszont élni tudott az egyéni képviselői indítványok jogával, amely egy kvázi „kormány előtti kormányzást”, azaz egy intenzív törvényhozási időszakot hozott magával.⁶⁸ Természeteszerű megoldás volt, hogy ezt a folyamatot ekkoriban az Orbán Viktor által miniszterelnök-helyettes-jelöltként 2010. április 29-én bejelentett⁶⁹ Navracsics Tibor, a leendő közigazgatási és igazságügyi miniszter, valamint Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes (ekkor még szintén jelölt), továbbá a Fidesz-KDNP frakcióvezetők, Lázár János és Harrach Péter dominálták. Ezen a ponton érdemes emlékeztetni arra, amelyet a későbbiekben nem kívánunk minden egyes ponton, ahol az esetleg szükséges lenne, elismételni: a Fidesz és a KDNP „politikai értelemben szimbiotikus viszonyban van a Fidesszel” (Balázs-Hajdú 2017, 97-98).

Az úgynevezett frakciókormányzás⁷⁰ gyakorlata aztán később, a kormány megalakulása után is tovább élt, és egyfajta gyorsasági pályát, a hosszadalmas egyeztetések elkerülésének lehetőségét biztosította a kormánypártok számára. Mindenesetre, a parlament megalakulását követő első 56

⁶⁸ Orbán Viktor a két választási forduló között így beszélt erről: „Így volt ez 1998-ban is. Talán emlékeznek még erre a választók. Még nem volt kormány, de néhány fontos törvényt már megalkotott a parlamenti többség, ezzel is megmutatva, hogy a főhatalom valóban a népképviselőté.” „A Fidesz létrehozta >>a tíz plusz egy ügy bizottságát<<” - Az InfoRádió Aréna című műsorában Exterde Tibor beszélgetett Orbán Viktorral. 2010.04.09. Inforádió. Internetes elérhetőség: http://2010-2015.miniszterelnok.hu/interju/a_fidesz_letrehozta_a_tiz_plusz_egy_ugy_bizottsagat

⁶⁹ A kormányfő ezen a sajtótájékoztatón még két leendő munkatársát nevezte meg: Varga Mihályt, aki a Miniszterelnökség államtitkári rangú vezetője lett, és Szijjártó Pétert, aki a miniszterelnök szóvivője.

⁷⁰ Zárug Péter Farkas egy másik kifejezéssel „parlamenti hiperaktivizmusként” írta le ezt a jelenséget (Zárug 2012, 329-336.).

napban nem kevesebb, mint 49 törvényt fogadott el az Országgyűlés, amely egy roppant intenzív törvényhozási időszakot takar. Fejezetünk tárgyánál maradván most azonban egyelőre csak az új kabinet megalakulása előtti időszak eseményeit rekonstruáljuk és elemezzük, azzal a megjegyzéssel, hogy a frakciókormányzás jelenségét a későbbiekben részletesebben is tárgyalni fogjuk.

Az első törvényalkotási periódusban logikus módon a kormányalakításhoz szükséges előterjesztések domináltak, mindenekelőtt a minisztériumok felsorolásáról szóló törvényt terjesztették elő. Továbbá már április végén egyértelművé tették⁷¹, majd májusban benyújtották azt a javaslatot, amely helyreállította a politika és a közigazgatás 2006-ban felrúgott szétválasztását. Ugyanezzel a törvényjavaslattal állították vissza, az előbbi elv szellemében a közigazgatási államtitkári tisztséget is. Emellett rögtön az első hetekben megkezdték további választási vállalások teljesítését, így a Ház elé vitték a parlamenti képviselők számának 200 fő alá csökkentéséről, és az önkormányzati képviselői helyek létszámának megfelezéséről szóló terveket is.

Szintén fontos törvényhozási tárgykör volt 2010 májusában a közbiztonság kérdése. Már e hónap 17. napján benyújtották azt a Büntető törvénykönyv-módosítást, amely számos szigorítást tartalmazott. A 2010. évi LXI. törvényként kihirdetett, de a köznyelvben csak „három csapás” néven ismertté vált módosítások különösen az erőszakos bűnelkövetőkkel szemben irányoztak elő Magyarországon addig példátlanul kemény fellépést.

Történelmi jelentőségű döntés volt „a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról” szóló törvényjavaslat elfogadása, amely valójában a külföldi magyar állampolgárok kérelemre történő, kedvezményes honosításának lehetőségét, azaz a „kettős állampolgárságot” iktatta be a magyar jogrendbe. A magyar nemzet közjogi újraegyesítésének ezt a mérföldkővét szinte teljes konszenzus – 376-ból 344 igen szavazat – kísérte a magyar parlamentben, csak néhány képviselő nem támogatta az előterjesztést. Szintén idetartozó, ezekben a napokban született a 2010. évi XLV. törvény a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről, amellyel az Országgyűlés június 4-ét, az 1920. évi trianoni békediktátum napját a Nemzeti Összetartozás Napjává nyilvánította.

⁷¹ Lásd részletesen: Mindig középre húzott a politikai kultúránk – Baranyi Márton és Rajcsányi Gellért interjúja Navracsics Tiborral. 2010.04.29. Mandiner.hu Internetes elérhetőség: https://mandiner.hu/cikk/20100428_mindig_kozepre_huzott_a_politikai_kulturank

Szintén a „kormány nélküli kormányzás” időszakában éles cezúrát húztak a szocialista kormányok családpolitikájával. A 2010. május 17-én a parlament elé terjesztett, a „családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. törvénynek, valamint a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvénynek a tankötelezettség teljesítésével összefüggő módosításáról” szóló törvényjavaslat a kormány egyik első „multifunkcionális ösztönzőjeként” jelent meg. Az új többség első szimbolikus lépéseinek egyikeként előterjesztett javaslat ugyanis a családi pótlék folyósítását ahhoz kötötte, hogy az iskolás korú gyermekek maradéktalanul eleget tegyenek tankötelezettségüknek, azaz a szülők gondoskodjanak arról, hogy gyermekeik rendszeresen járjanak iskolába. Mindez két funkció összekapcsolódását takarja, hiszen a családok anyagi támogatása a gyermekek oktatásának, azaz később foglalkoztatásának „össztársadalmi érdekével” kapcsolódott össze.

Az Országgyűlés ezen túlmenően egy sor alapvető személyi döntést hozott. A Ház elnöke Schmitt Pál korábbi diplomata, sportdiplomata, illetve európai parlamenti alelnök lett. Megválasztása mintegy „1990-es mintára”, Göncz Árpádéhoz hasonlóan történt, hiszen a rendszerváltás utáni első államfőhöz hasonlóan néhány héttel később Schmitt Pált is a házelnöki tisztségből választották meg köztársasági elnöknek. Utódja a házelnöki székben Kövér László, korábbi miniszter lett. A parlament mindemellett értelemszerűen megválasztotta az alelnökeit, mely posztokra minden képviselőcsoport jelölhetett egy-egy embert soraiból, illetve hamarosan betöltöttek több, jó ideje üresen álló közjogi pozíciót, így az Állami Számvevőszék elnöki és alelnöki tisztségét, illetve két alkotmánybíró is megválasztottak.

4.4. Kormányalakítás, -program és nemzetközi környezet

Természetes, hogy minden kormányalakítás örökzöld témái a személyügyi találgatások, a leendő tárcavezetők névsora. Nem volt ez másként a 2010-es kormányváltáskor sem, amelynél Orbán Viktor egy sajátos kommunikációs stratégiát alkalmazott. Elsőként, már a második választási forduló előtt kizárólag egyetlen leendő minisztert nevezett meg, a külügyministerségre jelölt Martonyi János személyében, aki már az első Orbán-kormányban is ezt a feladatot végezte. Mindennek nyilvánvaló diplomáciai okai voltak. 2010. április 26-án, az említett nemzetközi sajtótájékoztatón a miniszterelnök arra hivatkozva nem jelölt meg további neveket – miközben nyilvánvalóvá tette, hogy ezeket meg tudná említeni – hogy még nem kapott hivatalos felkérést Sólyom László köztársasági elnöktől a kormányalakításra.

Miután azonban április 28-án megtörtént az államfői felkérés, Orbán Viktor pedig a következő napon sajtótájékoztatót kezdte leendő kormányának bemutatását, május 3-án pedig a teljes kormánynevsort ismertette. Matolcsy György lett a Nemzetgazdasági Minisztérium vezetője, feladatként pedig a magyar gazdaság talpraállítását kapta a kormányfőtől. Martonyi Jánost jelölték a Külügyminisztérium élére, hármas feladata az ország nemzetközi tekintélyének visszaszerzése, a magyar uniós elnökség levezénylése, a visegrádi együttműködés megerősítése lett. Pintér Sándor belügyminiszteri mandátuma a közbiztonság és a közrend helyreállítására szólt. Fellegi Tamás a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium létrehozását kapta feladatul, a közvagyon őrzését bízta rá a kormányfő. Réthelyi Miklós professzor a Nemzeti Erőforrás Minisztériumot szervezhette meg, feladatai közül a kormányfő az egészségügy megmentését, a szociális biztonság újraépítését, és a fiatal nemzedékek számára a jövő kibontakozása lehetőségének megteremtését emelte ki. Fazekas Sándor kapta a Vidékfejlesztési Minisztérium vezetését, konkrét elvárásként a magyar vidék talpraállítása, azaz hogy bizonyítsa be, hogy a vidék, a falu és a mezőgazdaság a jövő egyik forrása. Hende Csabát jelölte Orbán Viktor honvédelmi miniszternek, méghozzá a honvédelem helyének megtalálása a XXI. század nemzetközi együttműködési rendszerében, és a korrupciós ügyek megfékezése a szakterületen.

Navracsics Tibor már korábban miniszterelnök-helyettesi, közigazgatási és igazságügyi miniszter, Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettesi, Varga Mihály miniszterelnökségi államtitkári felkérést kapott. Szintén fontos döntés volt, hogy a 2010. május 5-ei összevont frakcióülésen a kormányfő Balsai Istvánt, mint miniszterelnöki megbízottat jelölte ki a 2006 októberében történt, az állampolgárokkal szembeni túlkapások feltárására. A miniszterjelöltek gyakorlatilag azon nyomban programismertetésbe kezdtek a szakterületüket illetően, a tervek közül elsősorban a gazdasági miniszterjelölt, Matolcsy György elképzelései keltettek kiemelt figyelmet, nem függetlenül a területen kialakult akut válsághelyzettől.

Orbán Viktor – akkor még kijelölt kormányfőként – 2010. május 22-én nyújtotta be a parlamentnek az új kormányprogramot, mely a munka, otthon, család, egészség és rend fogalmi köré szervezve ismertette az új kormányra váró tennivalókat. A dokumentum interpretációjában már akkor felmerült, hogy az nem csupán klasszikus kormányprogram, hanem egy új társadalmi szerződés, melyhez kapcsolódóan az Országgyűlésnek egy alkotmányozó nemzetgyűlés és rendszeralapító

parlament szerepét kell betöltenie. Nem véletlen, és üzenetértékű volt, hogy a Fidesz választási programját terjesztették be kormányprogramként.⁷²

A program egyik legfontosabb célkitűzése mindenekelőtt a munkaalapú gazdaság megteremtése volt, mellyel összefüggésben a kormányprogramra épülő első gazdaságvédelmi akcióterv bemutatásakor Orbán Viktor hangsúlyosan megismételte azt a korábban már elhangzott vállalását, hogy a következő tíz évben egymillió új munkahely létrehozására van szükség. Már a kormányprogram is kiemelten kezelte a hazai kis- és közepes vállalatok érdekeinek előtérbe helyezését, másrészt határozott lépéseket irányzott elő a belső piac védelme, erősítése és növelése érdekében. A korábbi eredménytelen, megszorításokra épülő gazdaságpolitika helyett az új kormányzati célkitűzések jelentős adócsökkentéseket is kilátásba helyeztek; előirányozták továbbá, hogy a közbeszerzések 70 százalékát hazai cégek nyerjék el, csökkenjenek a kamatok, valamint, hogy a rendelkezésre álló uniós források jelentős részét gazdaságfejlesztésre lehessen felhasználni.

Szintén kiemelt jelentőséggel bírt, hogy az új kormányprogram szakított azzal a felfogással, melynek értelmében a család és a gyermekvállalás kizárólag magánügy. A célkitűzések között megjelent, hogy a megalakuló kormány családbarát környezetet szeretne kialakítani, mely magában foglalja az otthonteremtés feltételeinek biztosítását, a gyermekek napközbeni ellátását, a szolidaritáson alapuló családsegítő és mentális szolgáltatásokat, valamint az esélynövelő iskolarendszer kialakítását. Ezzel együtt az idősek védelme, tisztelete, megbecsülése és biztonsága is kiemelt feladattá vált. Természetesen az egészségügy rendbetétele ugyancsak előtérbe került, mellyel összefüggésben az életpályamodell, a méltó bérezés, az orvosok itthon tartása, a házi orvosok finanszírozásának növelése, valamint az adósságrendezés szempontjaira is kitért a kormányprogram.

A rendteremtés szintén hangsúlyos elemként jelent meg. Az új kormány a korábban már ismerttetett vállalásoknak megfelelően ebben a programjában is a jogszerűség keretei közti elszámoltatást, valamint olyan jogi környezetet ígért, mely nem ismeri el a megélhetési bűnözést. Egyszerű, de hatásos és hatékony megoldásokban gondolkodtak. Nyilvánvalóvá tették, hogy háromezer új rendőrrre van szükség Magyarországon, a büntetéseket szigorítani, az eljárásokat pedig gyorsítani kell.

⁷² Korábban mindig koalíciós kormányok működtek, amelyek nagy politikai mozgásteret biztosítottak a választási program és a kormányprogram eltéréseinek megmagyarázása terén.

2010. május 29-én a parlament 261 igen és 107 nem szavazat mellett elfogadta a Fidesz-KDNP kormányprogramját és miniszterelnökké választotta Orbán Viktort. Az új kormány is ezzel a nappal lépett hivatalába, a miniszterek kinevezését követően. A kormányzati munka a szükségszerű intézkedések mellett olyan stratégiai fontosságú átalakításokat is előtérbe helyezett, melyek az 1989-90-es rendszerváltás óta ugyan folyamatosan napirenden voltak, azonban most először volt egyetlen politikai szövetségnek kellő felhatalmazása a szükséges átalakításokhoz.

Így például már a kormányzás első szakaszában megkezdődött az új polgári törvénykönyv kidolgozása és a büntető törvénykönyv felülvizsgálata. Mindemellett a közigazgatás átszervezése is megkezdődött, elsősorban azért, hogy az emberek számára egy egyszerűbb, működésében hatékonyabb rendszer jöjjön létre. Fontos kiemelni, hogy e körbe illeszkedett a megyei kormányhivatali rendszer felállítása, mely az államigazgatási feladatok integrált területi szervezését tette lehetővé és szakított az előző kormány által létrehozott, több megyére kiterjedő regionális területi államigazgatási modellel (Gallai-Molnár 2012, 205-207). Az említett feladatok koordinálását egy új tárca, a Navracsics Tibor által vezetett Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium végezte. Ennél is kiemeltebb feladat volt azonban az új alkotmány előkészítése, mely kapcsán külön parlamenti bizottság és több szakértői munkacsoport is megkezdte működését.

A külpolitika is új alapokra került, melynek leglényegesebb eleme, hogy annak fő feladatává deklaráltan a nemzeti érdek képviselete vált. A magyar kormány új közép-európai koncepcióval állt elő, melynek lényege a térség országai közötti együttműködés mélyítése és intenzívebbé tétele. Ennek tükrében jelzésértékű volt, hogy Orbán Viktor első hivatalos külföldi útja Varsóba vezetett. Martonyi János kijelölt külügyminiszterként már parlamenti meghallgatásán arról beszélt, hogy a közép-európai együttműködést olyan észak-déli dimenzióban tartja fontosnak, mely keretében infrastrukturális, gazdasági fejlesztéseket lehet finanszírozni. De az a szempont is előtérbe került, hogy Magyarország mind az Egyesült Államokkal, mind Oroszországgal átlátható kapcsolatra készül.

Természetesen a legégetőbb kihívás a rendkívül súlyos gazdasági-pénzügyi helyzet rendezése volt. Az új nemzetgazdasági miniszter, Matolcsy György már parlamenti meghallgatásán is hazánk eladósodottságának csökkentését és a magyar államháztartási hiány mérséklését nevezte a magyar pénzügypolitika fő feladatának. A kampányvállalásoknak megfelelően a gazdasági növekedés beindítása, a bürokrácia és a korrupció csökkentése, valamint az adóterhek mérséklése és az olcsóbb hitelek biztosítása szintén a legfontosabb célok sorába került. Abban is következetesség mutatkozott, hogy már a kormányzás kezdetétől a jövedelmeket terhelő adók

csökkentése volt az adópolitika legfontosabb célkitűzése, annak érdekében, hogy minél előbb létrejöhessen Magyarországon a munkaalapú gazdaság. A 2010 utáni gazdaságpolitika számára ugyancsak kiemelt célként fogalmazódott meg a meredeken növekvő államadósság trendjének megtörése, sőt, annak csökkenő pályára állítása. Fontos megjegyezni, hogy a kormányzat e célját később egy adósságszabály létrehozásával, illetve annak Alaptörvénybe foglalásával 2011-ben alkotmányos szintre is emelte.

Az őszinteség tárgykörébe tartozik, hogy Varga Mihály vezetésével – aki 2010-től a Miniszterelnökséget vezető államtitkári tisztséget töltötte be – gazdasági tényfeltáró bizottság alakult. A testület munkája alapján – az úgynevezett „csontvázjelentésből” – kiderült, hogy a szocialista kormány által készített 2010-es költségvetés nem tartalmazta a valós folyamatokat és adatokat, mivel jelentős különbséget találtak a kormányváltásig bevallott és a valós tényadatok között. A bizottság már 2010. június 3-án előállt egy részjelentéssel, melyben megállapította, hogy év végére a hiány akár 7-7,5 százalékra emelkedhet. Minden jövedelemadó időarányosan az elvárt szint alatt alakult, miközben a kiadások számos területen – például a közlekedési vállalatoknál vagy éppen a munkaerőpiaci támogatásoknál – a vártnál magasabbak (Wiedermann 2014, 18-20). Még ugyanezen a napon Kósa Lajos megerősítette a helyzet súlyosságát, mikor a magyar helyzetet a göröghöz hasonlította, célként a közvetlen államcsőd elkerülését jelölve ki. A szocialisták vitatták a csontvázjelentésben foglalt állításokat, kritizálták az új kormányerőt annak kijelentései miatt, és csak a GDP fél százalékára rúgó többlethiányt ismertek el (Katona 2011, 164-165).

Az új kormányzat az uniós fejlesztési forrásokkal való gazdálkodás, az állami vagyongazdálkodás és a közbeszerzési feladatok, az infokommunikáció, valamint az infrastruktúra (közlekedési és energetikai szektor) feladatainak irányítását Fellegi Tamás nemzeti fejlesztési miniszterre bízta. A fiskális politika koordinálásáért, valamint a gazdasági stratégiáért felelős nemzetgazdasági tárca (egyfajta „megrendelő”) mellett így ennek az új minisztériumnak jutott kiemelt szerep a gazdaságirányításban, egyfajta „végrehajtói” szerepkörben. Mindemellett a vagyonpolitikai feladatkör egyáltalán nem volt elhanyagolható abból a szempontból, hogy a rendszerváltás óta elhibázott privatizációs politika az állami vagyon jelentős részének eltékozlását eredményezte, a korábbi állami monopóliumokból számos nemzetgazdasági szektorban magánmonopóliumok jöttek létre. Új, innovatív szakpolitikai célkitűzésként jelent meg, hogy az állami vagyon gyarapodjon, annak értéke nőjön.

Szintén akkut problémaként merült fel, hogy a családok költségvetésének jelentős részét a növekvő energiaszámlák tették ki, amely veszélybe sodorta milliók státuszbiztonságát. 2010-ben

már a háztartások 19 százaléka költötte jövedelme több, mint egyharmadát lakásfenntartásra, míg ez az arány 2001-ben csak 10 százalékos volt (Giró-Szász 2019, 23). Ezzel összefüggésben az új kormány szinte azonnal elkezdte áttekinteni a teljes árszabályozási rendszert és a közszolgáltatási szerződéseket. Ez végül azt eredményezte, hogy lehetővé vált a lakossági gáz- és áramárak hatósági meghatározása annak érdekében, hogy a hazai közműdíjakat kordában lehessen tartani. Mindez nem csupán filozófiai természetű kérdés volt: az Eurostat 27 uniós tagállamot vizsgáló akkori jelentése szerint a vásárlóerőhöz képest Magyarországon került a legtöbbször a villamos energia, míg szintén vásárlóerőhöz viszonyítva hazánkban drágult legnagyobb mértékben a lakossági földgáz ára. Ehhez pedig még hozzá jött az a családokat terhelő plusz teher, melyet a válság miatt növekvő devizahitel-törlesztés jelentett. Szintén azonnali, innovatív természetű fellépést igényelt az uniós források átcsoportosítása, a magyar kis- és középvállalkozások helyzetbe hozása, valamint a közbeszerzési eljárások egyszerűsítése, gyorsítása. Végül, de nem utolsósorban ugyancsak a tárca felelt az addiginál egyszerűbb e-közigazgatási szolgáltatásokhoz való hozzáférésért, mely gyorsabb ügyintézés és olcsóbb állami működést ígért.

Az új kormányzat az agrárium és a vidékfejlesztés ügyét is igyekezett új alapokra helyezni. Ennek érdekében – Fazekas Sándor vidékfejlesztési miniszter vezetésével – elsősorban a földkérdés rendezése és a külföldiek földszerzési lehetőségeinek jogszabályi szintű korlátozása volt a legégetőbb feladat. Szintén prioritásként határozták meg a gazdák jövőképeinek támogatását, a termelők állami védelmét, az elszenvedett piacvesztés és a vidéki elvándorlás káros hatásainak ellensúlyozását, a helyi feldolgozás és értékesítés megerősítését, vagy épp a hungarikumok támogatását.

Az állam újjászervezése és a munkaalapú gazdaság megteremtése mellett a rend helyreállítása is a kormányzati prioritáslista első helyeinek egyikén szerepelt. A belügyi tárca vezetésére felkért Pintér Sándor már parlamenti meghallgatásán arról beszélt ugyanakkor, hogy első lépésként legalább azt el kell érni, hogy valamennyi településen biztosítva legyen a rendőri jelenlét. A polgári nemzetbiztonsági szerveket is megerősítették, az integrált Alkotmányvédelmi Hivatal a belügyi tárca hatáskörébe került a közvetlen információáramlás erősítése érdekében. Hamar felmerült az a kérdés is, hogy egyes önkormányzatok miért nem képesek fenntartani saját magukat, és hogyan fordulhatott elő, hogy óriási adósságállományt halmoztak fel.

Szintén égető problémaként jelentkezett, hogy 2010-ben hiányoztak a Magyar Honvédségnél azok a képességek, melyek az ország védelmét garantálták. Fontos célkitűzésként került ezért meghatározásra, hogy a következő években GDP-arányosan is növekedjen a honvédelmi tárca

büdzsége, mely vállalatok egyébiránt a NATO felé vállalt kötelezettségeknek való megfelelést is szolgálta. A védelempolitika kapcsán elsőként a minisztérium gazdálkodásának teljes átvilágítására került sor, majd olyan mélyreható döntések alapjait rakta le az új kormány, melyek révén – miként ezt Hende Csaba, az új kormány honvédelmi minisztere felvázolta – egy patrióta, fegyelmezett, becsületes, bajtársias, jól felszerelt és magasan képzett, megbízható honvédség működtetésére nyílt lehetőség.

A magyar közigazgatás történetében előzmények nélküli volt a kultúrát, oktatást, egészségügyet, sportot és a szociális ügyeket összefogó egységes „integrált humántárca”. Réthelyi Miklós kijelölt miniszter parlamenti meghallgatásán úgy fogalmazott: az újonnan létrejövő Nemzeti Erőforrások Minisztériumának feladata az emberek testi, lelki, szellemi jólétének szolgálata. Elsődleges feladatai között szerepelt: a népességfogyás megállítása; a magyar kultúra, mint a nemzeti identitás erősítésének, a társadalmi integráció eszközének megújítása; az egészségügy szükséges átszervezése; a családok helyzetének erősítése; az oktatási reform; valamint a magyar sport tekintélyének visszaállítása. Az első tervezett intézkedések között szerepelt a kapcsolódó szektorok adósságállományának áttekintése, a betegellátás és a mentésirányítás átszervezése, a gyermekvállalási kedv előmozdítása, az inflációkövető nyugdíjrendszer fenntartása, a nők negyvenévi munkaviszony után történő nyugdíjazásának lehetősége, a köznevelési rendszer megújítása, a pedagógus életpálya kidolgozása, az egyházi oktatási intézmények megerősítése, vagy épp a mindennapos testnevelés koncepciójának kidolgozása a közoktatásban.

Az új kormányban a nemzetpolitikai ügyekért külön tárca nélküli miniszter felelt Semjén Zsolt személyében, aki egyúttal a miniszterelnök általános helyettese lett. A stratégiai célkitűzések között kiemelt szerepet kapott a külhoni magyarok magyar állampolgárságának megszerzését egyszerűsítő törvény elfogadása, tehát a nemzet közjogi újraegyesítése, valamint általánosságban a külhoni magyar közösségek támogatása. Ezzel az új kormányzat alapvető küldetésévé vált, hogy a világon bárhol éljenek magyarok, biztosítani kell közösségeik megmaradását. Mindezt a kormány a kormányzati szerkezetben külön is kifejezésre juttatta, hiszen a tárca nélküli miniszter mellett a külhoni magyarságért – mintegy önálló ágazati politikaként – önálló államtitkárság felelt 2010-től, méghozzá a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztériumon belül (Kántor 2013, 53).

A 2010-es választás nyomán annyiban mindenképp megváltozott Magyarország képe a világban, hogy a kétharmados többség immár egyértelműen jelezte: az országban hosszú évek után először stabil politikai vezetés működik, ami elengedhetetlen ahhoz, hogy az új kormány átfogó, eltökélt, világos stratégia mentén dolgozzon. Az új kormány egy addig példátlan választói felhatalmazással

kezdte meg munkáját, ráadásul a kormánypártok európai szinten egy, a mainál erősebb pozíciókkal bíró Európai Néppárt támogatására is számíthattak.

Ezzel együtt nemzetközi szinten – közvetlenül a világgazdasági válság után – mindenki elsősorban a gazdasági stabilizációnak tulajdonított kiemelt jelentőséget, így ezek a kérdések álltak az Európai Unió vezetőivel folytatott megbeszélések középpontjában. Orbán Viktor miniszterelnök hivatalba lépése után maga tájékoztatta az Európai Bizottság akkori elnökét, az egyébként néppárti José Manuel Barrosot a magyar gazdaság helyzetéről. Ehhez a kérdéshez tartozik, hogy Magyarország az uniós csatlakozás – tehát 2004 – óta az Európai Unió túlzottdeficit-eljárása alatt állt, a Bizottság pedig egyértelműen kifejezte, hogy elvárja hazánktól a költségvetési hiány alacsony szinten tartását. A Bizottság által támasztott szigorú feltételek ellenére Magyarország jelezte, hogy mindenképp szeretné elkerülni azt az utat, amelyen a világgazdasági válság által rendkívüli mértékben sújtott más országok járnak, külön kiemelve Görögországot. Már csak az volt a kérdés, hogy miként lehet megkezdeni az egyensúlyt javító intézkedéseket és az adócsökkentést, valamint a versenyképességet megalapozó lépéseket.

A helyzet megoldása végül az lett, hogy 2010 közepétől mindössze 18 hónap alatt egy rendkívül gyors költségvetési fordulatot hajtott végre a kormány, hiszen a 2010-re várható, a GDP 7 százalékát kitevő költségvetési hiányt le kellett szorítani mindössze 3 körüli mértékre. Mindez sikerült ugyan, a nemzetközi kritikák azonban egyre inkább előtérbe kerültek, részben éppen amiatt, hogy a kormány nem az elvárt módon teljesítette a fiskális fordulatot.

4.5. Azonnali gazdasági válságkezelés

Az említett fordulat első, döntő lépéseként már 2010 júniusában megszületett egy 29 pontból álló gazdaságvédelmi akcióterv. Az új kormány ezzel együtt elsődleges célként a fiskális, költségvetési stabilitást határozta meg, amit elsősorban a foglalkoztatottság bővítésén keresztül kívánt elérni. Ezáltal a kormányzat az addig sikertelennek bizonyuló, megszorításokra épülő gazdaságpolitika helyett egy munkaalapú gazdaságpolitika alapjait fektette le. Ennek lényege, hogy minél többen dolgoznak, annál többen fizetnek adókat- és járulékokat, és minél kisebb a munkanélküliség, annál kisebbek a munkanélküli ellátásokra fordítandó kiadások.

A 29 pontos akciótervben a fő innováció a bankok – valamint a biztosítók és a pénzügyi lízingcégek – közteherviselésbe történő fokozott, érdemi bevonása volt. Ennek jegyében a bankadó mértékét

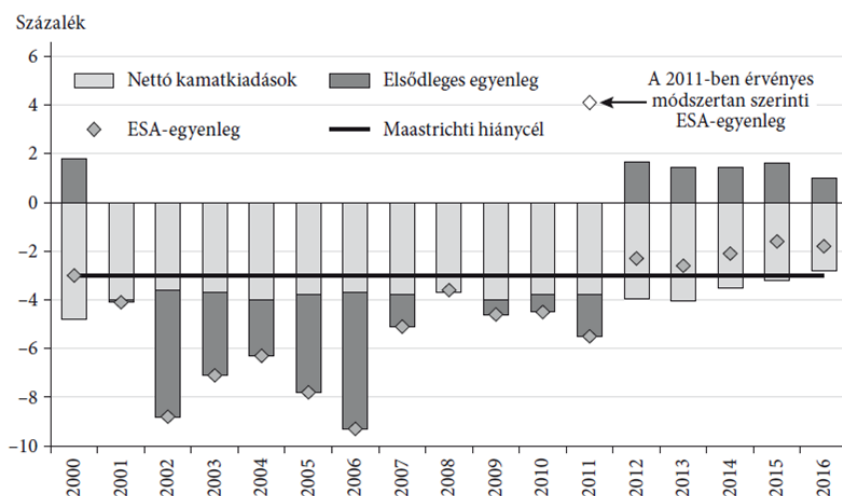
radikálisan, az addig hatályos évi 13 milliárd forintról 200 milliárd forintra növelték. Ezzel az Orbán-kormány azonnal megalakulását követően gyakorlatilag egy európai trend élére állt, hiszen egy jelentős bevételeket hozó bankadó kivetése ekkoriban már egyre több uniós országban napirendre került (Tóth-Török 2015, 426).

A kormányzat a magyar gazdaság külső sérülékenységének mérséklését is célként tűzte ki, melynek eredményeként a korábbi erőteljes külső eladósodásra építő növekedési modell helyett megteremtődtek egy hangsúlyosabban a belső finanszírozásra támaszkodó, fenntarthatóbb felzárkózási pálya lehetőségei. Összességében az Orbán-kormány szakított a korábbi válságkezelési gyakorlattal és a gazdaság stabilizálása érdekében innovatív, célzott eszközök alkalmazásával nem csupán növekedésbarát intézkedéseket valósított meg, de a költségvetési egyenleget is javította (Matolcsy-Palotai, 2014).

Az új kabinet elsőként hozott gazdasági válságkezelő lépései folyamatosan mérséklődő államháztartási hiányhoz és tartósan csökkenő államadóssághoz vezettek, melynek köszönhetően Magyarország már 2013-ban – kilenc év után – kikerült az Európai Unió túlzottdeficit-eljárása alól. Mindemellet a kamatkiadások nélküli elsődleges államháztartási egyenleg 2012-től újra többletet mutatott (11. ábra), amire legutóbb csak 2000-ben, még az első Orbán-kormány idején volt példa (Baksay-Palotai 2017, 706).

A költségvetés stabilizálása a gazdaság külső egyensúlyi pozíciójában is érezhető javulást eredményezett. A válság előtti években a folyó fizetési mérleg hiánya GDP-arányosan folyamatosan 7-8 százalék között alakult, 2010-ben – a rendszerváltást követően elsőként – többletet mutatott. A válságkezelés eredményeként teljesült az a célkitűzés, hogy a magyar gazdaság növekedése külső hitelek helyett egyre inkább belföldi megtakarításokra épüljön. Mindez nem csak a gazdaság egészséges működése szempontjából bír kiemelt jelentőséggel, de a pénzügyi szuverenitás szempontjából is fontos (i.m.).

A magyar költségvetési egyenleg alakulása (a GDP százalékában)

17. ábra: A magyar költségvetési egyenleg alakulása 2000-2016 (a GDP százalékában)

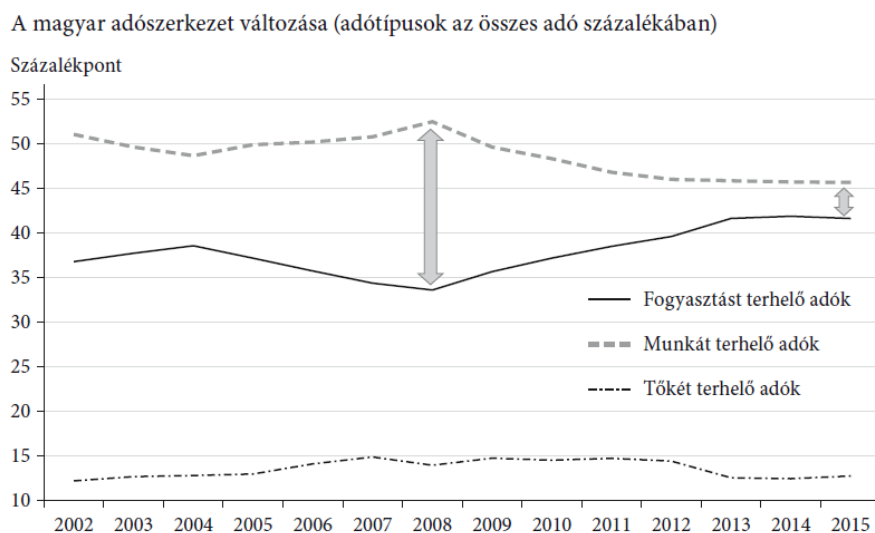
(forrás: Eurostat, Magyar Nemzeti Bank)

Az Orbán-kormány a foglalkoztatottság bővülése érdekében azonnal hozzájárult az adórendszer szerkezetének jelentős átalakításához. Ennek keretében az adórendszer szerkezeti súlypontja a munkát terhelő adókról a fogyasztást terhelő adókra került át. A munkára rakódó terhek csökkentése mindenekelőtt azért volt kulcsfontosságú, mert hozzájárult a foglalkoztatottság növekedéséhez és a reálnövekedéshez, gazdaságfeghívő hatással bírt, továbbá a munkaerőpiac keresleti és kínalmi oldalának élénkítésén keresztül a gazdaság versenyképességét is javította.

Ebben a körben mindenképp fontos kiemelni az egykulcsos személyi jövedelemadó bevezetését, hiszen az akkor megállapított 16 százalékos – azóta 15 százalékra csökkentett – egységes adókulcs alacsonyabb volt, mint az addig érvényben lévő kétkulcsos adó alsó kulcsa. Az adócsökkentés következtében növekvő lakossági jövedelmek és az óvatosabbá váló fogyasztási szokások eredményeként számottevően nőtt a háztartások megtakarítási rátája, míg a lakosság nettó pénzügyi vagyona 2010 eleje és 2013 vége között több mint 5 ezer milliárd forinttal bővült (Matolcsy 2019, 40).

A munkát terhelő adók csökkentését illetően feltétlenül ki kell emelni, hogy 2010 után – az 1998-2002 közti ciklushoz hasonlóan – ismét kiemelt támogatásban részesültek a magyar kis- és közepes vállalatok. Már 2010-ben jelentősen kiterjesztették a 10 százalékos társaságiadó-kulcsot, majd később az alacsony adminisztrációs költséggel járó kedvezményes kisvállalkozói formák is megjelentek. Bár nem az azonnali válságkezelés körébe tartozik, de fontos megjegyezni, hogy a beruházások és a foglalkoztatás további ösztönzése céljából 2017-ben megszűnt a társasági adó

19 százalékos felső kulcsa, és az egységesen 9 százalékosra csökkentett adómérték jelentősen csökkentette a korábban magasabb kulcsot fizető nagyvállalatok adóterheit is (Baksay-Palotai 2017, 706-709).

18. ábra: A magyar adószerkezet változása 2002-2015 (adótípusok az összes adó százalékában)

(forrás: Eurostat, Magyar Nemzeti Bank)

A közteljesítés és a költségvetési egyensúly javítása érdekében 2010-ben a pénzügyi, a kiskereskedelmi, a telekommunikációs és az energetikai szektorra is ún. szektorális (ágazati) különadókat vetett ki az új kormány. Fontos kiemelni, hogy ezek elsősorban fogyasztási, illetőleg forgalmi típusú adók voltak, később pedig, a gazdasági növekedés újraindulása után a tőkét terhelő adó (pénzügyi szervezetek különadója) jelentősen csökkent. Ami a gazdaságfehérítést illeti, a költségvetés bevételeit adóemelés nélkül növelte az online pénztárgépek bevezetése a kiskereskedelmi szektorban, és többek között ennek köszönhető, hogy az Európai Bizottság becslése szerint Magyarországon több mint 4 százalékponttal csökkent az általános forgalmiadóelkerülésének mértéke 2013-2014 között (Baksay-Palotai 2017, 709-710.).

A 2010 júniusában született első gazdaságvédelmi akcióterv tételei összefoglalóan:

1. A kedvezményes, 10 százalékos társasági adót 50 millió helyett immár 500 millió forintos adóalapig lehetett igénybe venni. Ezzel minden cég élhetett, de praktikusán a kis- és középvállalatoknak kedvezett, hiszen profitjuk teljes vagy majdnem teljes összegéből csak 10 százalékot kellett befizetni a korábbi 19 százalékkal szemben.
2. Egykulcsos családi adózás bevezetése két év alatt.
3. Tíz kisadó eltörlése.
4. Az adózáson kívüli jövedelem fogalmának bevezetése: ha valaki házi, ház körüli munkákra foglalkoztat más személyt, ebben a viszonylatban nem kell semmilyen közterhet fizetnie.
5. Az egyenes ági rokonok közötti öröklés, ajándékozás illeték- és adómentességének bevezetése.
6. Egy, kettő, három gyermek után kedvezmények, könnyítések.
7. A beruházási engedélyek addigi 51 fajtájának mérséklése.
8. Az egyszerűsített alkalmi munkavállalás szabályainál visszatérés a régire és új szabályok kidolgozása. Ingatlanbérbeadásnál a bérbeadónak nem kell vállalkozóvá válnia.
9. Gyümölcspálinka engedély nélküli főzése.
10. Adományozás általános forgalmi adó mentessége.
11. Kistermelők értékesítési, termelési feltételeinek javítása.
12. Széchenyikártya-program szélesítése, immár beruházásra és pályázati önerőre is igénybe lehetett venni a pénzt, 50 millió forintig felemelték az igényelhető összeget.
13. Az uniós források radikális átrendezése a kis- és középvállalatok számára.
14. Költségstop a közszférában.
15. A közszféra bérkiadásainak átalakítása.
16. A költségvetési bérek felülvizsgálata.
17. Külső megbízások és kiszervezések teljes körű felülvizsgálata a közszférában.
18. 60 napon túli végkielégítések, titoktartási pénz, szabadságmegváltás megadóztatása a közszférában 98 százalékos adókulccsal.
19. Havi bruttó 2 millió forintos keresetnél plafont húztak a költségvetési szférába tartozó minden, még a kormánytól független szerveknél is, beleértve az MNB-t.

20. Az állami vagyonkezelésben részt vevő szervezeteknél bértömeg-gazdálkodásra való áttérés, a bértömeget 15 százalékkal csökkentették, az igazgatósági és a felügyelőbizottsági tagok számát mérsékeltek.
21. A pártok költségvetési támogatását 15 százalékkal csökkentették.
22. Költségvetési felelősöket küldtek ki a jelentős költségvetési pénzekkel gazdálkodókhoz.
23. Az állami intézményeknél bútor-, mobiltelefon- és kocsicsere-stop elrendelése.
24. Nemzeti eszközkezelő társaság létrehozása. Azoknak a lakása, akik nem tudták fizetni a lakáshitelt, egy állami alaphoz került.
25. Bankadó bevezetése.
26. Lakáscélú devizahitelek megszüntetése, jelzálogbejegyzés csak forintalapú hiteleknel lehetséges.
27. Másodlagos élelmiszervizsgálat bevezetése.
28. Moratórium elrendelése a közüzemi díjak emelésére.
29. Kilakoltatási moratórium év végéig.

Irodalomjegyzék

Ablonczy Bálint (2011): *Az alkotmány nyomában. Beszélgetések Szájer Józseffel és Gulyás Gergellyel.* Elektromédia. Internetes elérhetőség:

<http://mek.oszk.hu/14000/14071/14071.pdf>

Árvai Dávid-Rácz Tamás (2017): *A magyar államadósság, és annak finanszírozása. A történelem ismétli önmagát?* (OTDK-dolgozat) Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar.

Internetes elérhetőség: <http://eco.u-szeged.hu/download.php?docID=75135>

Baksay Gergely – Palotai Dániel (2017): *Válságkezelés és gazdasági reformok Magyarországon, 2010-2016.* Közgazdasági Szemle, LXIV. évfolyam, 2017. július – augusztus. Internetes elérhetőség:

http://real.mtak.hu/60030/1/02_BaksayPalotaiA_u.pdf

Balázs Zoltán-Hajdú András (2017): *A Fidesz-Magyar Polgári Szövetség a magyar politikában. In: Trendek a magyar politikában – 2. A Fidesz és a többiek: pártok, mozgalmak, politikák.* (szerk.: Boda Zsolt-Szabó Andrea). MTA TK Politikatudományi Intézet-Napvilág Kiadó, Budapest.

Balog Ádám (2014): *Adóelkerülés és rejtett gazdaság Magyarországon.* KÖZ-GAZDASÁG 2014/4 – KÜLÖNSZÁM AZ ADÓPOLITIKÁRÓL. 15-30. oldal. Internetes elérhetőség:

<https://www.mnb.hu/letoltes/balog-15-30.pdf>

Bárdi Nándor (2017): *Álságos állítások a magyar etnopolitikában. In: Hegyemenet: Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon.* Osiris Kiadó, 2017. (130-155. oldal)

Bihari Mihály (2005): *Magyar politika 1944-2004. Politikai és hatalmi viszonyok.* Osiris Kiadó, Budapest.

Bod Péter Ákos (2011): *Gazdaságpolitikai döntések válságos időkben. A magyar eset 2008-2010.* Századvég Kiadó, Budapest

Bogár László (2003): *Magyarország és a globalizáció.* Osiris Kiadó, Budapest.

Bohle Dorothee-Greskotits Béla (2012): *Capitalist diversity on Europe's Periphery.* Cornell University Press, Ithaca and London.

Csizmadia Ervin (2004): *Medgyessy-talány. A nemzeti középtől (a) végig.* Századvég Kiadó, Budapest

Debreczeni József (1998): *A miniszterelnök.* Osiris Kiadó, Budapest.

Debreczeni József (2006): *Az új miniszterelnök.* Osiris Kiadó, Budapest.

Enyedi Zsolt – Kenneth Benoit (2011): *Kritikus választás 2010. A magyar pártrendszer áttrendeződése a bal–jobb dimenzióban.* In: Enyedi Zsolt, Szabó Andrea és Tardos Róbert (szerk.): Új képlet. Választások Magyarországon, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest. (17-42. oldal)

Fekete Gyula (1992): *Véreim, magyar kannibálok! Vádirat a jövő megrablásáról.* Internetes elérhetőség: <http://nepesedes.hu/drupal/book/export/html/67>

Gallai Sándor (2005): *Politikai rendszerváltás Magyarországon. In: Gallai Sándor-Török Gábor (szerk.): Politika és politikatudomány.* Aula, Budapest, 2005. (225–238. oldal.)

Gallai Sándor-Molnár Balázs (2012): *Átalakítás alatt zavartalanul? In: Van irány? Trendek a magyar politikában (szerk. Boda Zsolt-Körösényi András).* MTA TK PTI, Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest. (184-213. oldal)

Gallai Sándor (2019): *A családpolitika helye a demográfiai válsággal küzdő Európában. In: Európai Családpolitikai Kitekintő.* KINCS.

Gaszó Tibor-Giró-Szász András-Stumpf István (szerk.) (2003): *Ígéretes sodrásában. A Medgyessy-kormány első éve.* Századvég Kiadó, Budapest.

Gaszó Tibor-Giró-Szász András-Stumpf István (szerk.) (2004): *Elzálogosított jövő. A Medgyessy-kormány második éve.* Századvég Kiadó, Budapest.

G. Fodor Gábor (2009): *A progresszió válsága – A reformpárti ideológiai kontinuum.* Nemzeti Érdek. Nyár (10), 5-19.

Giró-Szász András (2012): *Gondolat és erő. A cselekvő állam orbáni modellje.* Mathias Corvinus Collegium-Tihanyi Alapítvány, Budapest.

Gréczy Zsolt (2010): *Gyarapodó Magyarország 2002-2010.* Ventus Commerce Kft.

Gyarmati György (1996): *Magyarország története a XX. században (II. kötet).* Babits Kiadó, Szekszárd. Internetes elérhetőség: <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/171.html>

György László (2017): *Egyensúlyteremtés – A gazdaságpolitika missziója.* Századvég Kiadó, Budapest.

Gyurgyák János (2007): *Ezzé lett magyar hazátok... A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története.* Osiris Kiadó, Budapest.

Honvári János (2006): *XX. századi magyar gazdaságtörténet.* Budapest, Aula Kiadó.

Horváth, Attila (2013) *A cenzúra működési mechanizmusa Magyarországon a szovjet típusú diktatúra időszakában.* In: Magyar sajtószabadság és - szabályozás 1914-1989. Médiatudományi Intézet, Budapest. 80-98. oldal

Janke, Igor 2013: *Hajrá, Magyarok! – az Orbán Viktor-sztori egy lengyel újságíró szemével.* Rézbong Kiadó, Budapest.

Kahler Frigyes (2014): *Az igazság Canossa-járása, avagy a rendszerváltás és az igazságtétel történetéhez.* Antológia Kiadó, Lakitelek.

Karácsony Gergely – Róna Dániel (2010): *A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól.* Politikatudományi Szemle 19. szám, 31-63. oldal

Kántor Zoltán (2013): *Nemzetpolitika: a magyar modell.* Nemzeti Érdek, 2013/3. Századvég Alapítvány, Budapest. 48-57. oldal

Katona Tamás (2011): *A rögtönzések éve. Az elmúlt egy év az államháztartásban. In: A forradalom fogságában. Tanulmánykötet a második Orbán-kormány első évéről* (szerk.: Szeredi Péter-Szigetvári Viktor). József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány, Budapest.

Kitta Gergely (2010): *Gazdaság és gazdaságpolitika*. In: G. Fodor Gábor-Kern Tamás-Stumpf István (szerk.): *Hazardjáték. A szocialista-liberális kormányzás nyolc éve*. Századvég Kiadó, Budapest. 53-80. oldal

Kmetty Zoltán (2019): *A narancs árnyalatai – fiatal és idős Fidesz szavazók diplomán innen és túl*. Aktív Fiatalok Magyarország kutatás. Internetes elérhetőség: http://real.mtak.hu/103723/1/Kmetty_AFM2019.pdf

Kiszely Gábor (2001): *Állambiztonság. 1956-1990*. Korona Kiadó, Budapest.

Kornai János (2014): *A puha költségvetési korlát*. Kalligram.

Kónya Imre (2016): *... és az ünnep mindig elmarad? Történetek a rendszerváltástól napjainkig*. Alexandra Kiadó, Pécs.

Kovács Virág (2010): *Jog. A demokratikus jogállam működési zavarai*. In: G. Fodor Gábor-Kern Tamás-Stumpf István (szerk.): *Hazardjáték. A szocialista-liberális kormányzás nyolc éve*. Századvég Kiadó, Budapest. 251-311. oldal

Körösényi András-Hajdú András-Ondré Péter (2015): *Politikai vezetők: kormányfői karrier és teljesítmény*. In: *A magyar politikai rendszer-negyedszázad után* (szerk. Körösényi András). Osiris Kiadó, Budapest. 35-58. oldal.

Kukorelli István (2006): *Tradíció és modernizáció a magyar alkotmányjogban*. Századvég Kiadó, Budapest

Ladányi János (2012): *Leselejtezettek. A kirekesztett népesség társadalom- és térszerkezeti elhelyezkedésének átalakulása Magyarországon a piacgazdaság átmeneti időszakában*. L'Harmattan, Budapest.

Lánczi András (2002): *Konzervatív kiáltvány*. Attraktor. Máriabesnyő-Gödöllő.

Lánczi András (2004): *A posztkommunizmus ellen*. In: *Magyar konzervatív töprengések. A posztkommunizmus ellen*. Attraktor. Máriabesnyő-Gödöllő. 11-19. oldal.

Lánczi András (2006): *A rendszerváltás vademecuma*. In: *Orbán Viktor. 20 év. Beszédék, írások, interjúk 1986-2006*. Heti Válasz Kiadó, Budapest. 416-432. oldal

Lánczi Tamás (2012): *Mozgástér és stabilitás*. Nemzeti Érdek 2012/1. szám. Századvég Alapítvány, Budapest. 6-13. oldal

Lakner Zoltán-Pungor András-Szabó Brigitta-Faragó József (2019): *Frontsebészet. Egy év, egy kormány, egy forint*. Telegráf Kiadó Kft., Budapest.

Magyarics Tamás (2010): *Külpolitika. Félperifériától félperifériáig*. In: G. Fodor Gábor-Kern Tamás-Stumpf István (szerk.): *Hazardjáték. A szocialista-liberális kormányzás nyolc éve*. Századvég Kiadó, Budapest. 370-391. oldal

Matolcsy György – Palotai Dániel (2014): *Növekedés egyensúlytalanságok nélkül*. Polgári Szemle, 10. évfolyam, 1-2. szám, Internetes elérhetőség:

https://polgariszemle.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=572:novekedes-egyensulytalansagok-nelkuel-fentarthato-novekedesi-palyara-allt-a-magyar-gazdasag&catid=84&Itemid=110

Matolcsy György (2019): *A sikeres válságkezelés a 12 gazdasági fordulat tükrében*. Polgári Szemle, 15. évfolyam, 1-3. szám, Internetes elérhetőség:

http://real.mtak.hu/105687/1/PSZ%202019.%201-3.szam_03.pdf

Mong Attila (2012): *Kádár hitele. A magyar államadósság története 1956–1990*. Libri Kiadó, Budapest.

Müller György (2008): *Kormányról kormányra a rendszerváltás utáni Magyarországon. Antalltól Gyurcsányig*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.

Nadia Nedelsky: *Czechoslovakia, and the Czech and Slovak Republics*. In: Stan, Lavinia (ed.) *Transitional Justice in Eastern Europe and the Former Soviet Union. Reckoning with the communist past*. Routledge, New York. 37-75. oldal

Oplatka András (2014): *Németh Miklós. „Mert ez az ország érdeke”*. Helikon Kiadó.

Osskó Judit (2013): *Antall József. Kései memoár*. Corvina Kiadó, Budapest.

Palócz Éva (2013): *A magyar gazdaság lemaradásának néhány reálgazdasági összetevője*. In: *Minden egész eltörött. Útteremtés és útfüggőség válságos környezetben*. (szerk. Muraközy László), 37-79. oldal. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Pogátsa Zoltán (2016): *Magyarország politikai gazdaságtana. Az északi modell esélyei*. Osiris Kiadó, Budapest.

Pokol Béla (1995): *Média hatalom. Válogatott írások*. Windsor Kiadó, Budapest.

Romsics Ignác (2010): *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest.

Róna Dániel (2014): *Jobbik-jelenség. A Jobbik Magyarorszáért Mozgalom népszerűségének okai*. Doktori értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskola. Internetes elérhetőség: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/824/1/Rona_Daniel.pdf

Sárközy Tamás (2012): *Magyarország kormányzása 1978-2012. A szoft diktatúra kormányzásától az újkapitalista konfliktusos demokrácia kormányzásán át a fülkeforradalom vezérdemokráciájának kormányzásáig*. Park Könyvkiadó, Budapest.

Sólyom László (1999): *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest.

Stan, Lavinia (2009): *Transitional Justice Lessons in Moldova*. In: *Transitional Justice in Eastern Europe and the Former Soviet Union. Reckoning with the communist past*. (szerk. Lavinia Stan). Routledge, New York. 263-281. oldal

Stumpf István (2008): *Államválság-kormányválság*. In: *Végjáték. A 2. Gyurcsány-kormány második éve*. (szerk. G.Fodor Gábor-Stumpf István). Századvég Kiadó, Budapest. 25-45. oldal

Szalai Erzsébet (2018): *Hatalom és értelmiség a globális térben. Tanulmányok és publicisztikai írások 2015-18.* Kalligram Kiadó, Budapest.

Szücs Zoltán Gábor (2006): *Újkonzervatív forradalom. A nyelvi újítás mint diszkurzív stratégia az 1998-as kormányprogram vitájában.* In: *Fideszvalóság* (szerk. Szabó Márton). L'Harmattan Kiadó, Budapest. 99-127. oldal

Szücs Zoltán Gábor (2012): *A magyar politikai diskurzus változásai 2000 óta.* In: *Van irány? Trendek a magyar politikában.* Boda Zsolt és Körösényi András (szerk.). Budapest: L'Harmattan – MTA TK PTI, 128–151. oldal

Tellér Gyula (2006): *A rendszerváltás rendszere. Cikk, esszé, elemzés.* Kairosz Kiadó, Budapest.

Tellér Gyula (2014): *Született-e "Orbán-rendszer" 2010 és 2014 között?* *Nagyvilág.* 2014/3. szám. 346-367. oldal

Tóth Csaba-Török Gábor (2015): *Négy választás Magyarországon. A magyar politika az elmúlt 12 évben (2002-2014).* Osiris Kiadó, Budapest.

Tóth Máté (szerk.)- Baksay Gergely - Bilek Péter- Czákó Veronika-Gáspár Pál - Orbán Gábor (2003): *A privatizáció összehasonlító elemzése a csatlakozó és egyes átalakuló gazdaságokban.* ICEG-Európai Központ, Budapest, Internetes elérhetőség: http://icegec-memo.hu/hun/kutatasi_projektek/privatization.pdf

Tölgyessy Péter (1999): *Elégedetlenségek egyensúlya.* Helikon Kiadó, Budapest.

Tőkés Rudolf (2015): *A harmadik magyar köztársaság születése. Emberek, ideológiák, intézmények.* L'Harmattan Kiadó, Budapest.

Vastagh Zoltán (2012): *A szegénység struktúrájának változásai 2001 és 2010 között.* Statisztikai Szemle, 90. évfolyam, 4. szám.

Wiedermann Helga (2014): *Sakk és póker. Krónika a magyar gazdasági szabadságharc győztes csatáiról.* Kairosz Kiadó, Budapest.

Zárug Péter Farkas (2012): *Vázlat a második Orbán-kormány konfliktusainak megértéséhez.* In: *Kik támadják Magyarországot és miért?* Tóth Gy. László-Lentner Csaba-Zárug Péter Farkas (szerk.). Kairosz Kiadó, Budapest.